

EKONOMICKÝ ČASOPIS | 10 1966 XIV

Z OBSAHU

Klínko Ladislav, Úroveň odmeny za prácu v družstevnom poľnohospodárstve a problémy jej merania — Zawadzki Jozef, Všeobecný zákon akumulácie a teórie postavenia robotníckej triedy — Oliva Felix, Zboží a zákonitost v ekonomickém dění — Vejvoda Jaroslav, Řešit vztahy zboží výroby na vědeckých základech! — Dančo Jozef, Model perspektívneho plánovania v Maďarsku — Recenzie — Zprávy

---

OBSAH

State	
Klínko Ladislav, Úroveň odmeny za prácu v družstevnom poľnohospodárstve a problémy jej merania	869
Zawadzki Jozef, Všeobecný zákon akumulácie a teórie postavenia robotníckej triedy	885
Diskusia	
Oliva Felix, Zboží a zákonitost v ekonomickém dění	904
VeJVoda Jaroslav, Řešit vztahy zbožní výroby na vědeckých základech!	919
Prehľady	
Dančo Jozef, Model perspektívneho plánovania v Maďarsku	931
Recenzie	
Teórie ekonomického rastu a E. D. Domar — Š. Adamec	940
Príspevok k rozšíreniu poznatkov o svetovom poľnohospodárstve — J. Lipták .	943
Problémy výroby, akumulácie a spotreby — V. Strážay	946
G. E. Potonnier, B. Potonnier, Wörterbuch der Wirtschaft — E. Kudrna .	950
Zprávy	
Konferencie o integraci v Horním Smokovci (D. Šíbl)	951
Zprávy o obhajobách kandidátskych dizertačných prác na EÚ SAV v Bratislave (D. Pokorný; Z. S.; L. P.)	954
Obsah XIV. ročníka Ekonomického časopisu	957

Vedúci redaktor Ivan Okáli

Tajomníčka redakčnej rady Katarína Rybanská

Redakčná rada: Jozef Dančo, Ján Ferienc, Zdeněk Hába, Štefan Heretik, Félix Hutník, Jan Iša, Anton Klas, Milan Kodaj, Ján Kúkeľ, Andrej Lantay, Jaroslav Němec, Viktor Pavlenda, Pavel Rapoš, Jozef Rosa, Jozef Sojka, Miloš Švantner, Ján Tomčáni, Pavel Turčan

Adresa redakcie: Bratislava, ul. Obrancov mieru 4, tel. 357-61—5

Toto číslo bolo redakčne spracované v septembri 1965

LADISLAV KLINKO

Úroveň odmeny za prácu v družstevnom poľnohospodárstve a problémy jej merania

Z doterajších analýz vecných problémov nášho národného hospodárstva vyplynul záver o vážnom zaostávaní rozvoja poľnohospodárstva za potrebami spoločnosti. Z rozboru vecných problémov samého poľnohospodárstva vyplýva, že „úzkym profilom“ vo vývoji nášho poľnohospodárstva sa stali pracovné sily.

Nazdávame sa, že rozhodujúci vplyv na vývoj objemu poľnohospodárskej výroby i na jej celkovú efektívnosť mal u nás práve úbytok pracovných síl z poľnohospodárstva, ktorý vyústil až do súčasného štruktúralneho nedostatku pracovných síl. V rámci celkového úbytku pracovných síl sa totiž najintenzívnejšie odčerpávali fyzicky i intelektuálne najvýkonnejšie pracovné sily, tzv. mladšie vekové kategórie, čo vyvolalo zhoršenie vekovej štruktúry i štruktúry podľa pohlavia (tab. 1).

Na základe údajov v tabuľke 1 možno si urobiť približnú predstavu

Tabuľka 1*

Rok	Celkový počet trvale činných v tis.	Index zmien	Podiel pracovníkov vo vekových kategóriách na celkovom počte v %				Podiel pracovníkov v mimoproduktívnom veku**	Podiel žien
			15—19	20—49	50—59	60 a viac		
1961	1357	100	5,4	51,0	27,3	15,8	23,5	52,6
1965	1192	87,8	4,3	49,9	26,1	19,7	26,7	51,7

* Pramene: Materiály ÚKLKŠ o súpise osôb činných v poľnohospodárstve k 1. 12. 1961 a k 1. 12. 1965.

** Za pracovníkov v mimoproduktívnom veku sa považujú ženy vo veku 55 a viac rokov a muži vo veku 60 a viac rokov.

o výkonnostnom potenciáli pracovných síl v našom poľnohospodárstve. Len 73 % z celkového počtu pracovných síl sú plne výkonné pracovné sily, zatiaľ čo 27 % týchto pracovných síl má najmenej o jednu tretinu nižšiu fyzickú výkonnosť ako ošatní pracovníci. Ide konkrétne o 319 000 pracovníkov poľnohospodárstva, ktorí tam pracujú i po prekročení hranice produktívneho veku. Sama existencia a zotrvávanie tejto kategórie pracovných síl v našom poľnohospodárstve je dôkazom, že reprodukcia pracovných síl v našom poľnohospodárstve je veľmi *deformovaná*. Svedčí o tom, že reálna, objektívne nutná *potreba* živej práce v poľnohospodárskom odvetví spoločenskej výroby, ktorá je daná súčasným výrobným potenciálom — rozsahom obrábanej pôdy, objemom a štruktúrou rastlinnej výroby, stavom a druhom hospodárskych zvierat, počtom a druhom strojov, zariadení atď., je krytá veľmi nedostatočne.

Fakty o vývoji a súčasnom stave pracovných síl v našom poľnohospodárstve opodstatňujú závery o *negatívnom* charaktere reprodukcie tohto základného výrobného faktora ako aj záver, že problém pracovných síl, najmä jeho kvalitatívna a štrukturálna stránka, stal sa v súčasnosti jedným zo základných vecných problémov československej ekonomiky.

Existenciu tohto problému si v našej spoločnosti uvedomujeme už niekoľko rokov. Odrážalo sa to aj v hospodársko politických smerniciach, napr. o kádrovej pomoci, o nábore mládeže, o získavaní mechanizátorov a odborníkov z nepoľnohospodárskych odvetví a pod. Na ilustráciu možno uviesť, že v období 1958—1964 sa plánovalo získať do poľnohospodárstva z pracovného dorastu 271 000 osôb. Tento zámer však už v prvej fáze svojej realizácie nebol splnený. Získalo sa iba 231 000 osôb, t. j. 85,2 %. Ďalšie fázy realizácie tejto úlohy, nástup a zotrvanie v poľnohospodárstve boli zrejme ešte neúspešnejšie, pretože k 1. 12. 1965 v celom poľnohospodárstve pracovalo iba 116 000 pracovníkov vo veku od 15 do 24 rokov, teda necelých 43 % z predpokladaného počtu.

Pri riešení tohto základného „vecného“ problému nášho poľnohospodárstva nechýbalo ani jeho spoločenské uvedomenie si, ani jeho premietnutie do plánovacích a riadiacich opatrení, a predsa sa problém *nevyriešil*. To svedčí o tom, že podstata tohto problému nespočíva v oblasti spoločenského vedomia, ale v oblasti iných, objektívne pôsobiacich spoločensko-ekonomických faktorov.

Zhodne s väčšinou autorov zaoberajúcich sa danou problematikou¹ zastávame stanovisko, že rozhodujúci vplyv na priebeh reprodukcie pracovných síl v našom poľnohospodárstve má komplex ekonomických vzťahov a z nich najmä tie vzťahy, ktoré svojím objektívnym pôsobením

¹ Pozri napr. materiály seminára EÚ ČSAV, SAV „Problémy reprodukcie pracovných síl v československom poľnohospodárstve“, marec 1965. Autorove práce: *Ceny a materiálna zainteresovanosť v JRD* (VPL 1964); *Niektoré problémy riadenia poľnohospodárstva v ČSSR* (ES—VŠE, 1965); *Hmotná zainteresovanosť v systéme riadenia poľnohospodárstva*. Plánované hospodárství [1965], č. 3.

vytvárajú kategóriu *odmeny za prácu* v spoločensky organizovaných sektoroch poľnohospodárstva.

Odmenu za prácu totiž treba považovať za takú ekonomickú kategóriu, ktorá má najbezprostrednejšiu väzbu na reprodukciu pracovných síl. Je to tak, pretože odmena za prácu je v našich súčasných podmienkach hlavným a rozhodujúcim ekonomickým zdrojom úhrady materiálnych i nemateriálnych prostriedkov existencie a reprodukcie človeka vôbec. Napríklad roku 1961 na celkových tzv. reálnych dôchodkoch obyvateľstva ČSSR sa podieľali odmeny za prácu zhruba 72 % a 28 % bolo kryté z iných zdrojov, predovšetkým zo spoločenských spotrebných fondov.² Pritom prevažná časť peňažných príjmov a bezplatných služieb poskytovaných zo spoločenských fondov (napr. prídavky na deti, dôchodky a pod.) má nepriamu väzbu na odmenu. Ich poskytovanie je podmienené pracovnou účasťou a ovplyvnené výškou odmeny.

Odmena za prácu je teda základným nástrojom a zároveň mierou rozdelenia prevažnej časti existenčných a reprodukčných spotrebných prostriedkov medzi pracujúcich členov spoločnosti.

Pracovné sily, vzhľadom na väzbu medzi odmenami a prostriedkami existencie a reprodukcie človeka, zákonite musia reagovať na pohyb odmeny za prácu. Vztahuje sa to i na pohyb pracovných síl v poľnohospodárstve. Preto problém pracovných síl v poľnohospodárstve treba skúmať predovšetkým z hľadiska vývoja a úrovne odmien za prácu pracovníkov poľnohospodárstva.

Tak skúmanie, ako i riešenie uvedeného problému predovšetkým vyžaduje bližšie vymedziť pojem úroveň odmeny za prácu. Úroveň odmeny za prácu v ktoromkoľvek odvetví možno určiť, a teda aj merať iba jej porovnávaním s inými kvantifikovateľnými veličinami. Takéto miery úrovne odmien sú v podstate dve:

Po prvé, je to optimálny pojem nutných existenčných a reprodukčných prostriedkov, ktoré si musí človek získavať na základe ekvivalentnej výmeny. Predpokladom reálneho použitia tejto miery úrovne odmeny je zrejme existencia určitých normatívov potreby existenčných a reprodukčných prostriedkov pre jednotlivé skupiny a kategórie ľudí. V určitej miere sa k tomuto typu miery približuje v niektorých krajinách vypočítavané, resp. vyhlasované „životné minimum“, prípadne garantovaná či nominálna mzda a pod.³

² Do reálnych dôchodkov sa zahrnuje osobná spotreba, hmotná spotreba inštitúcií poskytujúcich služby obyvateľstvu, akumulácia obyvateľstva do rodinných domkov a pod. Možno predpokladať, že v nasledujúcich rokoch v dôsledku určitého poklesu reálnych miezd (roku 1963 bol index reálnych miezd nižší asi o 3 body) pri celkovom vzraste reálnych dôchodkov sa vzájomný pomer reprodukčných zdrojov čiastočne zmenil a podiel odmeny za prácu na ich krytí sa o niečo znížil. Prameň: *Dvacet let rozvoje ČSSR*, NPL 1965, 190.

³ Napríklad zo socialistických krajín sa vyskytuje v Juhoslávii v podobe tzv. „minimálneho osobného dôchodku“ (roku 1964 bol určený hrubou čiastkou 12 700 đínárov

Druhou možnou mierou úrovne odmien je národohospodárska veličina „ceny práce“ získaná prepočtom použitého národného dôchodku daného obdobia (tej časti, ktorá sa v peňažnej forme rozdeľuje medzi členov spoločnosti podľa práce), pripadajúceho na porovnateľnú jednotku vynakladanej živej práce. Prvý komponent je v podstate daný sumou netto miezd, plátov a pracovných dôchodkov výrobných odvetví národného hospodárstva a druhý ročným objemom fondu živej práce, vyjadreným počtom tzv. prepočítaných pracovníkov socialistického sektora národného hospodárstva.

Vzhľadom na obťažnosť zisťovania optimálneho objemu existenčných a reprodukčných potrieb hradených z odmeny za prácu, teda nákladov na reprodukciu pracovnej sily, pokúsime sa ďalej o zistenie úrovne odmien v poľnohospodárstve druhým spôsobom, ktorý predpokladá určenie národohospodárskej „ceny práce“ ako miery tejto úrovne.

Národohospodárska „cena práce“ sa musí, ak má byť mierou úrovne odmien v jednotlivých odvetviach a odboroch, vzťahovať na *porovnateľnú* jednotku živej práce. Ak vyjdeme z predpokladu, že vo všetkých odvetviach socialistického sektora je približne rovnaká ročná dĺžka pracovného času (vyjadrená počtom pracovných dní, resp. hodín, ktoré odpracoval priemerný pracovník v trvalom pracovnom pomere, napr. 2150 hod.), ekonomické rozdiely vo vynaloženej práci možno zredukovať na rozdiely v zložitosti a intenzite práce. Avšak ani zložitost', ani intenzitu práce nemožno ešte dnes exaktne vyjadriť. Preto sa musíme pri prevodoch rôznych druhov práce na porovnateľný základ opierať o niektoré približné metódy, ktoré do určitej miery berú do úvahy i kvalitatívne rozdiely medzi jednotlivými druhmi prác. Jedným z možných spôsobov, ktorý používame i v našich prepočtoch, je prevod rôznych druhov prác na porovnateľný základ pomocou tzv. prepočítacích koeficientov zložitosti práce. Ide v podstate o koeficienty vypočítané na podklade platných mzdových normatífov pre jednotlivé kvalifikačné skupiny pracovníkov (robotníci kvalifikovaní a nekvalifikovaní, THP podľa vzdelania a pod.), ktoré sú však očistené od vplyvov nivelizácie i medziodvetvovej mzdovej preferencie. Tieto koeficienty teda odrážajú rozdiely v zložitosti práce (a čiastočne i v intenzite, nakoľko táto je premietnutá do mzdových normatífov pre uvažované kategórie pracovníkov) tak, ako sa *odrážajú* v mzdách a platoch rôznych skupín pracovníkov nášho národného hospodárstva.⁴

Uvedieme iba výsledky našich prepočtov za rok 1963.⁵ Roku 1963 pra-

mesačne jednotne pre všetkých pracovníkov národného hospodárstva) alebo tzv. „predpísaného garantovaného osobného dôchodku“, diferencovaného pre rôzne typy podnikov (roku 1964 sa pohyboval od 15 900 do 20 600 dinárov brutto mesačne).

⁴ V našich prepočtoch používame „prepočítacie koeficienty“ vypočítané roku 1965 pracovníkmi Štátnej mzdovej komisie pre potreby EÚ ČSAV.

⁵ Rok 1963 sme volili vzhľadom na to, že dostupné štatistiky pracovných síl v odvet-

covalo vo výrobných odvetviach socialistického sektora národného hospodárstva 5 346 000 osôb. Tento počet pracovníkov prepočítaný uvedenými koeficientmi podľa jednotlivých hlavných odvetví materiálnej výroby a kategórií pracovníkov predstavoval v úhrne 8 076 000 tzv. „prepočítaných pracovníkov“. V rozdiel 2 843 000 sa odráža vplyv zložitosti a intenzity, „znásobujúci“ objem jednoduchej práce. Za predpokladu, že ročná dĺžka pracovnej doby (v dňoch, resp. hodinách) je v celom národnom hospodárstve, no najmä v socialistickom sektore v podstate rovnaká, potom „prepočítaného pracovníka“ môžeme priamo považovať za porovnateľnú jednotku fondu vynakladanej živej práce a v relácii k nemu počítat i ročnú národohospodársku „cenu práce“ ako mieru úrovne odmien v jednotlivých odvetviach. Počet pracovníkov vo fyzických osobách a na základe neho počítaná „cena práce“ nemôže byť pre vzájomnú neporovnateľnosť práce vykonávanej pracovníkmi rôznych odvetví východiskom merania úrovne odmien v žiadnom odvetví.

Považujeme teda za porovnateľnú jednotku vynakladanej práce „prepočítaného pracovníka“, presnejšie ročný pracovný čas jedného „prepočítaného pracovníka“, pričom predpokladáme, že táto doba je tak ako u fyzických pracovníkov jednotná aj u „prepočítaných pracovníkov“. Porovnaním ročného objemu netto miezd a plátov v štátnom sektore národného hospodárstva (ΣV roku 1963 = 75,516 mil. Kčs) s celkovým počtom „prepočítaných pracovníkov“ ($T = 8\,076\,000$) získame konkrétnu veličinu národohospodárskej ceny práce (P_t).⁶

$$P_t = \frac{V}{T} = \frac{75,516 \text{ mil. Kčs}}{8\,076\,000 \text{ osôb}} = 9350 \text{ Kčs/os.}$$

Získaná veličina (9350 Kčs) je reálnou národohospodárskou cenou ročnej jednotky porovnateľnej práce, vynaloženej v národnom hospodárstve ČSSR roku 1963. To však neznamená, že porovnateľná práca vynaložená v jednotlivých odvetviach a odboroch národného hospodárstva sa aj skutočne realizovala za túto cenu, resp. že v každom odvetví sa skutočne dosiahla takáto odmena za prácu. V jednotlivých odvetviach sa vynaložená práca realizovala v závislosti od množstva konkrétnych podmienok, ktoré ovplyvnili skutočnú výšku odmien. Boli a sú to predovšetkým rôzne spoločenské preferencie niektorých odvetví, štruktúra ponuky pracovných síl atď. Dokumentujú to údaje o reláciách netto miezd „prepočítaných pracovníkov“ v piatich základných odvetviach materiálnej výroby k národohospodárskej „cene práce“⁷ (tabuľka 2).

viach a odboroch národného hospodárstva poskytujú štruktúralne údaje (najmä údaje o kvalifikačnej skladbe) iba za rok 1963. Pozri Štatistická ročenka ČSSR 1965, 121—132.

⁶ Údaje sú prepočítané zo Štatistickej ročenky ČSSR 1965 a z materiálov SMK, Praha 1964.

⁷ Pre porovnanie vplyvu samého prevodu fyzických pracovníkov na tzv. prepočítaných možno uviesť relácie priemerných mesačných miezd evidenčných pracovníkov jednotli-

Tabuľka 2

1963	Národohospodárska „cena práce“	Priemysel	Stavebníctvo	Poľnohospodárstvo*	Doprava	Obchod a verejné stravovanie
netto mzda v % P_i	100	103,7	109,9	88,2	105,5	78,4

* Len štátny sektor poľnohospodárstva.

Skutočné odmeny za *porovnateľnú* prácu v jednotlivých odvetviach národného hospodárstva sa pohybovali nad i pod úrovňou národohospodárskej ceny práce, pričom kladné i záporné odchýlky sa v národohospodárskom meradle vyrovnávajú. Vzhľadom na tieto odchýlky by nebolo správne úroveň odmien v tom-ktorom odvetví merať a hodnotiť len podľa úrovne skutočných odmien v niektorom z uvažovaných odvetví. Skutočná úroveň odmien za porovnateľnú prácu v každom odvetví odráža preferencie inej kvality i charakteru, a preto skutočné odmeny v žiadnom odvetví nie sú vhodným základom pre meranie úrovne odmien v ostatných odvetviach. Vnútorne, medziodvetvové relácie odmien za porovnateľnú prácu (napr. medzi poľnohospodárstvom a priemyslom) nás informujú len o vzájomných *rozdieloch* v úrovni odmien medzi odvetviami, avšak skutočne hodnotiacou mierou úrovne odmien v jednotlivých odvetviach môže byť, podľa nášho názoru, iba národohospodárska cena jednotky porovnateľnej práce.

Uvedený prepočet národohospodárskej ceny za porovnateľnú jednotku práce, t. j. ročnej netto mzdy na jedného „prepočítaného pracovníka“ výrobných odvetví socialistického sektora národného hospodárstva, sme robili za tým účelom, aby sme získali objektivizovanú mieru úrovne odmien za prácu v našom poľnohospodárstve. Ďalej sa pokúsime zmerať skutočnú úroveň odmien v našom poľnohospodárstve, aby sme mohli zistiť:

a) či úroveň odmeny za jednotku porovnateľnej práce je zo všetkých odvetví skutočne v poľnohospodárstve najnižšia, a teda i negatívnejšie ovplyvňujúca reprodukciu pracovných síl;

b) aká je súvislosť medzi danou úrovňou odmien za prácu v poľnohospodárstve a hladinou nákupných cien poľnohospodárskych produktov.

Obidva problémy budeme rozoberať na základe údajov za družstevný

vých odvetví k priemernej mesačnej mzde v národnom hospodárstve v tom istom období (v percentách), národné hospodárstvo = 100, priemysel = 106,3, stavebníctvo = 110,2, poľnohospodárstvo (štátny sektor) = 98,6, doprava = 113,1, obchod a verejné stravovanie = 82,1. Pozri Štatistická ročenka ČSSR 1965, 125.

sektor poľnohospodárstva, jednak vzhľadom na jeho váhu a význam v poľnohospodárstve, ale aj so zreteľom na špecifikum procesov (najmä rozdeľovacích), formujúcich v tomto sektore odmeny za prácu. Analýzu budeme robiť na podklade spriemerovaných údajov za trojročné obdobie 1962—1964. Tento postup je v poľnohospodárstve opodstatnený najmä vplyvom intenzívnych medziročných výkyvov vo výrobe, ďalej aj tým, že v družstevnom sektore existujúci systém rozdeľovania priamo tieto výkyvy prenáša do odmien za prácu, a preto by nebolo správne robiť zovšeobecňujúce závery o uvedených otázkach len na základe jedno-ročných údajov.

Pri výpočte komponentov vyjadrujúcich úroveň odmeny za prácu v družstevnom sektore treba z dôvodov porovnateľnosti dodržať všetky základné metodologické princípy ako pri zisťovaní veličiny národohospodárskej „ceny práce“. To sa vzťahuje predovšetkým na zistenie celkového objemu porovnateľnej vynaloženej práce. Pri riešení tejto úlohy narážame však v družstevnom sektore poľnohospodárstva na viaceré problémy. Všeobecne je známe, akými metodologickými nedostatkami trpí sama evidencia počtu fyzických pracovníkov v tomto sektore. V družstvách rozoznáva naša štatistika tzv. trvale činných a pomáhajúcich pracovníkov. Ich vecné rozlíšenie je založené viac-menej na dohovorených znakoch (počet odpracovaných pracovných jednotiek či noriem za rok), čo je spôsobené najmä tým, že v družstvách sa nerobí základná evidencia práce v časových jednotkách.

Vzniká problém, ako zabezpečiť porovnateľnú základňu rovnakej ročnej pracovnej doby medzi družstevným sektorom poľnohospodárskym a štátnym sektorom ekonomiky. Neriešenosť tohto problému v praxi nás núti uplatniť určité predpoklady. Budeme predovšetkým vychádzať z predpokladu, ktorý v súčasnosti všeobecne prevažuje, že celkový ročný fond práce vynaloženej priemernými stálymi pracovníkmi družstiev sa v podstate rovná priemernému ročnému fondu práce vynakladanej pracovníkmi štátneho sektora národného hospodárstva.⁸ Ak aj niektoré výberové skúmania ukazujú, že v družstevnom poľnohospodárstve je u jedného trvale činného pracovníka ročná pracovná doba (v hodinách) dlhšia ako v ostatných odvetviach národného hospodárstva, môžeme vzhľadom na vplyv sezónnosti v jednotlivých oblastiach, ako aj na podiel pracovníkov v mimoproduktívnom veku v celkovom počte trvale činných

⁸ V niektorých starších prácach sme sa opierali o predpoklad, že ročný fond práce trvale činného družstevníka bol menší než u pracovníkov štátneho sektora materiálnej výroby [1750 hodín : 2125 hod., pozri napr. *Ceny a materiálna zainteresovanosť v JRD* (str. 42—43)]. Domnievame sa, že v tomto predpoklade je do určitej miery precenený vplyv sezónnosti práce v rastlinnej výrobe. Neskoršie rozsiahlejšie skúmania ÚK LKŠ a MZVLH, resp. výskumných ústavov poskytujú údaje, podľa ktorých ročný fond pracovnej doby u stálych pracovníkov JRD, najmä v dôsledku vplyvu váhy práce vynakladanej v živočíšnej výrobe, je dokonca väčší než v ostatných odvetviach a odboroch národného hospodárstva.

a ich menšiu fyzickú výkonnosť považovať za reálnejšiu a opodstatnenjší predpoklad, že ročný fond pracovnej doby v hodinách je v podstate v družstevnom i štátnom sektore národného hospodárstva rovnaký.

Ďalším problémom zisťovania veľkosti porovnateľnej práce v družstevnom sektore je, ako vyjadriť prácu tzv. pomáhajúcich pracovníkov. Túto prácu treba zmerať, a to buď z dôvodov započítania do celkového fondu práce, alebo naopak odpočítania odmien za prácu pomáhajúcich od celkového fondu odmien v družstevnom sektore. Fyzický počet pomáhajúcich v družstevnom poľnohospodárstve je pomerne značný — k 1. 12. 1965 bolo v družstvách evidovaných 151 000 pomáhajúcich, z toho 126 000 inde nezamestnaných. Pomáhajúci teda tvoria na celkovom počte fyzicky viazaných pracovníkov viac ako sedemnástpercentný podiel. Vzhľadom na ťažkosti pri zisťovaní skutočných odmien získaných pomáhajúcimi budeme pri výpočte celkového fondu vynaloženej porovnateľnej práce v družstvách prepočítavať i prácu pomáhajúcich. Pritom treba redukovat najskôr pomáhajúcich na tzv. plne výkonných, pričom použijeme poznatky niektorých prieskumov, podľa ktorých ročný fond odpracovaného času pomáhajúcich predstavuje v priemere jednu tretinu ročného fondu pracovnej doby priemerného stáleho pracovníka. Na základe tejto redukcie možno robiť prepočet práce pomáhajúcich na porovnateľnú prácu, a to pomocou prepočítacích koeficientov.⁹ Tabuľka 3 nám udáva výsledné údaje za družstevný sektor ČSSR,¹⁰ získané príslušnými prepočtami.

Tabuľka 3

	1962	1963	1964	1965	priemer 1962 až 1964
1. Počet trvale činných (v tis. fyzických osôb)	807	779	752	726	—
index (v % 1962=100)	100	96,5	93,2	89,9	—
2. Počet pomáhajúcich (v tis. fyzických osôb)	263	205	177	151	—
index (v % 1962=100)	100	86,9	75,0	64,0	—
3. Celkový počet „prepočítaných pracovníkov“ v tis.*	1,225	1,179	1,135	1,091	1,180
index (v % 1962=100)	100	96,2	92,6	89,0	—

* Použitím prepočítacích koeficientov zložitosti práce jednotlivých kategórií a skupín pracovníkov.

⁹ SMK na základe osobitného skúmania zostavila pre pomáhajúcich a sezónnych pracovníkov v poľnohospodárstve prepočítací koeficient, ktorý dosahuje v porovnaní s ostatnými kategóriami pracovníkov vzhľadom na predpokladanú mieru zložitosti práce najnižšiu hodnotu — 1,117.

¹⁰ Pramene: Štatistické ročenky ČSSR 1962—1965; Materiály ÚK LKŠ o súpise osôb činných v poľnohospodárstve k 1. 2. 1963 a k 1. 12. 1965; Prepočítacie koeficienty SMK — 1965.

Údaje o počte pracovníkov v rokoch 1963 a 1964, pretože sa v týchto rokoch nerobil vyčerpávajúci súpis osôb činných v poľnohospodárstve, získali sme extrapoláciou údajov za roky 1962—1965.

Priemerný údaj o počte prepočítaných pracovníkov družstevného sektora za roky 1962—1964, t. j. počet 1 180 000 považujeme pre ďalší výpočet úrovne odmien v družstevnom sektore za veličinu vyjadrujúcu zároveň objem porovnateľnej živej práce vynaloženej v danom sektore. Na túto veličinu budeme ďalej vzťahovať objem skutočných odmien i ostatné údaje.

Druhou, nemenej ťažkou úlohou pri vyjadrení a meraní úrovne odmien za porovnateľnú prácu v družstevnom poľnohospodárstve je zisťovanie objemu prostriedkov skutočne použitých v družstevnom poľnohospodárstve na odmeny za prácu. Nebudeme vychádzať z údajov o hodnote pracovných jednotiek, pretože postupne narastá aj v družstvách podiel iných foriem a spôsobov odmeňovania (pevné odmeny, prémie a pod.), ale z globálnych údajov ročných bilancií peňažných príjmov družstiev a z ročných bilancií rozdelenia hrubej poľnohospodárskej produkcie JRD. Tieto údaje s dostatočnou mierou presnosti poskytuje Štatistická ročenka ČSSR, pričom publikuje i absolútne údaje o úhrnnom spoločenskom produkte a národnom dôchodku, z ktorých je možný prepočet objemu hrubej poľnohospodárskej produkcie za družstevný sektor.¹¹

V súvislosti s touto úlohou treba predovšetkým metodologicky riešiť problém ocenenia naturálnych odmien za prácu, najmä z dôvodov ich porovnateľnosti s peňažnými odmenami. Naturálne odmeny majú v družstevnom sektore stále veľký funkčný význam, napriek ich nepretržitému absolútnemu i relatívnemu poklesu. Poľnohospodárske produkty vystupujúce ako naturálny ekvivalent odmeny za práce môžu buď priamo, alebo sprostredkované (pomocou záhumienkového hospodárstva) vchádzať do osobnej spotreby pracovníkov, alebo môžu realizáciou na roľníckom trhu nadobudnúť peňažnú formu, a tak zabezpečovať úhradu existenčných potrieb týchto pracovníkov.

Považujeme za nutné pri prepočtoch oceňovať naturálne cenami inej cenovej bázy, než aká sa odráža v nákupných cenách produktov. Zásadne to musí byť tá cenová hladina, na ktorú sa viaže národohospodárska cena práce.¹² To je v našich podmienkach hladina maloobchodných cien. Z našich orientačných prepočtov použitia hladiny maloobchodných cien pri oceňovaní naturálneho ekvivalentu odmien vyplýva, že prepočtový koeficient je v súčasnosti 2,0.¹³ Pomocou tohto koeficientu sme prepo-

¹¹ Pozri Štatistickú ročenku ČSSR 1965, 135, 259, 260.

¹² Túto zásadu teoreticky hlbšie zdôvodnil pred časom i V. Bauch v článku *K metodike oceňovania naturálnej časti dôchodkov družstevníkov*, pozri Ekonomický časopis (1959), č. 6, 626—636.

¹³ Pri prepočte sme použili metódu prevodu naturálií na obsah kalórií vo výživnej jednotke týchto naturálií a na základe údajov o maloobchodnej cene kalorickej jednotky príslušných potravín sme získali maloobchodnú cenu vlastných naturálií. Opierali sme sa pritom o príslušné údaje v práci F. Čvančaru *Zemědělská výroba v číslech I*, ZN 1962, 755 a *Fakty, argumenty* (1966), č. 2, 22.

čítali naturálne v evidencii oceňované nákupnými cenami na ocenenie v maloobchodných cenách.

Údaje o objeme peňažného ekvivalentu odmien pracovníkov družstevného poľnohospodárstva sme získali z ročných bilancií rozdelenia peňažných prostriedkov, ktoré boli v družstvách použité na odmeňovanie práce (teda nielen priame odmeny za pracovné jednotky, ale napr. i mzdy, prémie a pod.). Na základe týchto údajov možno zistiť celkovú veličinu skutočných odmien za prácu pracovníkov družstiev a jej porovnaním s objemom vynaloženej porovnateľnej práce získať absolútny údaj o veľkosti odmien za porovnateľnú prácu v prepočte na jednotku tejto práce (i. j. tzv. prepočítaného pracovníka). Súhrnné výsledky prepočtov za priemer rokov 1962—1964 nájdeme v tabuľke 4.

Tabuľka 4

	1962—1964	1962	1963	1964
1. Objem naturálnych odmien (ocenených v ŠMC) v mil. Kčs	1,448	1,436	1,420	1,488
2. Objem peňažných odmien v mil. Kčs	7,317	6,635	7,076	8,241
3. Spolu (1+2) mil. Kčs	8,765	8,071	8,496	9,729
4. Počet „prepočítaných pracovníkov“ v tis.	1,180	1,225	1,179	1,135
5. Ročná celková odmena za prácu 1 „prepočítaného pracovníka“ v Kčs (3:4)	7428,—	6589,—	7206,—	8572,—

Zistený údaj o veľkosti celkovej ročnej odmeny vyjadruje síce absolútnu úroveň odmeny za jednotku porovnateľnej vynaloženej práce v družstevnom sektore poľnohospodárstva, avšak nevyjadruje ešte skutočnú úroveň odmeny za porovnateľnú prácu základnej sociálno-ekonomickej skupiny pracovníkov — vlastných *družstevníkov*, t. j. príslušníkov triedy družstevných výrobcov. Treba totiž vziať do úvahy, že v posledných rokoch, najmä od roku 1959, v štruktúre pracovníkov družstevného sektora nastali dosť podstatné zmeny. Protirečenia v preprodukcii pracovných síl sa odrazili okrem iného i v trvalom raste podielu pracovníkov v zamestnaneckom pomere. Podiel zamestnancov na celkovom počte stálych pracovníkov družstevného sektora vzrástol z 1,8 % roku 1959 na 5,2 % roku 1964. Títo pracovníci sú síce platení z prostriedkov družstiev (na čo družstvám vo väčšej či menšej miere prispieva priamo štát), ale úroveň ich odmien je odvodená od úrovne odmien porovnateľných pracovníkov v štátom sektore, spravidla odmien na štátnych majetkoch.

Pri skúmaní úrovne odmien vlastných družstevníkov preto treba odpo-

čítať „prepočítaných zamestnancov“ od celkového počtu „prepočítaných pracovníkov“ družstevného sektora a zároveň zmenšiť celkový fond odmien družstevného sektora o sumu skutočne zamestnancom vyplatených odmien. Po príslušných prepočtoch vychádza, že v priemere rokov 1962 až 1964 tvoril počet „prepočítaných družstevníkov“ 1 130 000 a ich celkový objem odmien (včítane naturálnych) tvoril 8 270 000 Kčs. Po tejto úprave možno zistiť nominálnu úroveň odmeny v družstevnom sektore za porovnateľnú prácu i v relácii k družstevníkom. V priemere sledovaného obdobia tvorila ročná odmena „prepočítaného družstevníka“ 7319 Kčs. Táto veličina však ešte nevyjadruje faktickú úroveň odmeny družstevníkov za porovnateľnú prácu, a teda nemožno túto úroveň *merat* jej reláciou k národohospodárskej cene práce, resp. porovnávať s odmenami v iných odvetviach.

Ako sme už uviedli, národohospodárska cena práce a odmeny za porovnateľnú prácu v štátnom sektore národného hospodárstva vôbec sú peňažným ekvivalentom tej časti spoločenského produktu existenčných a reprodukčných prostriedkov, ktorá sa rozdeľuje proporcionálne vynaloženej práci. Odmenami sa teda nerealizuje rozdelenie celého fondu existenčných a reprodukčných prostriedkov, ale ako predpokladáme približne len sedem desatín tohto fondu. Časť fondu (napr. tri desatiny) sa rozdeľuje medzi členov spoločnosti „bezekvivalentne“, t. j. podľa iných kritérií a inými formami ako prvá časť (napr. prostredníctvom rodinných prídavkov, bezplatných služieb a pod.). Je však známe, že v našich podmienkach sa na rozdeľovaní tzv. fondu spoločenskej spotreby nepodieľajú rovnakou mierou všetky sociálne triedy a skupiny našej spoločnosti. Rozdielnu mieru účasti na rozdeľovaní tohto fondu majú napr. pracovníci štátneho sektora národného hospodárstva, družstevní roľníci a súkromní výrobcovia.

Tie skupiny pracovníkov, ktoré majú relatívne menšiu účasť na rozdelení fondu spoločenskej spotreby, musia si objektívne tie existenčné a reprodukčné potreby, ktoré sú v iných skupinách uspokojované zo spoločenských fondov, resp. hradené z príjmov z nich plynúcich, hradiť z vlastných, primárnych dôchodkov. Ak je v týchto sociálnych skupinách jediným, resp. rozhodujúcim dôchodkom odmena za prácu či pracovný dôchodok, musia si tieto potreby v plnej miere hradiť z odmien za prácu, alebo v opačnom prípade tieto potreby neuspokojovať.

Domnievame sa, že pri meraní úrovne odmien pomocou národohospodárskej „ceny práce“ treba aj v družstevnom poľnohospodárstve zmenšiť nominálny objem dosiahnutých odmien za prácu o tú pomernú čiastku, ktorá predstavuje rozdiel medzi podielom pracovníkov družstevného a štátneho sektora na spoločenských spotrebných fondoch.

V družstevnom poľnohospodárstve i po započítaní príjmov z tzv. kolektívnych spotrebných fondov (sociálne, kultúrne a pod. fondy družstiev) sú podľa prieskumu MZLVH príjmy z celospoločenských spotreb-

ných fondov v prepočte na jedného člena družstevných rodín ročne asi o 600 Kčs menšie než u robotníckych rodín.¹⁴ To konkrétne znamená, že družstevníci musia tú časť potrieb, ktorú robotníkom hradí spoločnosť, uhrádzať vo výške 600 Kčs na osobu zo svojich pracovných dôchodkov. Aby sme získali porovnateľnú základňu pre meranie skutočnej úrovne *odmien* družstevníkov, treba od nominálnej odmeny uvedenú čiastku odpočítať. V rámci celého družstevného sektora ČSSR táto „odpočítateľná položka“ v priemere rokov 1962—1964 predstavovala 707 mil. Kčs, t. j. 8,5 % z celkového objemu nominálnych odmien vlastných družstevníkov. Po odpočítaní tejto čiastky predstavovala v uvedenom období ročná odmena za porovnateľnú prácu v družstevnom sektore 6693 Kčs, úroveň ktorej možno teraz merať, vzhľadom na jej formálnu i obsahovú porovnateľnosť, národohospodárskou „cenou práce“, resp. porovnávať s odmenami za prácu v iných odvetviach národného hospodárstva. Súhrnné výsledky našich prepočtov úrovne odmien za porovnateľnú prácu v družstevnom sektore v priemere rokov 1962—1964 uvádzame v tabuľke 5 (v relatívnom vyjadrení, údaje za štátny sektor sa vzťahujú na rok 1963).

Tabuľka 5

	Národohospodárska „cena práce“	Družstevný sektor poľnohospodárstva	Štátny sektor poľnohospodárstva	Príemysel	Stavebníctvo	Doprava	Obchod a verejné stravovanie
Pomer porovnateľných odmien k národohospodárskej cene práce	100	71,6	88,2	103,7	109,9	105,5	78,4
Pomer odmeny v ostatných odvetviach k odmene v JRD	139,7	100	122,6	144,9	153,5	147,3	109,5

Pomer odmien za porovnateľnú prácu v družstevnom sektore poľnohospodárstva k národohospodárskej „cena práce“ (71,6) považujeme za adekvátnu mieru úrovne skutočných odmien, ktoré za svoju prácu v spoločnom hospodárstve dostali členovia družstiev. Táto úroveň odmien sa vzťahovala v sledovanom období asi na 60 % pracovníkov poľnohospodárstva vôbec, resp. asi na 12 % pracovníkov celého národného hospodárstva. V družstevnom sektore poľnohospodárstva dosiahla odmena za

¹⁴ Prameň: *Hlavné vecné problémy rozvoja poľnohospodárstva*, materiál MZLVH, Kolodeje 5. 10. 1965.

porovnateľnú prácu rádove najnižšiu úroveň zo všetkých významnejších odvetví materiálnej výroby. Túto skutočnosť považujeme za hlavnú bezprostrednú príčinu súčasných negatívnych javov v reprodukcii pracovných síl družstevného sektora poľnohospodárstva ČSSR.¹⁵

Na rozdiel od niektorých názorov sa domnievame, že to nebol ani nie je charakter a kultúra práce či prostredia, ktoré najintenzívnejšie ovplyvnili odchod fyzicky a intelektuálne najschopnejších pracovných síl z poľnohospodárstva do iných odvetví a odborov národného hospodárstva. Bolo by totiž možno (pokiaľ by sme mali kritériá porovnávania) nájsť celý rad výrobných odborov, kde faktor charakteru a kultúry práce je oveľa nepriaznivejší, no jednako v nich nevznikajú také disproporcie v reprodukcii pracovných síl ako v poľnohospodárstve. Aj prípadný vplyv týchto faktorov môže totiž prekonať účinná hmotná zainteresovanosť, teda odmena za vykonanú prácu.

Nazdávame sa, že ani v družstevnom poľnohospodárstve nie je to charakter a kultúra práce, ktoré primárne ovplyvňujú pohyb pracovných síl, ale taká úroveň odmeny, ktorá za porovnateľnú veličinu vynaloženej práce umožňuje pracovníkovi získať relatívne (v porovnaní so všetkými ostatnými pracovníkmi) najmenší ekvivalent existenčných a reprodukčných prostriedkov.¹⁶ Priemerný pracovník družstevného poľnohospodárstva v dôsledku tejto neekvivalencie musí, ak chce dosiahnuť predpokladanú optimálnu veľkosť fondu existenčných a reprodukčných prostriedkov, vynakladať *ďodatočnú* prácu, prácu navyše, napr. v záhumiakovom hospodárstve a pod. Za túto „cenu“ dosiahnuť vyrovnanie tzv. celkového dôchodku, a teda i získanie optimálne veľkého fondu existenčných a reprodukčných prostriedkov však nič nemení na samej skutočnosti, že odmena za porovnateľnú prácu je neekvivalentná. Tí pracovníci družstiev, resp. ich rodinní príslušníci, ktorí nechcú „platiť“ za existenčné prostriedky takúto „cenu“ a majú predpoklady a reálnu možnosť (dopyt po pracovných silách), odchádzajú z poľnohospodárstva do odvetví s „ekvivalentnejšou“ odmenou za porovnateľnú prácu. Analýza vývoja poľnohospodárstva, najmä družstevného, v posledných rokoch potvrdzuje, že uvedená tendencia sa u nás intenzívne presadzuje.

Neekvivalencia úrovne odmien za porovnateľnú prácu v družstevnom sektore nášho poľnohospodárstva (vyjadrená ich reláciou k úrovni národohospodárskej ceny práce) tvorí vnútorný základ a podstatu všeobecnej ekonomickej disproporcie, resp. celkovej hodnotovej neekvivalencie vo výmenných a rozdeľovacích vzťahoch medzi triedou družstevných roľníkov a ostatnými sociálnymi triedami a skupinami našej

¹⁵ V celom rozbere abstrahujeme od vnútrosektorovej, t. j. medzidružstevnej diferenciácie v úrovni odmien, berieme do úvahy družstevný sektor poľnohospodárstva ako celok.

¹⁶ Analogické stanovisko zaujíma aj napr. A. Jemeljanov vo svojej stati *Nutný produkt a odmena za prácu v kolchozoch*. *Voprosy ekonomiki* [1966], č. 3, 66.

spoločnosti. Táto disproporcia je javovo realizovaná predovšetkým prostredníctvom tovarovo-peňažných vzťahov medzi družstvami a štátom. Základným nástrojom realizácie tejto disproporcie sú nákupné ceny poľnohospodárskych produktov.

Pri povrchnom skúmaní vzniká zdanie, akoby úroveň odmeny za porovnateľnú prácu v družstevnom sektore bola *vytváraná* samou sústavou nákupných cien. Takýto záver by však bol pravdivý iba za predpokladu, že hladina nákupných cien sa utvára pod vplyvom voľne pôsobiacich zákonitostí trhového mechanizmu. Vzhľadom na to, že sa v našich podmienkach neutvára hladina nákupných cien predpokladaným spôsobom, uvedený záver by nebol správny. U nás sa hladina nákupných cien vedome vytvára, či stanovuje orgánmi hospodárskej politiky štátu. Orgány štátu môžu *vedome* uplatniť pri stanovovaní hladiny cien daného odvetvia určité spoločensko-ekonomické preferencie.

Ak meranie úrovne odmien v družstevnom poľnohospodárstve dokazuje trvalý a výrazný odklon týchto odmien od národohospodárskej „ceny práce“, môžeme z toho usudzovať, že už pri stanovovaní hladiny nákupných cien (teda *ex ante*) bola do cien premietnutá ako preferencia relatívne nižšia úroveň za porovnateľnú prácu. Treba však pripustiť, že pri stanovovaní hladiny cien môžu byť uplatnené i ďalšie preferencie, napr. relatívne pomalší rast výroby, a teda i relatívne menší objem akumulčných zdrojov (investícií a pod.). To však vzhľadom na rozdielne funkčné určenie prostriedkov na odmeny a na akumuláciu nemení predošlé závery. Navyše treba vziať do úvahy, že akumulčné zdroje prechádzajú do poľnohospodárstva prevažne netrhovou cestou, teda pomimo sústavy nákupných cien. Napríklad roku 1963 sa družstvá vlastnými prostriedkami na celkovej sektorovej akumulácii podieľali len 29 %.

Ak by sme abstrahovali od iných preferencií uplatnených pri stanovovaní hladiny súčasných nákupných cien, mohli by sme veľkosť odchýlky hladiny nákupných cien merať rozdielom medzi úrovňou skutočných odmien za porovnateľnú prácu vynaloženú v poľnohospodárstve a úrovňou národohospodárskej ceny práce za rovnakú prácu. Inak povedané, suma nákupných cien poľnohospodárskej produkcie bola nižšia než hodnota tejto produkcie minimálne o sumu rozdielov medzi skutočnými a optimálnymi odmenami. Ak berieme do úvahy len družstevný sektor a v rámci neho iba odmeny vlastných družstevníkov, predstavoval v priemere za roky 1962—1964 uvedený rozdiel veličinu 2 819 000 Kčs. Iba tento faktor spôsobil zníženie hladiny nákupných cien najmenej o 15 % pod úroveň hodnoty realizovanej produkcie.

Z uvedenej skutočnosti možno formulovať záver, že riešenie základného vecného problému nášho poľnohospodárstva — problému pracovných síl podmieňuje predovšetkým odstránenie neekvivalencie v odmeňovaní porovnateľnej práce u základnej masy pracovníkov poľnohospodárstva,

t. j. pracujúcich členov družstiev. Túto podmienku kladie rovnako tak cesta „známezdnenia“ pracovníkov družstiev (ich premena na družstevných zamestnancov, alebo premenou družstiev na štátne majetky na robotníkov), ktorá sa postupne čoraz intenzívnejšie presadzuje v praxi, ako aj cesta zväčšenia objemu družstevných dôchodkov prostredníctvom nastolenia hodnotovej ekvivalencie vo výmenných vzťahoch. Uplatnenie druhej z uvedených ciest vzhľadom na potencionálne, avšak doteraz práve pre neekvivalenciu nevyužitú a nevyužiteľnú prednosť družstevnej formy spoločenskej výroby má v podmienkach ekonomickej sústavy plánovitého riadenia väčšie opodstatnenie.

УРОВЕНЬ ВОЗНАГРАЖДЕНИЯ ЗА ТРУД В КООПЕРАТИВНОМ СЕЛЬСКОМ ХОЗЯЙСТВЕ И ПРОБЛЕМЫ ЕГО ИЗМЕРЕНИЯ

Ладислав Клинко

Вознаграждение за труд выступает как основной стимул личной материальной заинтересованности работников общественных секторов сельского хозяйства. Позитивное стимулирующее действие в производственном процессе может иметь только такое вознаграждение, уровень которого обеспечивает оптимальное воспроизводство рабочей силы. В связи с вознаграждением за труд появляется, прежде всего в кооперативном сельском хозяйстве, довольно значительная теоретическая и методологическая проблема ограничения и измерения самого уровня вознаграждения за труд. В статье мы стараемся осветить эту проблему на основании фактографических сведений кооперативного сектора ЧССР в период с 1962—1965 годы. В статье подчеркиваем использование и одновременно практически вводим компаративный метод измерения уровня вознаграждения за труд в кооперативном сельском хозяйстве. На основании разбора конкретных сведений стараемся в статье измерить а потом и теоретически оценить достигаемый в современности уровень вознаграждения за сравнительный труд в кооперативном сельском хозяйстве, особенно с точки зрения его влияния на ход воспроизводства рабочей силы в этом секторе. В заключении статьи касаемся также вопроса отношения между уровнем вознаграждения за труд и уровнем закупочных цен на сельскохозяйственные продукты. На основе нашего разбора приходим в статье к заключению, что в кооперативном секторе сельского хозяйства вознаграждение достигает за сравнительный труд самого низкого уровня в рамках всего народного хозяйства, причем этот уровень проектируется на уровень закупочных цен, в результате чего у нас существует постоянное отклонение этих цен от общественно-необходимых издержек — вниз. На основе этих отношений обмена между сельским хозяйством и государством еще до сих пор остаются экономические условия недостаточного развития нашего сельского хозяйства.

LEVEL OF REMUNERATION FOR WORK IN COOPERATIVE AGRICULTURE AND PROBLEMS OF ITS MEASUREMENT

Ladislav Klinko

Remuneration for work stands out as a basic incentive of personal material interestedness of workers in the social sector of agriculture. That remuneration alone may have a positive, stimulating effect on the production process whose level assures

an optimum reproduction of working forces. In connection with work remuneration, particularly in cooperative agriculture, there ensues from a theoretical and methodological viewpoint, a relatively serious problem of defining and measuring the level itself of remuneration for work.

The present study is an attempt at elucidating this problem on the basis of factographic data from the cooperative sector in Czechoslovakia, covering the period 1962—1965. Here we justify and at the same time apply the comparative method of measuring the level of remuneration for work in cooperative agriculture.

On the basis of an analysis of concrete data we endeavoured to measure and then theoretically to evaluate the actual level of remunerations for comparable work in cooperative agriculture and this in particular in view of its effect on the course of work forces reproduction in this sector.

The closing part of the study touches likewise on the question of the relationship between the level of work remuneration and the level of purchase prices for agricultural products. On the basis of such an analysis we come to the conclusion that remuneration in the cooperative sector for comparable work attains the lowest level within the framework of the whole national economy: this level is at the same time reflected in the purchase prices, as a result of which there exists in our country a permanent deflection of these prices from the socially urgent outlays, in a downward direction. On this basis the economic conditions of an inadequate development of our agriculture are being permanently reproduced in the exchange relations between agriculture and the State.

JOZEF ZAWADZKI

Všeobecný zákon akumulácie a teórie postavenia robotníckej triedy

Postavenie robotníckej triedy v kapitalistickej spoločnosti patrí k témam politickej ekonómie kapitalizmu, o ktorých sa veľmi intenzívne diskutuje. Táto otázka je spätá predovšetkým s veľmi ostrými politickými problémami našej doby.

Socialistické zriadenie doposiaľ zvíťazilo (okrem NDR a Československa) v krajinách menej vyvinutých, ktoré mali nízku úroveň výrobných síl, nízku úroveň produktivity práce. Robotníci v týchto krajinách mali pred revolúciou najnižšie mzdy v Európe. Niektoré z týchto krajín, zvlášť SSSR, Poľsko, NDR a Juhoslávia, boli veľmi zničené svetovými vojnami (v prvej svetovej vojne Rusko i Poľsko, počas revolúcie Rusko, v druhej svetovej vojne SSSR, Poľsko, NDR a Juhoslávia).

V zložitých podmienkach rekonštrukcie vojnou zničeného hospodárstva, v podmienkach neustálej hrozby novej vojny a značných výdavkov na účely obrany nebolo po víťazstve revolúcie možné rýchle prekonať zaostalosť z minulosti. Ukázalo sa, že rast miezd a reálnych dôchodkov, zlepšenie bytových podmienok atď. nemôže byť ani také rýchle, ani také plynulé, ako bolo žiadúce. Rýchly rast socialistického hospodárstva, zrýchlenie tempa rastu národného hospodárstva, ktoré je nevyhnutné pre likvidáciu ekonomickej zaostalosti a pre vybudovanie základného východiska na dosiahnutie úrovne vyspelých krajín, niekedy si žiada príbrzdiť rast miezd, ba dokonca aj dočasný pokles miezd a iných reálnych dôchodkov. To je príčinou značných rozdielov v životnej úrovni medzi pracujúcimi masami socialistických krajín a vysoko rozvinutých kapitalistických krajín. Uvádžame hlavné príčiny mimoriadne ostrých sporov okolo postavenia robotníckej triedy za kapitalizmu:

1. Podľa výpočtov sovietskeho ekonóma A. Aganbegiána v roku 1960 fond spotreby obyvateľstva v SSSR tvoril 120 mld. dolárov, kým fond spotreby obyvateľstva v USA 230 mld. dolárov. Autor na základe vlastných výpočtov a komplikovaného prepočtu rubľov na doláre, ktorých verifikácia nemá pre nás väčší význam, dochádza k záveru, že reálny dôchodok na jedného obyvateľa v SSSR tvoril v dolároch v roku 1960 45 % reálneho dôchodku jedného obyvateľa USA.

Na základe vlastných štatistických údajov môžeme dokázať, že počas posledných 5 rokov sa podstatne nezmenili tieto rozdiely. Preto SSSR stojí pred vážnou úlohou, ako čo najrýchlejšie dosiahnuť úroveň reálnych dôchodkov (mzdy, dôchodky roľníkov atď.), ktorú dosiahli vyspelé kapitalistické krajiny.

2. V mnohých kapitalistických krajinách, zvlášť v krajinách vysoko vyvinutých, došlo v posledných rokoch k určitému rastu reálnych miezd, k určitému zlepšeniu celkového ekonomického postavenia robotníckej triedy, k určitému zlepšeniu sociálneho zákonodarsťva a pod. Nezamestnanosť značne poklesla. Niektoré krajiny znova pociťujú nedostatok pracovných síl, a preto importujú milióny pracovníkov. Všetky tieto možnosti si robotnícka trieda vybojovala vďaka svojej organizovanosti, sile svetového robotníckeho hnutia a svojej triednej uvedomelosti. Ale protivníci marxizmu tieto otázky stavajú tak, akoby tvorcovia marxizmu a jeho stúpenci celkom vylučovali možnosť zlepšenia postavenia robotníckej triedy v kapitalistickej spoločnosti, akoby stále zastávali názor, že v kapitalistickej spoločnosti pôsobí veľmi silne „zákon absolútneho a relatívneho zbedačovania“.

3. Téza o možnosti neobmedzeného zlepšovania postavenia robotníckej triedy v kapitalistickej spoločnosti tvorí jeden zo základných pilierov koncepcie tzv. „ľudového kapitalizmu“, „miešanej spoločnosti“ a pod. Pomocou tejto tézy protivníci marxizmu sa vlastne pokúšajú dokázať, že Marxova teória (protivníkmi do značnej miery z vulgarizovaná), ak niekedy platila, tak len v období kapitalizmu 19. storočia. Popieranie zbedačovania tvorí východisko pre generálny útok na marxistickú teóriu vôbec.

4. Takáto kritika zo strany protivníkov marxizmu má zvlášť veľký význam v pomere k málo vyvinutým krajinám. Má dokázať, že bieda a hlad, ktoré v nich panujú, nie sú výsledkom kapitalistického systému, ale nedostatočného stupňa jeho rozvoja. Postačí prekročiť „prah zaostalosti“, aby bolo možné dostať sa do blaženej sféry, v ktorej hospodárstvo sa samočinne rozvíja a speje k spoločnosti blahobytu na základe automatických pôsobiacich zákonitostí kapitalizmu.

Ako zakladatelia marxistickej teórie vysvetľovali postavenie robotníckej triedy v kapitalistickej spoločnosti

Neobyčajne dôležitý význam nadobúda znovuobjavenie správneho myšlienkového postupu zakladateľov marxistickej politickej ekonómie. Nemáme tu na mysli len samého Marxa a jeho priateľa Engelsa, ale aj významných predstaviteľov marxistickej ekonomickej teórie, ako je V. I. Lenin, G. Plechanov, R. Luxemburgová, K. Kaufsky (keď bol marxistom) a iných. V Marxovej teórii problém chudoby pracujúcich máš, ktorú ploď

kapitalistický spôsob, hrá veľkú úlohu. Podľa jeho názoru ekonomické zákonitosti vlastné kapitalizmu, t. j. objektívne existujúce tendencie menia bezprostredných výrobcov na objekt rastúceho vykorisťovania (a to bez ohľadu na to, či mzda je vysoká, alebo nízka) bez zabezpečenia zafrajška, tlačia robotnícku triedu „dole“. Na ilustráciu tohto tvrdenia Marx uvádzal všetky javy, ktoré boli vlastné obdobiu pôvodnej akumulácie: mimoriadne dlhý pracovný deň, práca žien a detí, včítane najmenších, nízke mzdy, núdzové pracovné domy, fyzické tresty — odrezávanie uší alebo vypaľovanie znakov neposlušným, zákaz akejkoľvek solidárnej činnosti robotníckej triedy proti vykorisťovaniu a pod.

Marx a Engels opísali na príklade Anglicka všetky drastické prejavy obdobia priemyselnej revolúcie, ktoré zapríčinili skorú smrť a vymieranie celých generácií robotníkov. Autor *Kapitálu* na príklade vtedajšej Indie demonštroval strašné následky „vkročenia“ kapitalizmu do ekonomicky málo vyvinutej krajiny: Hovoril, že polia Indie zabeleli sa kosťami miliónov indických ručných tkáčov, ktorí zomreli od hladu v dôsledku konkurencie anglického priemyslu. V *Kapitáli* Marx cituje desiatky autentických oficiálnych správ fabrických inšpektorov, ktoré sú veľmi výstižné. Marxova téza, že *kapitalizmus všade tam, kde vkročí*, ruinuje dovtedajší stabilizovaný život remeselníkov a roľníkov, zavádza metódy násillia a lúpeže, vystavuje pracujúci ľud neslýchaným mukám a vykorisťovaniu a dokonca ho odsudzuje na fyzický hlad, bola zdôvodnená najautentickjšími faktmi a oficiálnymi dokumentmi. Väčšina nemarxistických ekonómov vcelku priznáva správnosť tohto tvrdenia vo vzťahu k minulosti, t. j. vo vzťahu k „barbarskému 18. a 19. storočiu kapitalizmu“. Na každú vedeckú tézu sa kladie požiadavka, aby zodpovedala skutočnosti, podstatným historickým podmienkam toho obdobia, pre ktoré bola formulovaná.

Marx sa neobmedzoval na opis skutočnosti toho obdobia, v ktorom žil, ale formulujúc svoj *všeobecný a absolútny zákon kapitalistickej akumulácie*, urobil určité prognózy ďalšieho rozvoja kapitalizmu. Pokúsime sa interpretovať text tohto zákona a prosíme čitateľa, aby porovnal našu interpretáciu s autentickým Marxovým textom. Z výpovede K. Marxa možno urobiť nasledujúce závery:

1. Úmerne rozvoju kapitalizmu rastie množstvo námezdných robotníkov, teda množstvo ľudí, ktorí nevlastnia výrobné prostriedky ani iné zdroje obživy okrem pracovnej sily, ktorú predávajú kapitalistom. Rast robotníckej triedy a rast kapitálu tvoria dve stránky tej istej mince. Ako vyplýva z celého textu Marxovej kapitoly o akumulácii, robotnícka trieda rastie rýchlejšie ako ostatné spoločenské triedy. Môžeme sa presvedčiť, že táto téza v zásade platí aj dnes.

2. Za kapitalizmu nielenže rastie robotnícka trieda, ale súčasne vzniká rezervná armáda nezamestnaných, masová nezamestnanosť. Pritom obdobie zrýchleného rastu hospodárstva v dôsledku technického pokroku

plodí technickú nezamestnanosť. V podmienkach kapitalizmu *voľnej konkurencie* alebo monopolistického kapitalizmu, ak štátne zásahy nie sú veľké, túto tézu história potvrdila. Iba štátom zorganizované neobyčajne veľké a nebezpečné mrhanie v podobe militarizácie spoločenského života, to, že sa milióny ľudí schopných pracovať oblečú do uniforiem v oficiálne mierovom období, že sa zamestná niekoľko desať miliónov ľudí v militarizovaných odvetviach a pod., umožnilo v niektorých krajinách v relatívne krátkom čase do značnej miery zmenšiť rozsah nútenej nezamestnanosti. Nevieme však, čo je horšie, či choroba — masová nezamestnanosť, či liek — výroba zbraní masového ničenia a ich neustále používanie na bojiskách a pre sústavné pokusy. Jednako v niektorých kapitalistických krajinách je masová nezamestnanosť, zahrnuje milióny ľudí. Ak berieme do úvahy aj „skryté“ preľudnenie, zdá sa, že je dnes nezamestnanosť v celom kapitalistickom svete väčšia než kedykoľvek predtým.

3. Nútená nezamestnanosť nie je len dôsledkom akumulácie, ale aj podmienkou rozšírenej reprodukcie, má vplyv na postavenie celej robotníckej triedy. Na ilustráciu citujeme K. Marxa a P. Sweeneyho:

„Priemyselná rezervná armáda v obdobiach stagnácie a priemernej prosperity vykonáva tlak na aktívnu robotnícku triedu a drží na uzde jej nároky v období nadvýroby a paroxizmov. Relatívne preľudnenie je teda tým pozadím, na ktorom sa pohybuje zákon dopytu a ponuky práce. Vtesnáva pole pôsobnosti tohto zákona do hraníc, ktoré absolútne vyhovujú vykorisťovateľskej chtivosti a panovačnosti kapitálu“.¹

„Rast ceny práce je obmedzený [v dôsledku existencie rezervnej priemyselnej armády — JZ] a má svoju určitú hornú hranicu, ktorá nielenže nenarušuje základy kapitalistického systému, ale zabezpečuje jeho rozšírenú reprodukciu. Preto zákon kapitalistickej akumulácie... fakticky vyjadruje len to, že *sama podstata* [podčiarkol JZ] kapitalistickej akumulácie vylučuje akýkoľvek takýto pokles stupňa vykorisťovania, alebo taký rast ceny práce, ktorý by mohol spôsobiť vážnejšiu poruchu trvalej reprodukcie kapitalistického systému, a to nie jednoduchej, ale rozšírenej reprodukcie.“²

Podľa nášho názoru jedine takýmto spôsobom možno interpretovať zákon kapitalistickej akumulácie. Základná myšlienka v tomto zákone spočíva v téze o masovej nútenej nezamestnanosti. Bezpochyby je to téza, ktorá znamenite vydržala skúšku času a dočkala sa [70 rokov po jej sformulovaní Marxom] „znovuobjavenia“ jedným z najvýznamnejších neoklasických ekonómov J. M. Keynesom v jeho *Všeobecnej teórii zamestnanosti, úroku a peňazí*. Ďalej, či celá politika tzv. plnej zamestnanosti, ktorú sa pokúšajú uskutočňovať vlády USA, Anglicka a iných

¹ K. Marx, *Kapitál I*, SVPL, Bratislava 1955, 674.

² P. Sweeney, *Teória rozvoja kapitalizmu*, Varšava 1957, 140.

Krajín, nepredstavuje určité oficiálne potvrdenie Marxovej teórie, že kapitalizmus ponechaný sám na seba, pôsobeniu ekonomického automatizmu, vedie nezadržateľne k ekonomickým katastrofám a zároveň k masovej nezamestnanosti?

Ekonomický zákon vyjadruje vždy určitú tendenciu

V ľudskej spoločnosti sa nič nedeje bez ľudí, bez ich činnosti a boja. Ekonomické zákony určujú tendencie v ekonomickej činnosti ľudí, tendencie, ktoré si razia cestu pomocou triedneho boja a spoločenských skupín, dokonca aj pomocou ich solidárnej činnosti. Ľudia, spoločenské triedy, masové organizácie tried nie sú bezmocné proti týmto tendenciám, ale naopak, ak ich spoznajú, môžu sa proti nim postaviť, zmierňovať alebo obmedzovať ich pôsobenie, vytvárať priehradu proti pôsobeniu zákonov.

To isté sa vzťahuje na absolútny a všeobecný zákon kapitalistickej akumulácie. Dokázal to priamo *expressis verbis* autor a objaviteľ tohto zákona K. Marx: „Práve tak ako všetky ostatné zákony je pri svojom pôsobení modifikovaný mnohými okolnosťami, ktorých rozbor sem nepatrí“.³

Žiaľ, Marx sa už nevrátil k „mnohým okolnostiam“, pod vplyvom ktorých tento zákon pri konkrétnom pôsobení podlieha zmenám. Môžeme si však ľahko domyslieť, aké okolnosti mal na mysli autor *Kapitálu*. V svojej práci *Zur Kritik des Sozialdemokratischen Programmwurfs* z roku 1891 F. Engels píše, že organizácia robotníkov, ich neustále rastúci odpor môže vytvoriť bariéru proti rastu chudoby.

Taktiež V. I. Lenin urobil svoju vlastnú interpretáciu týchto „mnohých okolností“, ktoré majú vplyv na zmeny pri pôsobení zákona. Podľa Lenina Marx mal pravdu, keď charakterizoval zbedačovanie ako „tendenciu kapitalizmu, tendenciu, ktorá sa mení na skutočnosť, keď sa nevedie triedny boj proletariátu proti tejto tendencii, keď niet zákonov na ochranu robotníctva, vybojovaných robotníckou triedou“. (Podčiarkol JZ.)⁴

Môžeme potom konštatovať, že k okolnostiam, ktoré Marx na citovanom mieste nebral do úvahy, treba počítať okrem iného organizácie robotníkov, silu ich odporu, triedny boj, sociálne zákonodarstvo, ktoré si vybojovali, ktoré ich chráni pred zhubným vplyvom tohto zákona.

K podobným záverom dospeli autori sovietskeho zborníka *Základy marxizmu-leninizmu*, ktorý vyšiel v Moskve pod redakciou O. Kusinenna a na vypracovaní ktorého sa podieľali ťaží ekonómi, ako sú členovia Akadémie

³ *Kapitál I*, SVPL, Bratislava 1955, 680.

⁴ V. I. Lenin, *Spisy 4*, Bratislava 1956, 201.

vied SSSR A. Arzumanian, S. Strumilin, E. Varga, L. Leonťiev, L. Gaťovskij, prof. Vygodskij a iní. Autori konštatujú, že kritici Marxa vulgarizujú jeho teóriu, aby si uľahčili jej vyvrátenie. Citujeme:

„Najmä marxistickú poučku o tendencii k zbedačovaniu postavenia robotníckej triedy, podľa ktorej za kapitalizmu prebieha neustále z roka na rok, z desaťročia na desaťročie absolútne zhoršenie životných podmienok robotníkov, vydávajú za dogmu. Zatiaľ však Marx, keď vytýčil túto poučku, mal na zreteli *nie nepretržitý proces, ale tendenciu kapitalizmu*, ktorá sa uskutočňuje nerovnomerne v rozličných krajinách a v rozličných obdobiach *kolísaním a prerušovaním a proti ktorej pôsobia iné faktory*.“ (Podčiarkol J. Z.)

Jedným z takýchto protipôsobiacich činiteľov je boj robotníckej triedy po druhej svetovej vojne. Podľa názoru autorov sa tento boj stal dôslednejším než predtým. Autori považujú za klebetníkov a falzifikátorov všetkých, ktorí tvrdia, „že vraj podľa Marxovej a Leninovej teórie životná úroveň robotníkov všetkých kapitalistických krajín by mala byť teraz nižšia ako povedzme na začiatku 20. storočia“.⁵

Netreba citovaným slovám o „vytvorení priehrady“ proti rastu biedy, o triednom boji proti tejto tendencii a o zákonoch, ktoré chránia robotníkov pred následkami jej pôsobenia a pod., rozumieť tak, že *táto tendencia prestala existovať a pôsobiť*. To, že interpretujeme ekonomické zákony ako tendencie, „nedegraduje“ a neznamená znižovanie významu zákonov. *Neorganizuje sa tam, nebojuje, neschvaľujú sa zákony, ktoré majú chrániť proti čomusi, čo neexistuje a nepôsobí*. Neskôr uvidíme, kedy a ako si táto tendencia preráža cestu. Teraz chceme zdôrazniť, že zákony, ktoré zakazujú prácu detí mladších ako 14—15 rokov, obmedzujú pracovný týždeň na 40—48 hodín, určujú minimálnu hodinovú mzdu, zabezpečenie v prípade choroby, invalidity alebo staroby, do určitej miery chránia robotníkov a obmedzujú pôsobenie zákona absolútneho a relatívneho zbedačovania robotníckej triedy.

Zákon absolútneho a relatívneho zbedačovania robotníckej triedy

Ani u Marxa ani u iných zakladateľov marxistickej teórie nenájdeme formuláciu: „zákon absolútneho a relatívneho zbedačovania robotníckej triedy“. (V ďalšom texte budeme ho v skratke označovať slovom „zákon“ alebo „zákon zbedačovania“.) Táto skutočnosť poslúžila známemu anglickému ekonómovi M. Dobbovi sformulovať obvinenie, že autori známej sovietskej učebnice *Politická ekonómia* (Ostroviťanov a iní) „vymysleli“ tento zákon. Tento zákon — píše Dobb — bol vymyslený „vulgárizátormi“ marxistickej politickej ekonómie, a to napriek očividným faktom.

⁵ *Základy marxizmu-leninizmu*, SVPL, Bratislava 1960, 238—239.

Zdá sa, že M. Dobb zašiel vo svojich obvineniach trochu ďaleko. Pravdu má jeden zo spoluautorov učebnice *I. Kuzminov* (zástanca rigoristického chápania „zákon“), keď tvrdí, že v marxistickej literatúre tento zákon existuje oddávna.

Podľa K. Kautského a V. I. Lenina „teóriu zbedačovania“ zaviedol prvý, keď polemizoval s Marxom, známy revizionista *E. Bernstein*.

Lenin o tejto otázke napísal, odvolávajúc sa na Kautského, toto: „V poslednom čase kritici zoskupení okolo Bernsteina obzvlášť prudko zaútočili práve na tento bod, opakujúc staré námietky buržoázných liberálov a sociálpolitikov proti „teórii zbedačovania“ . . . Sám Bernstein uznal, že uvedené Marxove slová sú správne ako charakteristika tendencie kapitalizmu, tendencie, ktorá sa mení na skutočnosť, keď sa proti nej nevedie triedny boj proletariátu.“⁶

V diskusii o návrhu programu svojej strany ešte na začiatku 20. storočia Lenin sa vracia k tejto otázke, zdôrazňuje, že je nevyhnutné, aby v programe bolo uvedené, že kapitalizmus rodí chudobu a biedu, a taktiež, že jednou z hlavných úloh robotníckej strany je boj proti nim. Lenin zároveň zdôrazňoval: „Preto je podľa našej mienky nevyhnutne potrebné, aby sa slová o »raste biedy, útlaku, zotročenia, ponížovania a vykorisťovania« dostali do programu“.⁷

Už ako vodca víťaznej revolúcie Lenin v programe Ruskej komunistickej strany (boľševikov) konštatuje, že krízy a obdobia priemyselnej stagnácie ešte viac ruínujú malovýrobcov, ešte viac zvyšujú závislosť námezdnnej práce od kapitálu, ešte rýchlejšie vedú k pomernému a niekedy aj k absolútnemu zhoršeniu postavenia robotníckej triedy.⁸ V takej formulácii boli tieto slová pojaté do všeobecne záväzného programu KSSS.

Takto chápané názory najvýznamnejších zakladateľov a predstaviteľov marxistickej politickej ekonómie o zbedačovaní nespôsobujú nijaké nedorozumenia. Marx nikdy nevyzdvihoval „teóriu zbedačovania“, hoci videl, že kapitalizmus rodí a zväčšuje biedu, rovnako videl reálne spoločenské sily, ktoré sa dokážu postaviť proti pôsobeniu tejto tendencie. Tendencia zbedačovania je vždy kapitalizmu vlastná, vyplýva zo základného motívu jeho výroby — maximalizácie zisku a tam, kde táto tendencia zosilňuje svoje pôsobenie, tam robotník „žije horšie, je nútený horšie sa stravovať a často nenajesť sa dosýta, bývať v pivniciach a suterénoch“. Je tomu tak zvlášť v období kríz a priemyselnej stagnácie, v týchto obdobiach niekedy dochádza dokonca k absolútnemu zbedačovaniu.

Odhladnuc od toho, kto a kedy do politickej ekonómie prvý zaviedol termín „zákon absolútného a relatívneho zbedačovania robotníckej triedy“, táto otázka existuje a žiada si určité objasnenie.

⁶ V. I. Lenin, *Spisy 4*, Bratislava 1956, 201.

⁷ V. I. Lenin, *Spisy 4*, Bratislava 1956, 202. Lenin, *Spisy 6*, Bratislava 1957, 206.

⁸ Porovnaj Lenin, *Spisy 29*, SVPL, Bratislava 1954, 100.

Historická podmienenosť chudoby

Pri objasňovaní postavenia robotníckej triedy a všeobecne pracujúcich má veľmi dôležitý význam má historický a všeobecne spoločenský prístup ku skúmaniu chudoby. Nie je a ani nemôže byť nejaká absolútna a nehistorická miera chudoby. Životnú úroveň každého jednotlivca a triedy možno hodnotiť jedine pomocou porovnania so životnou úrovňou v danej epoche iných vrstiev a tried tej istej spoločnosti. Skutočne, ak v roku 1965 asi štvrtine obyvateľstva Indie hrozil vyslovene hlad, ak päť alebo viac miliónov ľudí v tejto krajine zomrelo hladom a určitý nepresný počet miliónov ľudí zomieral chorobami, ktoré vyvolal hlad a trvalá podvýživa, problém je jasný a nevyžaduje ďalší komentár. V každom inom prípade treba určiť kritériá pre chudobu a zbedačovanie. Toto kritérium sa nemôže určiť bez ohľadu na dobu.

Napríklad R. Luxemburgová hovorí o kráľovi, ktorý vládol nad akýmsi primitívnym černošským kmeňom na tichomorskom pobreží v 20. storočí, mal nižšiu životnú úroveň, pretože býval primitívnejšie, stravoval a obliekal sa primitívnejšie, ako priemerný priemyslový robotník vo výspelej krajine. Kedysi dokonca bohatí ľudia nemali ústredné kúrenie, elektrické svetlo, chladničku, televízor, dokonca tenké košele boli predmetom veľkého luxusu. Dnes tieto veci sú dostupné každému priemyselnému robotníkovi, keď má prácu. A predsa spomínaný „kráľ“ divokého kmeňa žil ako lénny pán z prostriedkov a práce kmeňa, kým dnešný robotník zároveň s ústredným kúrením, televízorom, elektrickým osvetlením žije v chudobe na periférii v porovnaní s prebytkom a luxusom bohatých vrstiev.⁹

Odvolať sa tu na Leninom sformulovaný „zákon rastu potrieb robotníckej triedy“. Nie je potrebné na tomto mieste dokazovať, že priemerná robotnícka rodina vo vyspelých krajinách pociťuje celý rad potrieb, o ktorých ani potuchy nemali predchádzajúce robotnícke generácie. Ako správne poznamenal jeden z popredných francúzskych ekonómov (patriaci do „skupiny“ de Gaulla) Jeanneney, keby sa dnešný dôchodok mal rovnať takej kúpnej sile ako pred 50 rokmi, potom by zostala neuspokojená značná časť potrieb. Vo svete, v ktorom technický pokrok a spoločenský vývoj rýchle prechádza a rodí nové potreby, podstatný je rast reálnych miezd, aby robotníci nepociťovali, že sa im životná úroveň znižuje. Táto výpoveď je citovaná v práci A. Arzumiana,¹⁰ ktorý taktiež zastáva podobný názor.

Americký autor O. Ornatí v referáte pripravenom pre oficiálny orgán National Committee on Pockets of Poverty zdôrazňuje, že dokonca pri

⁹ Porovnaj R. Luxemburgová, *Dílo I. Úvod do národní ekonomie*, NPL, Praha 1955.

¹⁰ A. Arzumian, *Obniščanije rabočego klasa v kapitalističeskom obščestve*, Moskva 1958, 20.

pomerne krátkych obdobiach chudobu treba merať pomocou ukazovateľov (yardsticks príslušného obdobia). „Ak vezmeme ukazovatele z minulosti, ak sa vrátíme späť, môžeme dôjsť k záveru, že v súčasnosti (referát bol napísaný v roku 1964 — JZ) nie sú v USA chudobní, čo je patentovaný nonsens (which is a patent absurdity).“ Z toho vyplýva, že chudoba musí sa merať ukazovateľmi daného obdobia. Ďalej vysvetľuje Ornati svoju myšlienku nasledujúcim spôsobom: „Treba merať počet ľudí, ktorý žije pod úrovňou („below adequacy“) v roku 1947 pomocou ukazovateľa z roku 1947, a počet žijúcich „pod úrovňou“ v roku 1960 pomocou ukazovateľa z roku 1960“).¹¹

Potom dospejeme k tomuto dôležitému záveru: Problém chudoby a zbedačovania musíme merať a vysvetľovať pomocou ukazovateľov zodpovedajúcich danej epoche, v súvislosti so všeobecnými historickými a spoločenskými podmienkami danej spoločnosti, berúc pritom do úvahy životný štandard spoločnosti a jej tried alebo bohatých tried.

Tri prípady pôsobenia „zákona zbedačovania“

„Zákon zbedačovania“ vždy pôsobí ako určitá tendencia kapitalizmu počas celej existencie tohto spoločenského systému, lenže obzvlášť ostro vystupuje v troch prípadoch:

Po prvé, ak nepôsobí protitendencia zo strany robotníckej triedy, t. j. vtedy, keď robotnícka trieda je slabá buď pre jej roztrieštenosť alebo neorganizovanosť, buď pre nepriaznivú konjunktúru, ostrú krízu, masovú nezamestnanosť pri existencii dokonalého trhu práce.

Po druhé, vystupuje ako „sociálne zbedačovanie“, t. j. také zbedačovanie, ktoré sa odráža v neustálom raste rozdielov medzi životnou úrovňou robotníckej triedy a životnou úrovňou „elity“, čo znamená, že sa znižuje podiel robotníckej triedy na produktoch vlastnej práce.

Po tretie, ako zbedačovanie, ku ktorému dochádza v „pohraničných oblastiach“ kapitalizmu. „Pohraničné oblasti“ rozumejú sa v zmysle geografickom — krajina, do ktorej kapitalizmus relatívne nedávno vkročil, ako aj v zmysle sociologickom. Ide napr. o domácky priemysel, odvetvia hospodárstva, v ktorých sa zachovávali zaostalé metódy výroby, kde prevažuje ručná práca, prevažujú robotníci emigranti, včerajší roľníci, odvetvia „náhodných“ zárobkov, ekonomicky mŕtve oblasti krajiny, centrá depresie, odvetvia nepodchytené alebo slabo podchytené odborárskou činnosťou, najviac podliehajúce konkurencii prisťahovalcov atď.¹²

¹¹ Citované podľa práce Hymana Lamera, *Poverty, its Roots and its Future*, New York 1965, 27.

¹² Porovnaj V. I. Lenin, *Spisy 6*, SVPL, Bratislava 1957, 206. O „pohraničných oblastiach“, oblastiach chudoby v USA existuje obrovská masa literatúry. Upozorňujeme zvlášť na prácu Michaela Harringtona *The Other America*, Baltimore 1965; na knihu predsedu komisie ekonomických poradcov prezidenta Trumana, L. Kayserlinga *Progress of Poverty*, Washington 1964 (nákladom Conference on Economic Pro-

Bieda a dokonca jej rast v týchto pohraničných oblastiach kapitalizmu je všeobecne uznávaný jav. Ani jeden autor, dokonca ani ozajstní stúpenci koncepcie „spoločnosti blahobytu“, „štátu blahobytu“, „ekonómie blahobytu“ nepopierajú tento jav. Už sama mnohorakosť a oficiálny charakter programov boja proti chudobe a biede, jedného z najväčších problémov súčasnosti, a to dokonca v najbohatších krajinách, popiera všeobecnosť názoru na tento problém. Ide len o spresnenie pojmu a o jeho kvantitatívne meranie, o to, aby sme ukázali, v akom smere dochádza ku zmenám. Pravdepodobne dnešné množstvo chudobných a tých, ktorí žijú v biede, hladných alebo podvyživených v celom kapitalistickom svete je väčšie než v období, keď žil Marx.¹⁵ Rovnako v popredných kapitalistických krajinách, v ktorých je nahromadené ovocie práce desiatok robotníckych generácií, kde je veľké bohatstvo, existujú mnohé „pohraničné oblasti“ chudoby, dokonca biedy. Priznávajú to najoficiálnejšie dokumenty vedúcich štátnikov týchto krajín.

Málo vyvinuté krajiny ako pohraničné oblasti kapitalizmu

Keď analyzujeme postavenie robotníckej triedy a všeobecné postavenie pracujúcich máš v kapitalistickom zriadení, musíme brať do úvahy, že v súčasnom svete sú krajiny vysoko vyvinuté, krajiny málo vyvinuté a sú aj krajiny priemerne vyvinuté. Rozdelenie na tieto tri skupiny krajín je do značnej miery schematické. Vnútri z každej týchto skupín sú veľmi veľké rozdiely v úrovni rozvoja, najmä pokiaľ ide o postavenie robotníckej triedy. Nechceme sa púšťať do podrobnej analýzy, a prečo sa musíme uspokojiť s touto veľmi nedokonalou klasifikáciou.

Rozdelenie krajín na uvedené skupiny má o to väčší význam, lebo stará Marxova téza, akoby vyvinuté krajiny ukazovali budúcnosť málo vyvinutým krajinám, je dnes dosť problematická. Ak pôjdu krajiny černošského sveta Latinskej Ameriky, juhovýchodnej Ázie a ďalšie kapitalistickou cestou rozvoja, nikdy nedosiahnu úroveň vysoko vyvinutých krajín, neprekonajú svoju ekonomickú zaostalosť a biedu väčšiny svojich národov. Podľa dnešného stavu sa zväčšujú rozdiely medzi týmito krajinami (možno okrem malých výnimiek) a krajinami vysoko vyvinutými a prekonávanie zaostalosti naráža na určitú bariéru. Dosiahnuť úroveň vyvinutých krajín bude veľmi ťažké. Postavenie robotníckej triedy nemožno preskúmať len na základe analýzy situácie v krajinách vysoko

gress]; viceprezidenta USA H. Humphreya *War on Poverty*, New York 1964; H. Millera *Rich Man, Poor Man*, New York 1964, Senate Subcommittee on Poverty, *The War on Poverty*, Washington 1964 a veľa iných.

¹⁵ Takúto mienku má napr. prof. J. de Castro z Brazílie v práci *Zemepis hladu*, prof. E. Baade z NSR v prácach *Welternährungswirtschaft*, Hamburg 1956; *Brot für Ganz Europa*, Berlin 1952, a veľa iných.

vyvinutých. O existujúcich rozdieloch veľmi dobre svedčia oficiálne údaje, publikované príslušnými orgánmi OSN.

V tabuľke 1 uvádzame údaje ekonomickej a sociálnej komisie OSN týkajúce sa situácie z polovice päťdesiatych rokov.¹⁴

Tabuľka 1

Porovnanie situácie obyvateľstva v rôznych krajinách

Prepočty	Vyvinuté krajiny	Krajiny stredného typu rozvoja	Málo vyvinuté krajiny
Obyvateľstvo v %	30	10	60
Ročný dôchodok na obyvateľa	582	188	57
Denná kalorická spotreba na obyvateľa	3140	2490	1850
Percento analfabetov	1,5	51,6	86,5
Priemerná dĺžka života v rokoch	65	52	35

Skoro polovica všetkých námezdných robotníkov kapitalistického sveta, nehovoriac o malovýrobcach, domácich výrobcach, roľníkoch, remeselníkoch a pod., žije a pracuje v krajinách, ktoré sú stredne vyvinuté alebo málo vyvinuté. Kapitalizmus nie je len v USA, Anglicku, NSR a Švajčiarsku, ale aj v Indii, Pakistane, Brazílii, Mexiku, Španielsku a Turecku. Len vtedy dostaneme úplný obraz o postavení robotníckej triedy, keď vezmeme do úvahy postavenie aj tejto časti robotníkov.

Ponechajme na neskôr hlbšiu analýzu príčin zaostalosti a ťažkostí rozvoja málo vyvinutých častí sveta a vzdajme sa aj veľmi podrobnej analýzy zmien situácie robotníkov v jednotlivých krajinách. Jednako môžeme konštatovať, že „zákon zbedačovania“ pôsobí celou svojou neľútostnou silou. V doterajšej histórii ľudstva nikdy ešte hlad nehrozil toľkým miliónom ľudí a rozdiely v dôchodkoch robotníckej triedy a vládnúcich tried v Indii alebo v iných krajinách tohto typu nikdy neboli také veľké ako dnes.

Niektoré krajiny stredne vyvinuté zaznamenávajú zrýchlený hospodársky rast, zlepšenie pracovného zákonodarstva i rast reálnych miezd robotníkov. Využívajú povojnovú konjunktúru, aby sa dostali zo stavu zaostalosti, aby „dobešli“ vysoko vyvinuté krajiny. Ale mzdy v týchto krajinách sú ešte na nízkej úrovni, podliehajú tlaku obrovského agrárneho preľudnenia. V niektorých z týchto krajín existuje akási dualistická ekonomická štruktúra: privilegovaný vysoko vyvinutý priemyselný sektor na jednej strane a na druhej strane početný domáckoremeselnícky „sek-

¹⁴ Údaje sú citované podľa Arzumaniána, c. d., 47.

tor“. Pritom v druhom „sektore“ mzdy sú na nízkej úrovni, podstatne nižšej než v „sektore“ priemyselnom. Dokonca v relatívne vysoko vyvinutej krajine, ako je Taliansko, existuje na juhu Talianska zaostalý polo-feudálny poľnohospodársky systém. Rovnako to platí o Japonsku, kde „domácky“ sektor je masovým dodávateľom takmer bezplatnej pracovnej sily.

Pohraničná oblasť vo vysoko vyvinutých kapitalistických krajinách

Vo vysoko vyvinutých kapitalistických krajinách námezdní pracovníci tvoria omnoho väčšiu časť zamestnaných zárobkove činných osôb. Je to približne 100 mil. osôb v krajinách kapitalistickej Európy; okolo 70 mil. osôb v Severnej Amerike a Kanade, asi 25 mil. osôb v Japonsku a okolo 4 mil. osôb v Austrálii a na Novom Zélande. Spolu ide o 200 mil. osôb. Vedúce mocnosti imperialistického sveta, ako USA, Anglicko, Francúzsko, NSR, ťažili v minulosti a ťakisto aj dnes obrovské zisky zo svojho postavenia. Kwame Nkrumah¹⁵ vo svojej knihe uvádza: „Keby Afrika použila svoje bohatstvá pre vlastný hospodársky rozvoj, mohla by zaujať miesto medzi poprednými kontinentmi sveta. Ale jej bohatstvá slúžili a ešte slúžia zrýchlenému rozvoju zámorských štátov. Afrika zásobovala Anglicko v roku 1957 potrebnými surovinami pre priemysel v percentách takto:

zinkovou rudou a koncentrátmi	19;
železnou rudou	29;
mangánom	80;
meďou	46;
bauxitom	47;
chrómom	50;
azbestom	66;
kobaltom	82;
antimónom	91;

Francúzsko dostalo z Afriky v percentách:

bavlnu	32;
železnú rudu	36;
zinok	51;
olovo	85;
fosfáty	100;

¹⁵ Kwame Nkrumah, *Neocolonizm the Last Stage of Imperializm*. London 1965, 2.

Afrika zásobovala NSR v percentách:

meďou	8;
železnou rudou	10;
olovom	12;
mangánom	20;
chrómom	22;
fosfátmi	71.

Zoznam nie je, pravda, úplný, chýbajú v ňom údaje o kaučuku, naftě, uráne, jute. Neuvádza sa Belgicko ani jeho spojenia s Kongom, Holandskom, s Indonéziou. Chýbajú údaje o obrovských prirodzených bohatstvách Ázie a Latinskej Ameriky.

Je nepochybné, že vo vysoko vyvinutých krajinách reálne mzdy a iné životné podmienky sú relatívne na vysokej úrovni, na najvyššej na svete. V posledných desaťročiach došlo k určitému skráteniu pracovného týždňa, zlepšili sa bytové podmienky, vzrástli penzie, viac ľudí mohlo využívať podpory v nezamestnanosti a v prípade choroby, bola v mnohých krajinách stanovená minimálna mzda, vzrástla reálna mzda a zmenšila sa nezamestnanosť, slovom, došlo k určitému zlepšeniu v ekonomickom postavení robotnickej triedy.¹⁶

Pochopiteľne, k zlepšeniu životných podmienok robotnickej triedy nedošlo automaticky, ale úporným bojom robotnickej triedy. Všeobecné podmienky, aké sa vytvorili po druhej svetovej vojne, priali tomuto boju. Bol to napr. všeobecný nástup konjunktúry, pokles nezamestnanosti, vzrast sily robotníckych organizácií, vznik socialistického tábora atď. Jednako ani sami buržoázni ekonómi a sociológovia, ani najzodpovednejší politici (včítane prezidenta Johnsona) nepopierajú, ale naopak vidia problém biedy a chudoby vo vlastných krajinách. Dokonca vyhlasujú (obyčajne pred voľbami) programy boja proti chudobe.

Stačí pripomenúť, že v jednom z najoficiálnejších dokumentov, v úvode volebného programu pre nasledujúci sjazd Labour Party, sa uvádza, že v krajine je 8 mil. ľudí, ktorí patria do sféry chudoby. Nedávno zosnulý významný teoretik Labour Party, ktorý bol ministrom jednej z povojnových vlád, John Strachey, konštaťoval, že v jeho krajine „čierna chudoba“ t. j. možnosť nadobudnúť si nutné tovary pre najskromnejší život, v „záside“ bola zlikvidovaná.¹⁷ Strachey dodáva: „V päťdesiatych rokoch je módou zúčtovať s chudobou, ktorou trpeli masy anglických robotníkov až do roku 1939 (čo dokazujú holé fakty), ako s vecou, ktorá má jedine

¹⁶ Podrobné údaje nájdeme v sovietskej práci kolektívu pracovníkov Inštitútu svetovej ekonomiky a medzinárodných vzťahov AN SSSR *Mir kapitalizma*. Spravočník, Moskva 1965.

¹⁷ J. Strachey, *Kapitalizm Wspólczesny*, Wyd. Poľského inštitútu medzinárodných otázok, 150.

historický význam. Jednako je to veľmi blízka minulosť. (A či si môžeme byť celkom istí, že je to minulosť?)¹⁸

Veľmi zaujímavý pohľad na postavenie anglických robotníkov podáva práca krakovského ekonóma F. Zweiga, známeho z medzivojnového obdobia, ktorý dnes píše v angličtine.

Autor urobil prieskum v 700 robotníckych rodinách. Jeho kniha *The Worker in an Affluent Society, Family Life and Industry* (London 1962), ako sám titul hovorí, má ukázať, ako žijú robotníci v spoločnosti blahobytu. Avšak fakty, ktoré opisuje Zweig, umožňujú pozornému čitateľovi urobiť si závery *veľmi vzdialené* od idyly. Len výber značne prekračuje stredný štandard. Ide napríklad o továrenských robotníkov dobre organizovaných, o priemyselné odvetvia, ktoré vynikajúco prosperujú a podobne.

V Economic Report of the President, Ekonomickej zpráve prezidenta z roku 1965, určenej Kongresu, môžeme sa dozvedieť toto: „Dokonca mnoho našich občanov nepodlieľa sa uspokojujúcim spôsobom na využívaní nášho ekonomického napredovania, ani sa nezúčastňuje efektívne na jeho tvorbe. Obraz chudoby v Amerike vyvolal veľké rozčarovanie, 35 mil. Američanov — jedna pätina nášho obyvateľstva — žije ešte v chudobe. Keď prezident ohlásil boj proti chudobe vo svojom *posolstve* pred rokom, otriaslo to svedomím amerického ľudu.“¹⁹

Ale už v roku 1928 vtedajší prezident Hoover vyhlásil „boj“ proti chudobe: „Nedosiahli sme ešte tento cieľ, ale ak politika posledných 8 rokov bude pokračovať, pomocou Boha dožijeme sa chvíle, keď chudoba v našom národe bude navždy zlikvidovaná“.²⁰

Krátko po publikovaní týchto slov vypukla najväčšia kríza v histórii kapitalizmu. V polovici tridsiatych rokov F. D. Roosevelt, akoby citoval Lenina, konštatoval: „Jedna tretina národa býva zle, zle sa oblieka a je podvyživená.“ Roosevelt vyzýva k podpore svojho New Dealu aby sa mohla odstrániť chudoba. Dnes, tridsať rokov po tom, nový prezident Johnson vyhlasuje tú istú vojnu proti chudobe. Zaiste, ďalší vývin udalostí, zvlášť obrovské náklady na intervenciu vo Vietname donútili odložiť na istý čas „boj“ proti chudobe. Ukázalo sa, že ani najbohatší štát na svete nemôže naraz viesť dve takéto „vojny“.

Existuje veľa literatúry, v ktorej sa autori venujú problémom chudoby v USA. Obmedzíme sa tu na niekoľko záverov:

Po prvé, mnoho ľudí usudzuje, že americká chudoba je „špecifickou chudobou“, t. j. takou, ktorá v iných krajinách by bola blahobytom. Odpovedáme: prirodzene, kritérium chudoby nemôže byť mimo času,

¹⁸ Tamže, 148.

¹⁹ Economic Report of the President, US Government Printing Office, Washington 1965, 161.

²⁰ Citované podľa L u m e r a, c. d., 5.

odtrhnuté od celkových spoločenských podmienok. V USA podľa definície známeho ekonóma P. Samuelsona rodina patrí do sféry chudoby, ak zarába na existenčné minimum, je bez výdavkov na zábavy (kino a pod.), je prakticky bez mäsa, bez lekárskej a zubnej starostlivosti, bez novín a kníh, má málo oblekov atď. Okrem toho je aj množstvo bytov, ktoré by mali byť už dávno zlikvidované v chudobných štvrtiach, ktoré sú najviac preľudnené.²¹

Takýchto rodín „prakticky bez mäsa, zábavy, novín, lekárskej starostlivosti“ bolo v USA v druhej polovici päťdesiatych rokov 20 %, t. j. pätina všetkých rodín. Dnes, v polovici šesťdesiatych rokov, je ich podľa zprávy prezidenta 19 %. Samuelson, Keyserling a iní tvrdia, že ak by „boj“ proti chudobe šiel dnešným tempom, potom v roku 2000 chudoba bude asi zlikvidovaná.

Okrem „sféry chudoby“ americká literatúra rozoznáva ešte „sféru nedostatku“. Podľa definície Samuelsona ide o „minimálne výdavky na udržiavanie zdravia, náhodné, od prípadu k prípadu, o výdavky na zábavu alebo dovolenku, na nepravidelné nákupy lacnejších druhov mäsa, o skromné výdavky na lekára a dentistu“. V polovici päťdesiatych rokov sféra nedostatku zahrnovala asi jednu tretinu rodín.

Po druhé, mimoriadne dôležitý je fakt, že ide o chudobu v blahobyte, v prostredí nevídaného luxusu a márnотratnosti, v tom istom čase, keď sa vydáva 50—60 mld. dolárov ročne „na obranu“. Existujú rôzne objektívne možnosti likvidácie tejto chudoby a nedostatku, ale znova a znova ju treba potierať. Citujeme konzervatívny týždenník U. S. News and World Report z 20. januára 1965: „Čítanie historických diel nám hovorí, že „chudoba“ a jej likvidácia bola pre celé generácie vždy bojovou výzvou, politikou obidvoch strán v obdobiach volieb.“ Ako vidieť, príčiny sa nenachádzajú v nedostatku prostriedkov na likvidáciu chudoby, ale v samom spoločenskom systéme.

Sociálne zbedačovanie, t. j. relatívne zbedačovanie

Relatívne zbedačovanie jestvuje nesporne vo všetkých kapitalistických krajinách. V málo vyvinutých krajinách rast tohto rozdielu je zjavný a štatisticky podchytený. Môžeme sa odvolať na typické štatistické údaje o Indii. V krajinách vysoko vyvinutých táto skutočnosť sa prejavuje omnoho komplikovanejšie, nedajú sa vysvetliť existujúcimi štatistickými údajmi. Sú to dve základné ťažkosti:

1. Predstavme si, že podnikateľ X viedol podnik pred 100 rokmi. Časť novovytvorenej hodnoty vyplácal ako mzdový fond „v“, zostala mu druhá časť, ktorú dostával vo forme „m“. S touto druhou časťou sa delil so

²¹ Pozri Samuelson, *Economics*, New York 1958, 62.

štátom, ktorému platil dane, s bankárom, ktorému platil úrok, s vlastníkom pozemku a domu, ktorému platil rentu, a pod. Už vtedy rozdelenie novej hodnoty na „v“ a „m“ nebolo jednoduché, pretože štát zo svojich daní (t. j. z „m“, ktoré zobral od kapitalistov) vyplácal platy úradníkom, ďalej časť „m“ vystupovala vo forme „v“ ako platy štátnych zamestnancov. Riadenie podniku sa postupne čoraz viac komplikovalo. Rozmery podniku rástli a riadenie prekráčilo kapitalistove možnosti i členov jeho rodiny. Kapitalista prijíma administratívnych pracovníkov, riaditeľov, ekonomických, technických a taktiež právnych poradcov. Stále rastúca časť „m“ vystupuje teraz vo forme plátov („salaries“) vyšších úradníkov. Sčasti tieto „salaries“ sú platmi nižších a vyšších úradníkov, poštárov, predavačov a pod. ako aj určitou časťou mzdového fondu („wages“). Akú časť tvoria platy „salaries“ a akú časť tvoria „wages“, aká časť vystupuje v štatistikách vo forme „v“ a aká časť „v“ je v skutočnosti „m“, to už nijaká štatistika nie je schopná vykázat. A tu sa začínajú arbitrážne rozhodovania ekonómov a štatistikov, ktoré závisia predovšetkým od toho, čo by chceli dokázat. Pri dnešnom stave štatistiky v tejto oblasti možno „odôvodniť“ absolútne všetko.

2. Celý súčasný široko rozvinutý daňový systém núti každého zarábajúceho, zvlášť ak zárobok prekračuje určitú sumu, aby pokiaľ je to možné, čo najviac zakrýval svoje skutočné dôchodky. Robotníci a duševní pracovníci na nižších stupňoch služobnej hierarchie nemajú nijakú alebo skoro nijakú možnosť zakrývať svoje dôchodky, falšovať výšku svojich zárobkov. Celý ich dôchodok je jasne viditeľný z výplatných listín. Ináč je to u vlastníkov „businessu“ a u riadiaceho personálu. Ako je všeobecne známe (zdôrazňujú to všetci autori, ktorí sa zapodieávajú touto tematikou), dôchodok oficiálne vykazovaný pre úrady kvôli zdaneniu, ktorý tvorí jediný prameň informácií pre štatistiku, obyčajne je len časťou skutočného dôchodku. O tom sme už písali. Tu môžeme jedine pripomenúť, že vedúce miesta v priemysle a vôbec v businessse, ale aj vo verejných funkciách, v nadáciách rôzneho druhu, ktoré sa nepočítajú do zisku, sú späť s celým radom privilégií, oceňovaných v peniazoch, nákladmi na reprezentáciu, rôznymi úľavami pri získavaní akcií za znížené ceny a pod. Oficiálne vykázaný dôchodok tvorí často len pomerne nevelkú časť skutočného dôchodku.

Keď podnik vypočíta, že v danom roku zisk ukazuje „nebezpečnú“ tendenciu z hľadiska platenia daní, urýchlene rastú rôzne druhy „nákladov“. V takej krajine, ako sú USA, pracuje okolo pol milióna právnikov, účtovníkov a iných odborníkov daňových zákonov, ktorí dostávajú veľmi dobré platy za „zodpovedné“ vykazovanie dôchodkov kapitalistov a ich podnikov, t. j. za obchádzanie daňových zákonov.

Táto prax je všeobecne známa a tolerovaná. Dokonca sama vláda, ak vidí v tom svoj záujem, podporuje túto prax. Celé zákonodarstvo tzv. regresívnych amortizačných odpisov, ktoré umožňuje už v prvom roku

odpísať tretinu hodnoty investície namiesto desatiny alebo dvanástiny, umele zvyšuje náklady výroby, a tak znižuje mieru zisku a zjavne úroveň daní. Niekedy sa používa prax, že vlastníci továrne ju „zadlžujú“ hypotékou, t. j. pôdu, na ktorej je postavená, a v „úrodných rokoch“ platia väčšie splátky hypotekárneho dlhu.

Nepoznáme všetky metódy a spôsoby zakrývania dôchodkov, ktoré sa používajú v širokej škále a v minulosti neboli známe.

Podiel robotníckej triedy na národnom dôchodku nemôže ani rýchle rásť, ani rýchle klesať, okrem skutočne výnimočných období (napríklad hospodárskych kríz, keď zisky menia sa na straty a podiel miezd rýchle rastie). Keby podiel dôchodku robotníckej triedy rýchle vzrástol, vyvolalo by to pôsobenie ekonomického mechanizmu, ktorý sme už opísali a ktorý stláča mzdy. Keby podiel miezd rýchle poklesol, nepredstaviteľne by sa zostrili rozpory. Odbory kladú prevažne svoje mzdové požiadavky v závislosti od výšky zisku podnikov a odvetví. Keď zisky rastú, rastú aj mzdové požiadavky. V súvislosti s tým mzdová časť národného dôchodku podlieha malým zmenám, môže sa stať, že tieto zmeny v priebehu desaťročí dosahujú niekoľko percent. Ako konštatuje Economic Report of the President za rok 1960 (str. 60), „päťina najbohatších rodín vlastniacich najväčší dôchodok privlastnila si pravdepodobne v roku 1947 43 % celkového spoločenského dôchodku, v roku 1962 42 %. Pritom päťina najchudobnejších dostala zo spoločenského dôchodku v roku 1947 5 % a v roku 1963 taktiež len 5 %.“ Ako vidieť, zmeny počas 15–16 rokov boli minimálne [tab. 2].

Tabuľka 2*

Podiel miezd a platov v národnom dôchodku netto v Nemecku
(od roku 1950 NSR v % podľa bežných cien)

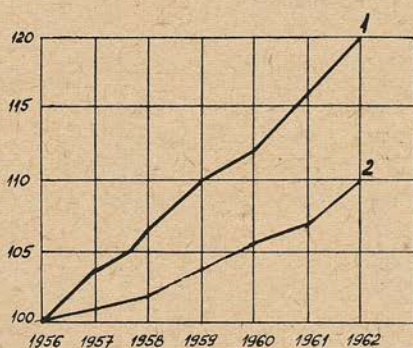
Roky	Podiel miezd a platov	Roky	Podiel miezd a platov
1925	59,9	1950	59,1
1927	59,0	1951	59,2
1929	60,3	1952	57,9
1931	64,6	1953	59,5
1933	59,8	1954	60,4
1935	56,9	1955	59,6
1937	55,2	1956	60,4
1938	55,4	1957	60,6

* Prameň: Statistisches Jahrbuch für BRD 1959.

Nie je možné zmerať relatívne malé zmeny, ktoré sú počas desaťročia v rozmedzí jedného percenta, alebo niekoľkých percent, pomocou údajov o dôchodkoch, ktorých stupeň falšovania je niekoľko desiatok percenta, možno aj viac. Či z tejto situácie je nejaké východisko vzhľadom na

tieto ťažkosti? Či sa máme uspokojiť so všeobecným pocitom, že rozdiel medzi boháčmi a pracujúcimi vrstvami neustále rastie? Či fakt, že rastúca časť spoločenského dôchodku, vytvorená rukami robotníckej triedy, vyhadzuje sa na vojenské výdavky, na náklady obchodu (sama reklama v USA pohlcuje ročne viac ako 20 mil. dolárov), na rastúci sektor neproduktívnych služieb, na rôzne druhy intervenčnej politiky štátu atď., či to má byť jediným dôvodom relatívneho zbedačovania? Zdá sa, že odpoveď na otázku dá nám porovnanie dynamiky miezd (nominálnych a reálnych) s produktivitou ľudskej práce. Ak údaje (a také údaje existujú) ukážu, že reálne mzdy rastú pomalšie než produktivita práce, znamená to, že sa podiel robotníckej triedy na spoločenskom produkte znižuje. Okrem rastu reálnych miezd z novej hodnoty, t. j. z hodnoty pridanej k minulej práci, menšia časť pripadla na „v“, väčšia časť na „m“. A čo sa ďalej robí s touto časťou, ktorá pripadla na „m“, ako sa táto časť rozpadá na zisky, úroky, odmeny vysokým kapitalistickým funkcionárom, neproduktívny sektor atď., to už je iný problém. Keď hovoríme o sociálnom zbedačovaní alebo relatívnom zbedačovaní, predovšetkým hovoríme o prvotnom rozdelení novej hodnoty na „v“ a „m“. Ak napr. pre fungovanie kapitalistického systému, a dokonca pre samu existenciu „m“ a jej privlastňovanie kapitalistami je nevyhnutné, aby rastúca časť „m“ bola privlastňovaná štátom (alebo sa mu odovzdávala), tento fakt nám poukazuje na ďalší osud z robotníckej triedy už vyžmýkanej hodnoty „m“, avšak nehovorí nám o pomere „m“ ku „v“. Je nepochybné, že v dlhšom časovom období produktivita práce rastie rýchlejšie než reálne mzdy. O tom svedčia oficiálne štatistické údaje (tab. 3).

Ako vidieť z údajov tabuľky 3 a z grafu (obr. 1),²² v USA, Anglicku, Taliansku, Francúzsku, NSR a Japonsku produktivita práce do značnej

Obr. 1. 1 — hodinová produktivita v súkromnom hospodárstve;
2 — reálna hodinová mzda továrenských robotníkov.

²² Prameň: USA Bureau of Labour Statistics, v práci *Poverty in America* 1965, 170.

miery rastie systematicky a rýchlejšie ako reálne mzdy. Keď sa v niektorom roku ukazuje opačná tendencia, začne fungovať inflačný mechanizmus, ktorý privádza obidva ukazovatele na „ich miesto“. Znamená to pomalý pokles podielu robotníckej triedy na produkte vlastnej práce. Tento pokles by bol zreteľnejší keby:

- veľmi rýchle nerástol sektor neproduktívnych služieb, čím sa zväčšuje jeho podiel na spoločenskom dôchodku,
- časť ziskov a nadhodnoty sa neschovávala v „nákladoch“ výroby a umele neznižovala podiel tried vlastníkov,
- obrovská časť spoločenského dôchodku neprechádzala cez štátne pokladnice, zastierajúc tak podiel vytvoreného produktu medzi základné spoločenské triedy.

Tabuľka 3*

Dynamika produktivity práce a miezd (spolu so všetkými príplatkami a odmenami za nadčasové hodiny) v Anglicku, Taliansku, Francúzsku, NSR (1958 = 100)

	1951	1954	1960	1961	1962	1963	1964
Anglicko							
Hodinová produktivita	89	93	110	110	113	119	125
Reálne mzdy	86	88	112	115	115	116	120
Taliansko							
Hodinová produktivita	—	96	114	122	134	144	141
Reálne mzdy	85	89	100	111	121	132	136
Francúzsko							
Hodinová produktivita	68	76	110	114	119	124	130
Reálne mzdy	82	83	104	109	113	117	120
NSR							
Hodinová produktivita	74	85	114	117	122	128	141
Reálne mzdy	77	82	112	120	129	134	135
Japonsko 1960 = 100							
	1955	1959	1961	1962	1963	1964	
Hodinová produktivita	75,4	88,3	110,6	114,8	124,8	141,5	
Reálne mzdy	83,9	96,9	105,7	109,4	112,1	119,4	

* Tabuľku zostavil autor na základe mnohých tabuliek štatistických ročeniek OSN.

Diskusia

FELIX OLIVA

Zboží a zákonitost v ekonomickém dění*

Zákon hodnoty

a) Jeho působení ve výrobě

Opět vycházíme z ekonomické činnosti: Jde o výrobu, tj. o změnu předmětů v přírodě, popř. už vyrobených předmětů tak, aby sloužily spotřebě (přes výměnu a distribuci). Tato změna, výroba, si vyžaduje lidskou práci. Nyní si klademe otázku:

Za jakých okolností je převážná část vyrobených užitných hodnot natrvalo vyrobená jako zboží? Mluvím zde o převážné části vyrobených užitných hodnot, poněvadž jinak by to mohlo znamenat vyjímečný děj. Ze stejného důvodu mluvím o tom, že se to děje natrvalo, což je zde pojem historický, neznamená věčně. Výrobce, popř. výrobci nevyrábějí proto, že by sami dotyčná zboží potřebovali, ale proto, že za to dostanou zboží, které chtějí spotřebovat, popř. zboží (peníze), které nespotřebují, ale směňují za to, co budou spotřebovávat. Kdyby ti, kdo prodávají, směňovali stále za množství jiného zboží, které vyžaduje méně práce (zde ovšem nejde jen o práci vynaloženou bezprostředně ve výrobním procesu dotyčného zboží, ale i o práci vynaloženou na výrobu výrobních prostředků), než jejich zboží, a kdyby to bylo patrné, nestála by dělba práce za to, vyráběli by to druhé zboží sami. Kdyby naopak stále směňovali za množství jiného zboží, které vyžaduje více práce než jejich, byla by to stejná obtíž z druhé strany. Předpokládáme ovšem společnost, kde určitý stupeň produktivity práce při výrobě určitého druhu zboží je společensky nutný.

* So súhlasom autora uverejňujeme časť jeho rozsiahlejšej štúdie, ktorá do istej miery nadväzuje na články F. Olivu uverejnené v Ekonomickom časopise (1966), 7. Druhý z dvojice týchto článok (*Ekonomický pojem vlastníctví*, tamtiež, 655—663) nie je od prvého príspevku výrazne graficky odlišený. Prosíme čitateľov, aby nám to prepáčili. (Poznámka redakcie)

Závěr tedy je: Výroba je zbožní, tj. výroba pro směnu, když se směnou realizuje podle principu: Množství práce (společensky nutné) proti stejnému množství práce. Tato práce vykonaná ve výrobě zboží je výrobním vztahem mezi výrobcí, kteří stojí proti sobě jako výrobci a spotřebitelé, zboží je předmětovým nositelem tohoto vztahu. K tomuto objevu došli, jak známo, už předmarxističtí buržoazní ekonomové, ale teprve Marx z tohoto poznatku utvořil důslednou teorii. Práci (společensky nutnou) jako vztah při zbožní výrobě nazýváme hodnotou. Množství této práce je velikost hodnoty. Je nyní třeba zkoumat, zda je tento děj pro zbožní výrobu nutný nebo nahodilý.

Především poznámku: Tento děj si nesmíme představovat tak, že výrobce určitého zboží vypočítá množství společensky nutné práce obsažené v jednotce svého zboží, dále množství společensky nutné práce obsažené v jednotce zboží, jež chce dostat (třebas prostřednictvím peněz). To už proto není možné, že dosud nemáme způsob, jak porovnat množství práce vykonané za hodinu jednoho pracovníka s množstvím vykonané práce za hodinu jiného pracovníka.¹ Výrobce, než přistoupí ke směně, zná hodnotu svého zboží jen přibližně.

Zkoumejme nyní otázku nutnosti děje: Dejme tomu, že vystupují proti sobě výrobci zboží, kteří jsou společnými vlastníky druhů zboží, vystupující ve směně. Je mezi nimi dělba práce, která znamená vyšší produktivitu práce, než kdyby si všichni vyráběli všechno. Směňují své výrobky (zdá se) jako zboží tak, že se směňuje co možná stejné množství práce. Jestliže však společenské vlastnictví není jenom stanovené (právnícké), ale skutečné (ekonomické), pak to znamená, že nezáleží na rozhodnutí výrobce o tom, co vyrábí on, ale na rozhodnutí všech. To, že podle předpokladu směňují podle množství práce, je, dejme tomu, mezi nimi dohodnuto. Co by se ale stalo, kdyby se na tom nedohodli, kdyby společnost jako celek určila takovou směnu, která by pro mnohé výrobce znamenala, že musí dát „zboží“ s větším množstvím práce za „zboží“ s menším množstvím práce? (Rozdíl by si případně osvojila společnost pro zvláštní účely). Buď by se tento způsob směny udržel natrvalo, pak by byl ve skutečnosti princip množství práce proti stejnému množství zrušen. Nebo by podle *vlastního rozhodnutí* výrobci určitého druhu zboží odmítli za takových okolností směňovat, a to natrvalo. V tomto případě by však neexistovalo společenské vlastnictví, kde rozhodují všichni a nerozhoduje část.

V obou případech by se tedy ukázalo, že při společenském vlastnictví není princip množství práce za stejné množství práce nutným dějem uvnitř vlastníka (společnosti).

Snad je ještě taková možnost: Je společenské vlastnictví, to znamená

¹ Viz článek *Je politická ekonomie vědou exaktní*. Politická ekonomie (1963), č. 4, 296.

společnost rozhoduje o věcech a nerozhodují části společnosti. Rozhodnutí ale by bylo takové, že se částem společnosti rozhodování v konkrétních případech přenechává. Tu bychom ale opustili oblast ekonomickou. Každý kapitalista ovšem dává např. svým ředitelům pravomoc (a někdy velmi značnou), rozhodovat o tom, co se děje v jeho podnicích. To ale neznamená zrušení toho, že konec konců rozhoduje on, kapitalista. Totéž platí pro společnost, která přece nemůže rozhodovat jinak než prostřednictvím určitých orgánů. Kapitalista, popř. společnost rozhoduje, pokud se tato možnost rozhodování nezruší (revolucí, popř. kontrarevolucí, či v jednotlivých případech krádeží a jinými ději). Ředitel kapitalisty, popř. ředitel (i jiný orgán) socialistické společnosti rozhoduje v určitých věcech až do odvolání, a to ze strany těch, kdo rozhodli o jejich *právu* rozhodování.

Jsou, dejme tomu, dva majitelé továren ve společnosti, z nichž každý rozhoduje o své továrně. Spojí-li se oba, utvoří-li obchodní společnost, takže od toho okamžiku rozhodují o obou továrnách oba společně, pak došlo k této změně na podkladě jejich rozhodování, každého zvláště. Spojili se dvě státní továrny za socialismu a rozhodují o nich místo dosavadních dvou ředitelů jeden, došlo k této změně nikoliv na podkladě rozhodnutí těchto dvou, ale společnosti (jiných orgánů).

Jak to souvisí s působením ekonomických zákonů? Jednotlivý výrobce má *asi* úmysl neprodat svůj výrobek jinak než za hodnotu nebo za více, rozhodně ne za méně. Není ale vyloučeno, že mu na tom nezáleží. Je to u jednotlivce psychologická záležitost. V žádném případě nelze z toho odvodit *ekonomický* zákon, že se *prodává za hodnotu*. Tu by se ukázalo, že působení tohoto zákona připouští výjimky, lépe řečeno, bylo by pravděpodobné, že jeho platnost je výjimkou. To by ale nebyl zákon leda slovo „zákon“ [viz co jsem o zákonech a jejich působení s *nutností* psal v článku *O ekonomických zákonech všeobecně*, Ekonomický časopis (1966), č. 7]. Jiná věc je: Objektivní smysl výroby užitných hodnot je jejich spotřeba. Vyrábí-li tedy výrobce užité hodnoty jako zboží, tj. pro někoho jiného, znamenal by prodej za méně práce totéž, jakoby vyráběl, aby spotřeboval méně. Kdyby prodával za více práce, než vyráběl, znamenalo by to pro toho jiného, že by vyráběl, aby spotřeboval méně. Zákonitost je zde taková, že se při zbožní výrobě mění práce [společensky nutná] v hodnotu, a nic jiného se v hodnotu nemění. Zda se prodej za tuto hodnotu realizuje, či ne, není již věcí výroby a je třeba zkoumat, jaký osud má zboží, které se dostalo z výroby do oběhu.

Zákonitost, o které jsem tu mluvil, se nazývá zákon hodnoty, poněvadž se jí týká. Ve výrobě působí ovšem za předpokladu, který jsem vlastně už na začátku této kapitoly naznačil. Výrobce musí o výrobě a prodeji *rozhodovat*. Není tomu tak, vystupují proti sobě ne ti, kdo rozhodují, tedy vlastníci, ztrácí se objektivní smysl, o němž jsem hovořil. Podívejme se na to blíže: 1. Vlastník výroby, ať malovýrobce, či kapitalista, jedná

vo vlastním zájmu tak, že to odpovídá tomuto objektivnímu smyslu. Ředitel nebo správce nebo jiný orgán, kterého kapitalista platí, jedná také tak proto, že je za to placen, a podle toho, jak je placen. Mezi ním a ředitelem jiného kapitalisty není onen výrobní vztah, zbožní výrobní vztah, jehož předmětovým nositelem je zboží (zbožní těleso). Jedná případně stejně, jako by jednal kapitalista, kdyby sám řídil, podle toho, jaký je výrobní vztah mezi tímto ředitelem a kapitalistou. 2. Je-li vlastníkem společnost, tak zaměstnanci podniku, ředitel (popř. jiné orgány v podniku) jedná buď podle nařízení orgánů společnosti, nebo podle toho, jaké očekává výhody pro sebe. Výhoda pro něho není bezprostředně v tom, jak se případný výrobek prodá, ale v tom, kolik z toho dostane (např. prémie). To je ale výrobní vztah mezi ním a společností a nikoliv mezi ním a vedením nebo kolektivem druhého podniku, kterému výrobek dodává. Z výrobního vztahu mezi jednotlivými pracovníky dvou podniků (ve společenském vlastnictví), popř. mezi jejími kolektivy nevyplývá, že by se práce změnila v hodnotu. Nevyplývá to ani z výrobních vztahů těchto jednotlivců, popř. kolektivů ke společnosti (členům společnosti jako celku). To se projeví též v procesu realizace zboží, když projde oběhem a z něho konečně vypadne.

b) *Působení zákona hodnoty v oběhu* (1. část)

Sama otázka, co je výrobní proces a oběhový proces, není jednoznačná, poněvadž je třeba rozeznávat, zda jde o výrobek jako takový, nebo o zboží jako určitý druh výrobku.

Výroba je přeměna předmětů přírody, popř. přeměna již přeměněné přírody (suroviny) lidskou prací na předmět lidské spotřeby. Oběh se týká již přeměněného čili vyrobeného předmětu a znamená, že se dostává z rukou výrobce do rukou spotřebitele.² I tam, kde jednotlivý výrobce, popř. několik výrobců, kteří *současně* přeměňují *tentýž* předmět, dodávají přeměněný předmět jinému člověku, popř. jiným lidem k další přeměně (produktivní spotřebě), jde o oběh výrobku. Je tedy zpravidla mnoho přeměn předmětů, tj. výrobních procesů a jejich předávání, tj. oběhových procesů, než dojde k neproduktivní spotřebě.³

Jinak to však je při zbožní výrobě. Ne každý výrobek, který se ve

² Spotřebuje-li výrobce sám svůj výrobek, nejde zpravidla o výrobní vztah, tedy jen zpravidla o výrobu v technickém a nikoliv ekonomickém smyslu. Pro účely, jež zde sledují, mohou od případu, kdy výrobce vyrábí pro sebe, abstrahovat tak, jak abstrahují od směny nevyrobených zboží.

³ V praxi ovšem se asi nikdy nebude postupovat tak, že se bude kterýkoliv předmět, který vyjde z jednotlivé přeměny do rukou jiného výrobce, považovat za součást národního produktu, do něhož patří všechno, co prošlo výrobním procesem. (Zde jsem ještě nemluvil o *zbožní* výrobě!) To nemění nic na tom, jak se to jeví v teorii.

zbožním výrobním procesu vyrábí, je zbožím. Může být nehotovým zbožím. Oběh zboží začíná teprve tam, kde je zboží ukončeno, kde tedy už neprobíhá tvoření velikosti hodnoty podle působení zákona hodnoty ve výrobě.

Hotové zboží se kdysi prodávalo též za jiné zboží, všeobecněji, ale zejména za kapitalismu a za socialismu, se prodává za peníze. Množství peněz, jež je dáno za jednotku nebo za *určité* množství zboží, se nazývá cena. Jaký je její vztah k hodnotě?

To, co jsem řekl při pojednávání o působení zákona hodnoty ve výrobě, o nemožnosti přesného zjištění hodnoty, má zvláštní význam při oběhu zboží. Zde se cena projevuje *musí*. Při zboží, které se na trhu nejvíce poprvé, neexistuje, *zdá se*, problém. Dosavadní cena zůstává na své výši, leda že by si zvláštní okolnosti vyžádaly změnu. O to ovšem právě jde. V hospodářském vývoji se ceny toho či onoho druhu zboží často mění. Tedy za prvé, okolnosti působící na změnu cen nejsou řídké. Za druhé, je též dost druhů zboží, které jsou poprvé na trhu, a jejich ceny mohou působit na změnu cen ostatního zboží. Proto fakt, že se třeba zboží prodává dnes za cenu, kterou mělo včera, neodstraní problém, co působí, že se ceny mění, ať už následkem změny hodnoty, nebo i bez změny hodnoty, a jak to probíhá.

Ekonomové velmi brzy zjistili určitou souvislost mezi změnou cen na jedné straně a poměrem mezi nabídkou a poptávkou na straně druhé. Formuluje se to obvykle tak: Růst (pokles) poptávky v poměru k nabídce, popř. pokles (růst) nabídky v poměru k poptávce má za následek růst (pokles) cen. Marx zpřesnil tuto formulaci tak, že nemluví jednoduše o růstu, popř. poklesu ceny oproti *nějakému* danému stavu, ale o růstu, popř. poklesu ceny oproti hodnotě. Někteří ekonomové, dokonce marxističtí, vidí tuto souvislost mezi pohybem ceny a změnou v poměru poptávky k nabídce tak, jakoby se týkala vždy téhož zboží. Zkoumejme to:

Především je třeba si uvědomit, že nám jde o ekonomickou zákonitost. Pokud jde o působení ceny na poptávku, lze sice snadno pozorovat, že člověk koupí určitý předmět spíše, je-li cena snížena. Tento fakt je ale individuální, psychologicky podložen. Není vyloučeno, že zlevněný předmět nekoupí, poněvadž očekává, že později bude ještě levnější. Naopak, není vyloučeno, že koupí předmět zdražený, poněvadž se obává, že bude později ještě dražší. Přitom sice uvažuje ekonomicky, není v tom ale ekonomická zákonitost. Kromě toho mohou při tomto individuálním postupu působit neekonomické pohnutky. Naopak poptávka jednotlivého člověka obvykle na cenu nepůsobí. Chceme-li zjistit ekonomickou zákonitost, je třeba zkoumat vzájemné působení cen a poměru poptávky k nabídce, jak vyplývá ze vztahů mezi lidmi ve zbožní výrobě. Ukazuje se, že *tyto* vztahy se projevují jako konkurence.

c) Konkurence při zbožní výrobě

Tu je třeba upozornit, že slovo „konkurence“ se užívá též mimo oblast ekonomických jevů a že se i v ekonomické praxi vztahuje na všelicos. Je tedy třeba si vyjasnit, oč jde: Marx i buržoazní ekonomové před Marxem a mnoho buržoazních ekonomů po Marxovi vychází při pojednání o zbožní výrobě z existence mnoha výrobců — majitelů ve společnosti. Zbožní výroba skutečně tak vypadá, pokud existuje ve formacích předkapitalistických i kapitalistické. To, že jednotlivý majitel zboží, řemeslník, rolník, kapitalista své výrobky *chce* prodat, je subjektivní stránkou skutečnosti, že tento výrobek je vyroben jako zboží, pro směnu. Dále je snaha tohoto výrobce⁴ vyrábět užitečné hodnoty, a nikoliv zbytečné věci subjektivní stránkou skutečnosti, že zboží slouží spotřebě. To by stačilo, kdyby ve společnosti existoval jen jeden výrobce, třeba společnost jako celek. Je-li ale více výrobců, pak se výrobce snaží uplatnit na trhu *svůj* výrobek. To je subjektivní stránkou skutečnosti, že je jeden z mnoha výrobců. Jakmile klesne poptávka po zboží za dané ceny pod úroveň, která zajišťuje odbyt všeho, projeví se výrobní vztah mezi výrobcí tak, že každý prodává třeba na úkor druhých.

Analogicky s opačným znaménkem to vypadá na druhé straně u Kupujících (spotřebitelů). Jakmile klesne nabídka zboží za dané ceny pod úroveň, která zajišťuje dostatek všeho, projeví se výrobní vztah mezi spotřebiteli tak, že každý kupuje třeba na úkor druhých.

V každém případě je tu však výrobní vztah mezi prodávajícími na jedné a kupujícími na druhé straně. Prodávající nechtějí dostat méně práce, vyjádřené v penězích, než je ztělesněna ve výrobku, a Kupující nechtějí dát více. To je subjektivní stránka skutečnosti, že se směňuje podle hodnoty.

Udělejme si k tomu schéma. Předpokládejme společnost, kde je zbožní výroba a kde existují tyto podmínky:

1. Členové společnosti vyrábějí a spotřebují tak, že zboží se dostává z rukou výrobce do rukou spotřebitele bezprostředně, tj. bez prostředníka (obchodníka) a spotřebitel ihned platí. Každý člen společnosti je současně výrobcem a spotřebitelem.

2. Za určitého oběhového období prodávají výrobci veškeré své zboží, a spotřebitelé za tohoto období vydávají veškeré své peníze na nákup tohoto zboží. (Neexistují úspory.)

Peníze se tedy obracejí jen jednou za tohoto období. Součet veškerých cen zboží v rukou výrobců se rovná množství peněz v rukou spotřebitelů.

⁴ Zde budu výrazu „výrobce“ používat pro širší pojem toho, kdo je vlastníkem výroby, nikoliv tedy ve smyslu bezprostředně ve výrobě činného člověka. Výrobcem v tomto smyslu je řemeslník i tehdy, když dotyčný výrobek utvořil jeho tovaryš. Výrobcem v tomto smyslu je i kapitalista. Analogicky je třeba chápat výrok, „Kapitalista, řemeslník vyrábí“ a „jeho výrobek“.

Dejme tomu, že v následujícím oběhovém období dojde ke změně nabídky nebo poptávky. Jaký to má vliv na ceny? Roste-li (klesá-li) množství nabízeného zboží, při nezměněném množství peněz kupujících, musí ceny klesat (stoupat), jinak by neplatila podmínka 2. Naopak, roste-li (klesá-li) množství peněz poptávky, ceny musí stoupat.

A tu se i při tak zjednodušených podmínkách — ve skutečnosti nejsou podmínky nikdy tak jednoduché — vyskytuje hned otázka: Kterého druhu zboží se toto klesání, popř. stoupaní cen týká? Odpověď popř. zní: Stoupaní nabídky se týká případně veškerého, případně ale jen určitého zboží. Podle toho se týká klesání cen veškerého, popř. jen určitého zboží. Totéž platí analogicky při stoupaní poptávky. Stoupaní cen se týká toho zboží, po němž poptávka stoupá. Obvykle se takováto odpověď dává. Proč ale tomu musí tak být? Na první pohled se zdá, že prodávající určitého zboží jsou ochotni slevit, aby prodali všechno zboží, jehož množství zvýšili. To je ovšem psychologické vysvětlení, a ani jako takové (psychologické) už proto neobstojí, poněvadž jednotlivý z nich nemusí vědět, že je nabízeného zboží více. Ekonomické vysvětlení je: Výrobní vztah mezi prodávajícími dotyčného zboží vede jednotlivého prodávajícího k tomu, že zlevňuje své zboží, aby přiměl kupujícího k tomu, aby koupil zboží u něho, a ne u jiného. Existuje však výrobní vztah i mezi těmito prodávajícími a prodávajícími jiných zboží, dále mezi kupujícími a mezi prodávajícími na jedné a kupujícími na druhé straně. Tak se výrobní vztahy křížují a jejich předmětoví nositelé, zboží různého druhu a peníze je odrážejí tím, že se mění hodnotový výraz zboží v penězích, popř. peněz ve zboží.

Naopak, změní-li se tento hodnotový výraz, tj. změní-li se ceny, má to vliv na poptávku a i zde se může změnit poptávka po jiném zboží než tom, které změnilo cenu.

Tedy i z velmi abstraktních podmínek (1 a 2) vyplývá složitost toho, jak kauzálně souvisí změna cen se změnou poměru mezi nabídkou a poptávkou. Tím složitější ale je tato souvislost, když vycházíme z konkrétnějšího předpokladu, že jsou zásoby zboží, že se peníze ukládají a vybírají.

Tyto zbožní výrobní vztahy mezi kupujícími, mezi prodávajícími a mezi kupujícími na jedné a prodávajícími na druhé straně, které jsem zde popsal, *jsou vztahy konkurence*.

Za kapitalismu se konkurenční vztahy stávají složitější pro složitější okolnosti následkem tvoření nadhodnoty. Zde je třeba něco říci o monopolech: Mnozí ekonomové si zde pletou dvojí druh jevů: je jev, že určitou ekonomickou činnost koná výlučně určitá osoba, popř. skupina (nebo kolektiv) osob. Je druhý jev, že tuto činnost koná více jednotlivců, popř. skupin, přičemž někteří z nich mají výsadní postavení, totiž ekonomickou sílu diktovat těm ostatním. Tím ale není konkurence odstraněna, kdežto při prvním jevu, konkurence na straně jednotlivé osoby, popř. skupiny

(může to být celá společnost) neexistuje. To, čemu si ekonomové zvykli říkat monopol, je jev druhý (kapitalistické monopoly). Za socialismu je okolnost, že výrobcem zboží — abstrahujeme-li od družstev — že jediným výrobcem je stát, něco jiného. Vysvětleme si to blíže.

d) Působení zákona hodnoty v oběhu (2. část)

Snažil jsem se ukázat, že konkurence jako ekonomický jev je něco jiného než psychologické jevy, které se s ekonomickými jevy často pletou, např. jev, že někdo kupuje raději levnější než dražší zboží. I když to je určitá souvislost, není to totéž. Podívejme se nyní, jaká zákonitost působí při konkurenci.

Poněvadž mnozí marxističtí ekonomové mají zvyk vidět zákonitost ve všem možném, upozorňuji, že nutnost změny cen v případě změny poměru poptávky k nabídce a naopak, nutnost vyplývající z abstraktního předpokladu, o němž jsem mluvil v podkapitole c), není žádnou ekonomickou zákonitostí. Předpokládáme-li, že dvě proměnné veličiny x (souhrn cen nabízeného zboží) a y (souhrn peněz, které dává poptávka) jsou ve funkčním vztahu $x=y$, tak to samo o sobě znamená závislosti uvedených změn. Je to ale tak málo zákonité jako např. tento závěr: Když se výroba nesnižuje, ani nezvyšuje, tak zůstává na stejné úrovni.

Ukazuje se ale, že už za tak jednoduchých předpokladů není souvislost mezi změnou cen a změnou poměru poptávky k nabídce vázána na určitý druh zboží.

Věc se, jak již bylo řečeno, ve skutečnosti jeví jinak, než jak bylo abstraktně podáno.

Abychom poznali přesně působení zákonitosti v oběhu, museli bychom zjistit, za jakých ekonomických okolností se při změně poptávky po zboží m , změní cena *tohoto* zboží a za jakých okolností cena *jiného a kterého* zboží. Růst poptávky po zboží m při daných cenách může např. být doprovázen tlakem na zboží n , tedy na jiné zboží než m . Aby se n prodávalo ve stejném množství, sníží se ceny.

Za socialismu hraje větší úlohu působení změny cen na poptávku než naopak. A tu máme zkušenost, že při takovémto uspořádání cen se určité druhy zboží zdražily, jiné se zlevnily, změnila se poptávka cen po zcela jiném zboží. Obtíže se jeví též při zvýšení poptávky zvýšením mezd. Určité procento zvýšení poměrně nízkých mezd vyvolává zvýšenou poptávku např. po potravinách. Totéž procento zvýšení jiných, poměrně vyšších mezd vyvolává zvýšenou poptávku např. po textilním zboží. A u ještě vyšších mezd je to složitější tím, že poptávka po některém zboží (autech, bytech) roste více, než odpovídá zvýšení těchto mezd na úkor poklesu poptávky po jiném zboží.

Věc je složitější tím, že působí i mimoekonomické, např. politické

okolnosti. Statistika nám sice ukazuje určitá fakta, avšak chceme-li poznat působení ekonomického zákona, je třeba z této statistiky vyčíst, jak souvisí konkurence mezi poptávkou a nabídkou s konkurencí mezi kupujícími a s konkurencí mezi prodávajícími.

e) Působení zákona hodnoty ve výrobě a v oběhu

V praxi je někdy nesnadné rozlišit mezi výrobním a oběhovým procesem zboží. Teoreticky je ale možné stanovit přesné hranice. Na první pohled se to dokonce zdá velmi jednoduché. Výrobní proces (nebudu stále opakovat, že nejde o libovolnou užitnou hodnotu, ale o zboží) končí, je-li hotová užitná hodnota zboží. V oběhovém procesu se užitná hodnota nemění, a oběh trvá tak dlouho, až se zboží dostane do rukou spotřebitele, tj. do situace, kdy o něm rozhoduje spotřebitel. Tak je to *na první pohled*. Je tu ale hned obtíž, kterou ukazují na příkladu: Kapitalistický majitel přádelny vyrábí přízi. Užitná hodnota příze je hotova a příze se dostává do oběhu, až ji dostane kapitalistický majitel tkalcovny do svých rukou, koupil ji. Tím je oběh příze *jako zboží* ukončen. Příze je *ekonomicky spotřebována*. Zdůrazňuji spotřebu *ekonomickou*. Příze je spotřebována z *ekonomického hlediska*, jakmile ji tkalcovský kapitalista koupil, bez ohledu na to, zda ji spotřebuje i technicky, produktivně jako surovinu pro svoje výrobky, nebo zda ji zničí požár ještě dříve, než vstoupí do výrobního procesu jako surovina. Při oběhu podléhá příze všem zákonitým vlivům, o nichž jsem psal v podkapitolách b) a d). Je koupená na základě ceny, i cen jiných zboží, popř. její cena a ceny jiných zboží umožňují, popř. neumožňují její koupí a koupí jiných zboží.

Dejme tomu, že jeden ze dvou kapitalistů koupí továrnu druhého. Přádelna a tkalcovna mají nyní společně jednoho majitele. Jak se věci odehrávají nyní? *Technicky* není žádný rozdíl: Příze se dostane jako užitná hodnota z výrobního procesu v přádelně přes oběh do výrobního procesu v tkalcovně. Jak působí *ekonomická* zákonitost? To např., co dříve, když každá z továren měla svého majitele, působilo, že tkalcovna odmítla koupí, nyní nepůsobí. Dříve např. využíval majitel přádelny situaci na trhu k takovému zdražení příze, že majitel tkalcovny nemůže koupit bez zvláštního úvěru a tento úvěr mu třebas není poskytnut. Nyní převede přízi do výrobního procesu v tkalcovně, vyrábí dále látku a třebas mu teprve výrobek tkalcovny zůstává na skladě. Příze nebyla v oběhovém procesu zboží, nepodléhá působení zákona hodnoty v oběhu, zůstala ve výrobní sféře tak jako kterýkoliv výrobek nějaké dílny, který se předává do jiné dílny na pokračování ve výrobě. Příze není zbožím, přesněji řečeno, je nehotovým zbožím, poněvadž nemění majitele.

Podívejme se nyní, jak to vypadá za socialismu. V ČSSR máme národní podniky, což jsou hospodářské podniky ve vlastnictví státu. Název pod-

niku se u nás i v jiných socialistických státech používá tak, jakoby obsah tohoto pojmu byl samozřejmý. Ve skutečnosti byly to původně podniky přibližně takové, jak jsme je převzali od kapitalistů. Došlo ke změnám na podkladě konkrétních okolností, ale zásadně není žádná změna v teoretickém nazírání na to, co je podnik. Je to určitá *technická* jednotka, a není samozřejmé, že tato *technická* jednotka znamená také takovou *ekonomickou* jednotku, kterou bychom mohli určit podle ekonomických znaků. Naopak, někteří ekonomové jim přisuzují znaky na podkladě toho, že jako (technická!) jednotka existují, např. „ekonomickou samostatnost“, a zůstává záhadné, proč tento znak mají.

Všechny tyto podniky mají společného majitele, socialistickou společnost, reprezentovanou státem. Jak je to s konkurencí? Skutečně existuje konkurence mezi členy společnosti jako kupujícími. Zboží se dostává z vlastnictví všech do vlastnictví jednotlivců (od družstev zde abstrahuji). Je tu i konkurence mezi prodávacem (státem) na jedné straně a kupujícími na straně druhé. I socialistický stát nemůže prodávat za méně, než je práce obsažena ve zboží (soulad mezi zbožním a kupním fondem), jinak by tu brzy nic nebylo. Jaká je ale konkurence mezi prodávajícími, když tu je jen jeden prodáváč (stát). Zde právě jde o to, ukázat, jak působí zákon hodnoty na výrobky, které „prodávají“ státní podniky jiným státním podnikům, zda působí na jejich oběh jako na oběh zboží. To znamená zjistit, zda je jejich cena závislá na nějakém poměru poptávky *podniků* k nabídce podniků. Nebo působí tato cena na takovou poptávku?

Slyším tuto odpověď: Kdybychom přenechali podnikům volnost, nebo snad volnost v určitém rámci stanovit ceny (jde o prodej jednoho podniku druhému), tak by prý na poptávku působily v tom smyslu, že by se podniky snažily lépe vyrábět, aby prodávaly. Kupující podniky by působily na výrobu prodávajících ve směru zlepšení výroby. Kladu otázku, co to znamená, že „podnik má zájem na prodeji, popř. koupí“. Po delší době od okamžiku, kdy jsem tuto otázku poprvé kladl písemně v článku v Plánovaném hospodářství (1959), č. 3,⁵ byla ovšem dána odpověď: Podnik, to znamená kolektiv jeho pracovníků. Přijmu tedy tuto definici a činím z toho závěry:

Takový pracovní kolektiv existuje také v kapitalistickém podniku. Mezi pracovníky jednoho kapitalistického podniku a pracovníky druhého kapitalistického podniku existují výrobní vztahy, o nichž se tu blíže nezmiňuji, kromě odpovědi na otázku, zda patří mezi tyto výrobní vztahy také *zbožní* výrobní vztah. První podnik prodává, dejme tomu, druhému podniku zboží. Je tu zbožní výrobní vztah mezi *majiteli* těchto dvou podniků. To, že oni rozhodují o předmětovém nositeli těchto výrobních vztahů,

⁵ Otázka byla širší, zněla: „Co to znamená zbožně výrobní vztahy mezi podniky, mezi kterými *lidmi*“.

o dotyčném zboží, je podmínkou pro působení zákona hodnoty. Rozhodují o tom, zda se zboží prodá, popř. koupí. Spolu s tím, co se děje mezi ostatními podniky ve společnosti, se uskutečňují ceny a také cena zboží, jež prodává první podnik druhému. Popřípadě kapitalista, majitel prvního podniku rozhoduje o ceně zboží, jež prodává, a podle toho je poptávka podniků, k nimž patří druhý podnik, větší či menší.

Jakou úlohu při tom hrají pracovníci? I za kapitalismu mohou být na výsledku hospodaření zainteresováni. I tam se stává, že se vyplácejí prémie dělníkům a zejména vedoucí úředníci, ředitelé dostávají podíl na zisku. Z tohoto důvodu jedná ředitel tak, jak by jednal jeho zaměstnavatel, kapitalista. Ředitelé podniků se snaží nakupovat, popř. prodávat tak, jak to je v zájmu podniků, přesně řečeno, jak to je v zájmu kapitalistů, majitelů těchto podniků. Tím ale se nevytvořil zbožní vztah mezi řediteli. Jejich rozhodování je z druhé ruky. Kapitalista může kdykoliv ředitele vyměnit, změnit jeho podíl. Subjektivní stránka toho, že cena působí na poptávku, je fakt, že kapitalista se zajímá o cenu bezprostředně, co jemu nese. Ředitel nemá tento zájem na ceně. Má na ni zájem jen potud, pokud podle rozhodnutí kapitalisty příjem ředitele (podíl na zisku) je závislý na něčem (zisku), co je závislé též na ceně. Jeho jednání je konec konců výsledkem vztahu mezi ním a kapitalistou, a nikoliv na vztahu mezi ním a jinými řediteli. To vše platí i o ostatních zaměstnancích podniku, kteří případně mají zájem na ceně zboží, které podnik kupuje nebo prodává.

Vraťme se nyní k socialistickým státním podnikům. Dejme tomu, že by bylo zavedeno takové řízení, že by podnikové orgány měly velkou pravomoc, pokud jde o stanovení cen, třeba v určitém rámci (zde nezkoumám, zda jde o skutečné ceny nebo jen o „ceny“, o skutečný prodej a skutečnou koupí nebo o „prodej“, popř. „koupí“). Mzdy a platy by byly závislé na výsledku zisku nebo tzv. hrubého důchodu, nebo tzv. hrubého produktu. To znamená, že budou mít i zájem na cenách svých výrobků, které podnik kupuje a prodává, zájem na kvalitě (aby se kupovaly) a kvantitě výrobků. To všechno se ale děje podle rozhodnutí státních orgánů a ačkoliv stát je politickou institucí, vystupuje zde jako majitel, má hospodářskou funkci, analogickou funkci, kterou má za kapitalismu kapitalista. Jaký je rozdíl mezi výrobními vztahy, které jsou mezi pracovními kolektivy socialistických podniků, a výrobními vztahy, které jsou mezi pracovníky kapitalistických podniků. Řekněte, že rozdíly jsou právě v tom, že tyto výrobní vztahy jsou v jednom případě socialistické, v druhém kapitalistické (ve smyslu kapitalisticko společenské). Ano, to ale znamená, že hospodářská činnost pracovních kolektivů za socialismu je v podstatě souladná, kdežto hospodářská činnost těchto kolektivů za kapitalismu je antagonistická. To se ale netýká okolnosti zbožní výroby, otázky rozdílu ve zbožních výrobních vztazích. Zde není rozdílu mezi pracovními kolektivy ať za kapitalismu, ať za socialismu. To znamená, že

zbožní výrobní vztahy mezi pracovními kolektivy neexistují, když majitelem podniku je kapitalista nebo socialistický stát, když majitelem není tento kolektiv.

Dejme tomu, že by určité zboží vyrábělo několik státních podniků, což by podle názoru některých soudruhů znamenalo konkurenci mezi výrobci, prodávajícími.⁶ Kdyby se podniky chtěly podbízet v cenách, mohly by tak činit jen z rozhodnutí společnosti (která ovšem nemá na takovém postupu zájem), anebo, kdyby tak činily bez tohoto rozhodnutí a trvale, staly by se podnikové orgány majitelů, narušilo by se vlastnictví socialistické. Konkurence ve smyslu ekonomickém, zbožním, mezi socialistickými státními podniky neexistuje. Neexistuje, tak jako neexistuje *taková* konkurence (zbožní!) mezi pracovními kolektivy, které soutěží v tom obvyklém slova smyslu.⁷ Když kapitalistické podniky konkurují, tak jim jde o získání kupujícího jako účel a případná lepší práce je jen prostředkem k tomuto účelu. Kdyby socialistický stát umožnil, aby podnik, kde se lépe pracuje, prodával za nižší cenu, tak by byl účel i prostředek jiný. Účel by byl lepší práce, prostředek — výhody, které z toho mají bezprostředně ti, kdo se o tuto lepší práci zasloužili. Pokud jde o výrobky, které se prodávají obyvatelům, tak tu je sice konkurenční vztah mezi kupujícími, není ale konkurenční vztah mezi prodávajícími. Pokud jde o výrobky, které „prodává“ podnik podniku, nejsou konkurenční vztahy na žádné straně.

Závěr je, že výrobky předávané státním (socialistickým) podnikem jinému státnímu podniku (téhož státu) nepodléhají působení zákona hodnoty *v oběhu*, neprobíhají *oběhovým procesem zbožním*, nejsou zbožím, jsou nehotovými zbožím.

f) *Dodatek 1. Stanovení cen*

Jde o ceny za hotové zboží. V podkapitole c) o konkurenci jsem ukázal na abstraktním případě, že vliv změny mezi poptávkou a nabídkou na změnu cen a vliv cen na změnu poměru poptávky k nabídce není takový, že se musí týkat téhož zboží. Na konci podkapitoly d) jsem ukázal složitost tohoto vzájemného vlivu. Je nyní otázka, jak zjistit konkrétní jevy, tj.: Změníme-li cenu zboží *m*, tak se vynořuje otázka, kterého zboží se bude změna v poptávce týkat. Změníme-li příjmy určitých kategorií

⁶ Konkurence mezi prodávajícími — pokud existuje — není však vázána na to, že by prodávali různé zboží, jak jsem ukázal v podkapitole c).

⁷ S ohledem na určitý způsob diskuse, oblíbené mezi některými ekonomy, způsob, který je v tom, vytrhávat věty a slova ze souvislosti, zdůrazňují. Nejde mi o to. Ve větě jsem neudělal rozdíl mezi *slovy* konkurence a soutěž. Udělal jsem zde rozdíl mezi soutěží (konkurencí), při které působí, a soutěží (konkurencí), při které nepůsobí zákon hodnoty.

obyvatel, tak se objevuje otázka, kterého zboží se bude týkat změna v poptávce. Empirickou odpověď nám může dát statistika. Existují již zkušenosti, které dovolují do určité míry praktické řešení. Druhá věc je objevit v teorii konkrétní působení zákonitosti, podle níž se vliv změny v poptávce na změnu v cenách a vliv změny cen na změnu poptávky týkají *téhož* zboží nebo *různého* zboží. K tomu patří též zjištění konkrétního působení zákonitosti, která by určila vztah mezi tím, jaká je původní úroveň mezd, které se zvyšují, kterého druhu zboží se týká růst poptávky těch, jejichž mzdy byly zvýšeny. Zřejmě hrají velkou úlohu okolnosti, které nejsou, alespoň přímo nejsou, ekonomického rázu. Například chléb hraje mnohem větší úlohu jako velmi rozšířená užitná hodnota v Evropě než v Číně. Opačně je to s rýží. Teplý oděv má kvantitativně jiný význam ve Finsku, jiný v Itálii. V jedné části Evropy je z masa nejvíce rozšířeno vepřové, jinde skopové.

Příklad úlohy používání určitých užitných hodnot z ryze ekonomického hlediska je Marxovo dělení II. oddělení výroby (výroba spotřebních předmětů) na pododdělení a) výroba předmětů pro spotřebu dělníků (vlastně všech) a pododdělení b) přepychové předměty. Toto dělení samo o sobě neznamená ještě, že v konkrétní kapitalistické zemi můžeme předem říci, co patří do pododdělení a) a co do b). Toto dělení skupiny II na a) a b) nemá pro socialistickou společnost smysl. Okolnost, že ten, kdo určité předměty si může koupit, je člověk s určitým minimem příjmů, je triviální, není totožná s okolností, že oddělení II se dělí na pododdělení a) a b).

Obtíže pro určení ekonomické zákonitosti v tom, jak reaguje poptávka po změně příjmů, popř. cen, je právě v tom, že jde o konkurenci, která se týká ne jednoho druhu zboží. Je třeba zjistit. 1. Jak zhruba reagují vrstvy podle příjmů při změně ceny určitého zboží. 2. Které druhy zboží taková vrstva kupuje a které služby kupuje při určité úrovni cen. 3. Jak se při změně příjmů změní struktura kupovaných zboží a služeb ve vrstvách obyvatelstva. 4. Jak se změní množství kupovaného zboží, popř. služby. 5. Případné změny u těch vrstev, kde nedošlo ke změně příjmu, když k takové změně došlo u jiných vrstev.

Rozhodně toto nelze zjistit u výrobků, které „prodává“ socialistický státní podnik jinému socialistickému státnímu podniku, poněvadž zde nepůsobí zákon hodnoty v oběhu zboží.

g) *Dodatek 2. Pracovní síla jako zboží*

Aby zboží nebylo nahodilým jevem, ale podléhalo působení zákona hodnoty, musí existovat zbožní výroba. Existuje-li ale zbožní výroba, tak se stávají i nevyrobené předměty zbožím, tj. prodávají se a kupují se. Jsou to např. předměty, kde výše ceny je výsledkem převážně mimoeko-

nomických dějů, např. umělecké dílo v jediném exempláři. Jsou předměty, kde na výši ceny má zřejmě vliv poptávka v poměru nabídky, ač tu není hodnota, např. staré (antikvární) věci. Jsou předměty, které sice nemají hodnoty, a přesto určí cenu nejen poptávka (poměr k nabídce), ale určité hodnotové veličiny, které ovšem vycházejí z výrobního procesu, např. půda (panenská), jejíž cena je především určena výší pozemkové renty.

Zvláštnosti zcela jiného rázu má pracovní síla. To, že za kapitalismu je zbožím, přijímají mnozí ekonomové za samozřejmost, bez diskuse a vidí problém jen v tom, zda je též zbožím za socialismu, a někdy tvrdí, že je, poněvadž vnější okolnosti nejsou různé za kapitalismu a za socialismu. Ukazují, že naopak je tu problém pro stanovení pracovní síly, zda je, či není zbožím už za kapitalismu. Vyřešení tohoto problému umožňuje lépe odpověď na touž otázku, týkající se socialismu. O tom jsem referoval na schůzi katedry politické ekonomie na VŠE v Praze asi v roce 1963 a zde podávám stručně obsah těchto závěrů.

Především pracovní síla není předmět (hmotný), je vlastnost člověka, totiž schopnost pracovat. Přesto mluví Marx o její *výrobě*. Nechceme-li postupovat obvyklým způsobem některých ekonomů, používat slova bez jednoznačného úmyslu, je třeba něco říci o této výrobě. Jsou totiž lidé, kteří dělají výrobu z jakéhokoliv děje: Slunce vyrábí teplo, učitel vyrábí znalosti v hlavě žáků, mluvením vyrábíme věty atd. To vše se ovšem dá říci jako obrazně míněný výrok. V ekonomii ale (i v technice) nám jde o dosti jasně se projevující činnost. Člověk mění předměty (v přírodě) se nacházející i již změněné předměty, tj. pracovní předměty na užitné hodnoty, které slouží spotřebě. Tato činnost se děje pomocí jiných předmětů (už vyrobených), tj. pracovních prostředků. Jde-li o zbožní výrobu, tak se jí přenáší hodnota pracovních předmětů, pokud jsou surovinami, tj. pokud jsou již výsledkem výroby, a dále se tvoří při výrobní práci nová hodnota. Při výrobě něčeho (v ekonomickém slova smyslu) vystupují vždy pracovní předměty (suroviny), pracovní prostředky, k nimž patří hlavně výrobní nástroje a živá práce.

Jak je to při výrobě pracovní síly? Skutečně se pracovní síla tvoří, tak jak o tom píše Marx, totiž tak, že člověk spotřebuje různé věci, např. potraviny, oděv aj. Tyto věci tedy mají význam výrobních prostředků. Potraviny jsou zřejmě surovinou, nůž, vidlička, lžička pracovními prostředky, a to výrobními nástroji, stůl, místnost jsou ostatními pracovními prostředky. Pokud jde o výrobu pracovní síly, přenášejí svou hodnotu, celou nebo částečně. A co nová hodnota? Ta je snad v tom, že člověk krájí, žvýká? Živá práce při tomto procesu chybí. Pokud jde o používání oděvu, tak je tento oděv zřejmě surovinou, která se ovšem nespotřebuje najednou, ale není přítom ani výrobní nástroj, ani živá práce. Počítáme-li ještě kulturní spotřebu, tak jsou ještě větší potíže. Studování, učení vůbec: zde bychom ještě mohli považovat studování, učení se za živou práci při

tvoření pracovní síly. Kde ale je pracovní předmět? Snad kniha. Výrobní nástroj ale schází. Spotřeba umění: Člověk vnímá např. činohru. Kde je surovina? Snad herci a herečky? Surovina tu není. Výrobní nástroj, živá práce tu také nejsou. Tak nás vede pokus stavět pracovní sílu na roveň předmětům, které se skutečně vyrábějí, k absurdnostem.

Ekonomové nepovažují vytvořenou pracovní sílu za součást společenského národního produktu a mají v tom úplně pravdu. Nejde vůbec o předmět (hmotný).

To, co Marx chtěl zřejmě říci, je, že pracovní síla vyplývá z určité činnosti člověka, že není v přijímání této vlastnosti od přírody pasivní.

Pracovní síla se ovšem za kapitalismu projevuje jako něco, na co působí zákon hodnoty. Při tvoření pracovní síly se tvoří též její hodnota. V tom se liší od předmětů, které jsou zbožím, ačkoliv nemají hodnotu. Liší se ale i od výrobků, jež jsou součástmi národního produktu, tím, že není předmětem (hmotným) a že se jeho hodnota ve skutečnosti vyrábí mimo proces vytváření pracovní síly, totiž při výrobě předmětů, jídla, oděvu atd. a že se při tvoření pracovní síly jen přenáší.

Zákon hodnoty za ni též působí (za kapitalismu). Mezi pracovníky, kteří prodávají pracovní sílu, mezi kapitalisty, kteří ji kupují, a mezi pracovníky na jedné a kapitalisty na druhé straně existuje konkurence.

Cena pracovní síly, mzda, se řídí podle nabídky a poptávky, nikoliv podle toho, např. kolik je ve společnosti zboží. Proto je pracovní síla zbožím, a to *v určitém, ne obvyklém, slova smyslu*, vyrobené zboží.

Mzda za socialismu má sice stejnou vnější formu. Její výše je ale především závislá na množství zboží ve společnosti a neexistuje konkurence ve smyslu vylíčeném v podkapitole c). Dále je závislá na tom, jak je rozdělená. Ani to není otázka konkurence. Pracovní síla za socialismu není zbožím.

JAROSLAV VEJVODA

Řešit vztahy zboží výroby na vědeckých základech!

K otázkám zboží výroby v rámci všelidových vlastnických vztahů (tj. ve státním socialistickém sektoru) bylo v posledních cca 10 letech publikováno marxistickými ekonomy velké množství teoretických prací. Projevuje se v tom úporná snaha vyřešit tento obtížný a náročný problém především proto, že na jeho řešení stále více naléhá hospodářská praxe socialistických zemí. Jeho obtížnost je způsobena především tím, že předpokladem řešení je rovněž i obnovení správného chápání elementárních ekonomických tezí, které byly v době kultu vykládány silně zdeformovaně, zjednodušeně. Zkoumají-li se tedy vztahy zboží výroby s použitím těchto zdeformovaných tezí jako metody, dojde se nutně k chybným výsledkům. Očišťování těchto základních teoretických tezí od nánosů dogmatismu a vulgarizace je obtížný a poměrně dlouhodobý proces, který se může uskutečňovat vždy v jednotě s řešením nových problémů, v našem případě problémů zboží výroby.

Přitom nutně hrozí nebezpečí, že ve snaze o překonání dogmatického pokřivení základních marxistických ekonomických tezí (např. vlastnické vztahy a výrobní vztahy apod.) dojde k jejich pokřivení či chybnému chápání zase jiným způsobem, což má nutně opět za následek chybné výsledky rozboru.

Pokusíme se v této stati ukázat na typický příklad této chyby, které se dopustil soudruh Šik v některých svých známých publikacích o socialistické zboží výrobě. Máme především na mysli jeho knihu *K problematice socialistických zboží vztahů*, NČSAV 1964, stran 400. Zdůrazňujeme, že nám půjde o seriózní rozbor základních koncepčních otázek zboží výroby v této knize soudruha Šika obsažených, že tedy půjde o polemiku v rámci politické ekonomie, o vyargumentování názorových rozdílů.

*

„... je třeba, aby byly podniky plně materiálně zainteresovány na vývoji a realizaci svého hrubého anebo čistého důchodu“ (str. 324). „... bude vývoj fondu odměn podniků odvislý od vývoje podnikového

hrubého důchodu“ (str. 122). „... aby všechny druhy zboží mohly být v podstatě dlouhodobě prodávány za ceny odpovídající hodnotě“ (str. 132).

Podnik jako zboží výrobce realizuje tedy tzv. hrubý důchod (od čistého důchodu soudruh Šik ve své knize upouští), tj. nově vytvořenou hodnotu (kategorie „hrubý důchod“ vyjadřuje tuto nově vytvořenou hodnotu v důchodové, tj. distribuční formě). Všechna nově vytvořená hodnota se rozkládá do dvou známých elementárních forem: do hodnoty nutného produktu (v) a do hodnoty nadproduktu (m). Realizace hrubého důchodu znamená tedy, že podnik realizuje jak hodnotu nutného produktu, tak i hodnotu nadproduktu. Tedy realizace *veškeré* nově vytvořené hodnoty podnikem jako zboží výrobcem — to je najzákladnější rys tohoto postavení podniku.¹

Hodnota je, jak známo, věcná podoba společenské práce. Jestliže podnik jako zboží výrobce realizuje plnou společenskou hodnotu svého zboží, tedy i hrubý důchod, pak realizuje, čili dostává do rukou v této hodnotové podobě *všechnu* společenskou práci, kterou vynaložil. Znamená to, že dochází k procesu realizace elementárních rysů *podnikové vlastnického principu*, k podnikovému přivlastňovacímu procesu. Tvorb a realizace hrubého důchodu jednotlivými podniky *nepředstavuje*, jak je na první pohled zřejmé, proces přímo celospolečenského přivlastňování, *bezprostřední přivlastňovací vztahy tu neprobíhají na bázi přímo celospolečenské, ale na bázi jednotlivých podniků. Prvotní ekonomické vztahy*, tj. výrobní vztahy (tvorb a hodnoty čili „hrubého důchodu“) a distribuční vztahy (realizace hrubého důchodu, tj. přivlastnění hrubého důchodu prostřednictvím vztahů či aktů koupě-prodeje) jsou, jak je vidět, *zcela vyčerpány uplatněním podnikové vlastnického principu*. Za těchto podmínek, tj. při vazbě podniků — zboží výrobců na hrubý důchod — *nenalezneme* v oblasti vlastních výrobních a distribučních vztahů (a ty vyčerpávají *celou* ekonomickou základnu společnosti) nic jiného než realizaci všeobecně podnikově vlastnického principu. Především je jasně vidět, že v této ekonomice, tj. při tvorbě a realizaci hrubého důchodu podniky, *nenalezneme ani nejmenší stopu po všelidově vlastnických vztazích*.

Jakým způsobem konstituuje soudruh Šik ekonomicky reálné vztahy všelidového přivlastňování, když pro ně neponechal vůbec žádné místo v oblasti prvotních (tj. výrobních a distribučních) ekonomických vztahů?

„Z hrubého důchodu by musely podniky nejdříve hradit veškeré úvěrové závazky a úroky, jakož i plánovitě určený odvod do státního rozpočtu. Ostatní část by používaly jednak... jako mzdového fondu a jednak jako fondu mimořádných odměn“ (str. 324).

¹ V řešení otázky ekonomické struktury ceny dopouští se soudruh Šik vážné *nedůslednosti* v této věci. V stati o ceně na to blíže poukážeme.

Vidíme: Prostředky, které mají zabezpečit ekonomickou realnost všelidového vlastnictví, získává socialistický stát do rukou cestou redistribučních vztahů, tj. daněmi (odvody z hrubého důchodu jsou svou ekonomickou povahou daně) a úroky. To je další, neméně zarážející skutečnost: *ekonomická realnost všelidového vlastnictví se u soudruha Šika opírá až o sféru redistribučních (přerozdělovacích) vztahů.* To je však v závažném rozporu nejen se základními tezemi marxistické ekonomické teorie, ale současně se všemi dosud známými historickými skutečnostmi: V každé společnosti vládnoucí vlastnické vztahy vždy zakládaly veškerý systém ekonomických vztahů, tj. především vztahy výrobní, dále na nich plně závislé vztahy distribuční (distribuční vztahy nejsou nic jiného než rozdělovací podoba vztahů výrobních) a na distribučních vztazích rovněž i plně závislé vztahy redistribuční. Celá tato oblast vztahů výrobních, distribučních a redistribučních představuje jen rozvinutý souhrn forem či podob, v nichž vystupují vládnoucí vlastnické vztahy. Zjednodušeně to můžeme říci takto: *jestliže má být všelidové vlastnictví vládnoucí vlastnickou formou, pak se musí s veškerou realností plně uplatňovat již a především ve výrobních a distribučních vztazích a v redistribučních vztazích má být již dovršeno, „vyprecizováno“ řadou jednotlivých přerozdělovacích forem.* Redistribuční vztahy musejí tedy plně vyjadřovat povahu výrobních a distribučních vztahů, na nichž jsou zcela závislé. *Vládnoucí vlastnické vztahy nemahou proto vznikat až v oblasti či na základě redistribučních vztahů.²*

Elementární nedostatek, který je tedy obsažen v knize (koncept) soudruha Šika, je v tom, že *v oblasti výrobních a distribučních vztahů vede koncepcí hrubého důchodu k realizaci podnikové vlastnického principu, kdežto všelidově vlastnický princip konstruuje soudruh Šik až na bázi redistribučních vztahů.* To má za následek *hlubokou rozpornost této teorie.*

Protože podnikově vlastnický princip představuje *negaci* všelidově vlastnického principu, a naopak, jest oblast výrobních a distribučních vztahů *v ostrém protikladu* k oblasti redistribučních vztahů, a naopak. Redistribuční vztahy, které co do své objektivnosti mají být závislé především na distribučních vztazích (přerozděluje se část toho, co bylo před tím rozděleno, a přerozděluje se to v *takové společenské, tj. vlastnické kvalitě, ve které se uskutečnilo rozdělování*) a jejich prostřednictvím na výrobních vztazích (rozděluje se, tj. získávají se důchody v souladu s principy, komu patří výrobní podmínky), jsou u soudruha Šika *násilně od nich odtrženy. Teorie zboží výroby soudruha Šika vytváří tedy násilný, hluboký rozryv mezi výrobními a distribučními vztahy na jedné a redistribučními vztahy na druhé straně.* Z podnikově vlastnického principu (výrobní a distribuční vztahy) *nevyplynou* přirozeně

² Které jsou, nota bene, v přímém rozporu s výrobními a distribučními vztahy, jsou jejich negací.

a organicky všelidově vlastnické vztahy. Soudruh Šik musí tedy redistribuční vztahy založit a opřít o *jiný základ* než o ekonomickou základnu (tj. než o výrobní a distribuční vztahy). Je to konečně jen jiný způsob vyjádření skutečnosti, že soudruh Šik odtrhl redistribuční vztahy od jejich přirozeného základu: *jestliže základem těchto redistribučních vztahů nemůže být ekonomická základna společnosti* (podnikově vlastnický princip), *pak musí soudruh Šik nutně opřít* (co do objektivnosti) *tyto redistribuční vztahy o politickou nadstavbu společnosti, tj. o moc státního aparátu*. Místo toho, aby redistribuční vztahy vyplynuly přirozeně z výrobních a distribučních vztahů a společnost je jen fakticky (právně) *fixovala*, musejí vyplynout *přímo* z rozhodnutí a mocenského zabezpečení centrálních orgánů jako ze *svého základu*. Hluboký rozpor mezi výrobními a distribučními vztahy na jedné straně, a redistribučními vztahy na druhé straně vystupuje tak u soudruha Šika jako *hluboký rozpor mezi ekonomickou základnou a mocenskou politickou nadstavbou společnosti*. *Ekonomická základna reprodukuje neustále princip podnikového vlastnictví, mocenská politická nadstavba reprodukuje neustále všelidový vlastnický princip prostřednictvím hlubokých redistribučních zásahů do ekonomické základny*. Protože nositelem podnikově vlastnického principu jsou podniky, pak zmíněný rozpor mezi ekonomickou základnou a politickou nadstavbou vystupuje jako *rozpor mezi podniky na jedné straně, a společností, reprezentovanou centrálními orgány, na druhé straně*. Protože ekonomické vztahy vystupují v myšlení a jednání lidí v nejvykrytalizovanější podobě jako ekonomické zájmy, znamená tento rozpor *konflikt zájmů mezi podniky a společností jako celkem*. Podniky budou uplatňovat zájmové pohnutky založené na podnikově vlastnickém principu, a společnost bude uplatňovat zájmy založené na všelidově vlastnickém principu. Jako je mezi povahou obou ekonomických principů hluboký protiklad, tak půjde o stejně hluboký *protiklad zájmův*. Ekonomické vztahy vyúsťují do rozdělovacích procesů, což vystupuje jako *získávání důchodů* v rámci přivlastňovacích vztahů. Ekonomické zájmy se tedy bezprostředně *váží* na zájmy na důchodech. *Ekonomické zájmové rozpory mezi podniky a společností budou tedy vystupovat jako zájmové rozpory na důchodech, obecně jako rozpory na rozdělování národního důchodu, konkrétně jako rozpory mezi podniky a společností na rozdělování hrubého důchodu podniků*.

Podáme si hlubší charakteristiku tohoto základního zájmového rozporu, neboť jsme zde u *základního nedostatku* koncepce zbožní výroby podané soudruhem Šikem v jeho knize.

Přejděme nejprve k podstatné charakteristice podnikových ekonomických zájmů. *Jsou to zájmy na osobních důchodech* jak jednotlivých pracovníků podnikových kolektivů, tak i těchto kolektivů jako celku. Vystupují v konkrétní podobě zájmů podniků na tzv. *podnikových mzdových*

fondech. Tento zájem je nejsilnější, nejbezprostředněji působící podnikový ekonomický zájem. Jaké ohromné škody může národnímu hospodářství způsobit v případě, když je hospodářskou politikou společnosti chybně zaměřen (například na plnění objemových ukazatelů výroby), známe dostatečně všichni, a není třeba to zde podrobně rozvádět. Z této zájmové pozice přistupují podniky jako ze *základní* pozice k řešení *všech* stránek ekonomických procesů, do nichž jsou zapojeny (např. k cenám, úvěru, úroku, k hrubému důchodu, k investiční výstavbě, k rozvoji sortimentu výroby atd.). *Realizace, tj. uspokojení podnikových mzdových zájmů, je základní, centrální kritérium, podle kterého přistupuje každý podnik k těmto otázkám.* Ekonomická podmínka, na kterou se váže realizace podnikových mzdových fondů, v našem případě hrubý důchod, *stává se objektem ohromné zájmové síly podniků, zájmové síly, která je jen jinou podobou síly podnikových mzdových zájmů.* Hrubý důchod je pro podnikový kolektiv především a zásadně zdrojem mzdových fondů.³ Hrubý důchod se rozkládá na $v+m$, na nutný produkt a nadprodukt, *není tedy zdaleka určen jen na přeměnu ve mzdy.* Je rovněž zdrojem akumulace (a celé ohromné oblasti nevýrobních potřeb). Z pozice podnikových hmotných zájmů je však pouze zdrojem mzdových důchodů. Budeme-li sledovat tuto souvislost v čisté podobě, tj. půjde-li nám o podstatné souvislosti, které hrají určující roli, vyjde nám zcela jednoznačně tento závěr: *z hlediska působení podnikových hmotných zájmů nebude se podnik dobrovolně omezovat na to, aby přeměnil ve mzdy jen část hrubého důchodu, tj. nutný produkt, ale, nebude-li mu v tomto nikdo bránit, přemění ve mzdy i celý nadprodukt, tedy veškerý hrubý důchod.* Ve vlastním obsahu podnikové hmotné (mzdové) zainteresovanosti nenachází se žádné objektivní určení toho druhu, které by přímým ekonomickým tlakem nutilo podnik k přeměně ve mzdy pouze nutného produktu. Hmotný zájem na mzdách působí zcela jednoznačně v tom směru, aby podnik přeměnil ve mzdy veškerý hrubý důchod. *Z hlediska svých hmotných zájmů nestojí podnik pod objektivním tlakem, který by jej podněcoval k akumulaci.* Dělnicko zaměstnanecký podnikový kolektiv je prostřednictvím zájmu na mzdách nositelem zájmů po bezprostřední osobní spotřebě, nikoliv po výrobní akumulaci. Mzda není zdrojem investic jako nadprodukt, nýbrž je zdrojem bezprostřední osobní spotřeby. Tlak tržních vztahů, tj. konkurenční tlak, donutil by podniky jen k výrobě trhem žádaných užitečných hodnot vyráběných na úrovni společenské hodnoty, tj. se společensky normálním využitím existující technické základny, avšak nikoliv k akumulaci. *Tlak konkurenčních, tržních vztahů vede k rozvoji akumulace jen v podmínkách, kdy hmotný zájem výrobce je*

³ Kdyby byly mzdové fondy podniků vázány na něco jiného, např. opět na objemové ukazatele, ztratily by podniky ihned o hrubý důchod zájem a přenesly by veškerou váhu svých mzdových zájmů na plnění těchto ukazatelů.

zaměřen bezprostředně na nadprodukt a jeho růst (tak je tomu za kapitalismu), nikoliv bezprostředně na nutný produkt a jeho růst, tj. na bezprostřední růst osobní spotřeby pracovníků podnikových kolektivů.

Nyní přejdeme k podstatné charakteristice *celospolečenských* ekonomických (hmotných) zájmů. *Jsou to zájmy na realizaci všelidových převlastňovacích vztahů.* To vystupuje v souhrnné podobě optimálního procesu rozšířené socialistické reprodukce jako základu pro neustálý růst hmotné a kulturní úrovně společnosti. Stěžejním rysem tohoto procesu je správné rozdělování národního důchodu na nutný produkt a nadprodukt (méně přesně na fond spotřeby a fond akumulace) jako podmínka správného (optimálního) vztahu mezi spotřebou a akumulací. Právě to, co podniky nejsou objektivně schopny z pozice svých základních hmotných zájmů realizovat, tj. samy od sebe správně rozdělit hrubý důchod na nutný produkt (mzdy) a nadprodukt (akumulace), neboť jim to povaha jejich hmotných zájmů nedovoluje, je *objektivně schopna realizovat společnost jako celek*, a to nejen schopna, ale je to *nucena* činit: rozdělení národního důchodu na fond spotřeby a fond akumulace ve správných proporcích je *životní nutností* rozšířené socialistické reprodukce a *musí* být tedy socialistickou společností uskutečněno. Protože nutný produkt zůstane v podnicích jako jejich mzdový fond, vystupuje tato společenská ekonomická nutnost v té podobě, že *socialistický stát musí odčerpávat z hrubého důchodu podniků hodnotu nadproduktu.*⁴

Přicházíme tak k jádru vlastního nedostatku teoretické koncepce souduha Šika:

Společnost musí soustředit nadprodukt jako zdroj akumulace. Tento nadprodukt je však ekonomicky prvotně, tj. na základě výrobních a distribučních vztahů v rukou podniků v rámci realizovaného hrubého důchodu. Avšak nejen, že je tento nadprodukt primárně v rukou podniků — je v rukou podniků za podmínek, kdy podniky uplatňují k hrubému důchodu, a v jeho rámci i k hodnotě nadproduktu, *intenzivní zájmový tlak po jeho přeměně ve mzdy. Mezi podniky a společností rozvine se konfliktní vztah o rozdělování hrubého důchodu na mzdové fondy, které zůstanou podnikům, a na fond akumulace, který přejde do rukou společnosti.* Podniky se budou snažit „uchránit“ co největší část svého hrubého důchodu pro své mzdové fondy. Společnost bude naopak nucena pod tvrdým tlakem celospolečenských akumulačních potřeb (a potřeb po materiálním zabezpečení nevýrobních oblastí) *odčerpávat* bezpodmínečně

⁴ To může na první pohled vypadat jako „vykořisťování“ pracujících socialistickým státem, jako „přeměna“ tohoto státu ve státního kapitalistu, jako „vykořisťování“ „nadhodnoty“ ze socialistických pracujících. Skutečně, někteří ekonomové (jugoslávští) tuto otázku takto nesprávně stavějí. Přehlížejí, že odčerpávání hodnoty nadproduktu do rukou socialistického státu je z celospolečenského hlediska jen *dílečkem* stránka *širšího* procesu vytváření optimálních vztahů mezi vývojem fondu spotřeby a fondu akumulace v rámci procesu rozšířené socialistické reprodukce.

nadprodukt z rukou podniků.⁵ *Ekonomická síla* bude na straně podniků, protože podniky realizují hrubý důchod v prvotných ekonomických vztazích, z jejichž rámce jsou bezprostřední celospolečenské privlastňovací vztahy zcela vytlačeny. *Politická (mocenská) síla* bude na straně společnosti, která se bude muset opírat pouze o nadsřavbové, politické, administrativní prostředky či instituce, jimiž bude podniky násilím nutit k odevzdání nadproduktu do rukou centra, k zabránění jeho přeměny ve mzdy. Zkušenosti z minulé doby nás více než přesvědčivě poučily o tom, že tam, kde se staví administrativní aparát společnosti do cesty proti chodu ekonomických zákonitostí, a jim odpovídajících ekonomických zájmů, nejsou tyto objektivní ekonomické zákonitosti zrušeny, naopak působí dále, ale v ohromně zdeformovaných podobách. Koncept hrubého důchodu řeší tak soudruh Šik problém zbožní výroby systémem konfliktní „jednoty protikladů“, *sjednucuje do společenského systému podnikově vlastnický princip se všelidově vlastnickým principem*. To však není žádná organická jednota vztahů zbožní výroby se vztahy všelidově privlastňovacími, je to „jednota“, která je držena pohromadě systémem administrativních vztahů. Dříve nebo později by tento rozpor vyústil do vytyčení otázky: *buď podnikově vlastnický princip, nebo všelidově vlastnický princip, nikoliv současně jedno i druhé*.

*

V praxi by to vedlo k řadě závažných jevů ve vztazích mezi podniky a společností. Tam, kde je realizováno oddělení nadproduktu od nutného produktu v rámci konfliktních zájmových rozporů mezi podniky a společností, narušuje se silně princip stabilnosti těchto vztahů. Společnost se totiž může vždy až systémem post festum dozvídat, jak probíhají mzdové vztahy ve skutečnosti, a ve všech případech, kdy by docházelo k vysloveně neobjektivnímu vývoji mzdových vztahů (např. v rozporu s růstem výroby, produktivity práce, s pohybem vlastních nákladů atd.), musely by společenské orgány zasahovat dodatečnými zákroky do obvodů z hrubého důchodu, ať již v jakýchkoliv formách. Tak by docházelo k častým, ale nutným a nevyhnutelným změnám v těchto vztazích mezi podniky a centrálními orgány společnosti v rozdělování hrubého důchodu. Avšak v podmínkách, kdy místo dlouhodobé stabilnosti vztahů mezi podniky a společností dochází často ke změnám, sílí vztahy nedůvěry a na nich založené „opatrnosti“ a spekulativních tendencí ze strany podniků vůči společnosti. Podniky by se zaměřovaly při zabezpečování svých mzdových fondů více na to, co od společnosti v rozdělování hrubého důchodu „urvou“, než na rozvíjení efektivnosti výrobního procesu.

Avšak neúprnsná logika vztahů založených na hluboce a nepřirozeně

⁵ Tuto formulaci je nutno chápat především v tom smyslu, že společnost musí nadprodukt oddělit od mzdových fondů podniků.

rozporném spojení všelidových a podnikových ekonomických zájmových vztahů, jde dále.

Vyvstává totiž následující problém: Na základě kterých objektivních kritérií může vést společnost dělicí čáru uvnitř hrubého důchodu tak, aby dokázala objektivně oddělit nutný produkt od nadproduktu a zabránila tak přeměně té či oné části nadproduktu ve mzdy podniků?

Hrubý důchod představuje kategorii, která objektivně zachycuje v hodnotové podobě veškerou nově vynaloženou společenskou práci, tj. představuje všechnu nově vytvořenou (a realizovanou) hodnotu. Tedy nově vytvořená hodnota jako taková, bez jakéhokoliv dalšího ekonomického určení nebo členění, tedy především bez vnitřního rozhraničení na hodnotu nutného produktu a na hodnotu nadproduktu, ačkoliv toto členění docela objektivně existuje. Kategorie hrubý důchod však toto členění zakrývá. Například hrubý důchod 100 milionů Kčs nám neříká, zda nutný produkt v něm představuje 50, 20 nebo 80 milionů Kčs a nadprodukt 50, 80 nebo 20 milionů Kčs. Z částky 100 milionů Kčs to nelze vůbec poznat. Je nutno zdůraznit, že kategorie hrubý důchod co do své objektivnosti neukazuje vůbec na toto vnitřní rozdělení, je v tomto smyslu tak říkajíc jednotná a jednoduší. Odkud a kam sahá v rámci této kategorie nutný produkt a kde začíná nadprodukt — na tuto elementárně důležitou věc tato kategorie jako taková vůbec neukazuje. Společnost tak není schopna vést objektivní dělicí čáru uvnitř hrubého důchodu tak, aby bezpečně oddělila mzdové fondy podniků od nadproduktu a zabránila tak jako skutečně objektivní ekonomická síla jeho částečné přeměně ve mzdy podniků (anebo naopak, aby zabránila přeměně části mezd podniků v „nadprodukt“).

Společnosti by proto nezbyl jiný postup než postup vysloveně subjektivistický, který je však vždy zhoubný pro objektivnost probíhajících ekonomických vztahů. Společnost by musela na základě úvah, propočtů, empirického hodnocení probíhajícího mzdového vývoje, tedy v podstatě systémem post festum, uskutečňovat vedení této dělicí čáry. Současně však by se vnucoval neodbytně tento problém: mzdové vztahy se musí v celospolečenském měřítku zcela nutně vyvíjet v souladu s ostatními základními vztahy v rámci procesu rozšířené socialistické reprodukce, především v plném souladu s procesem akumulace, tedy v souladu s vývojem fondu akumulace. Od objektivního a pevného řízení těchto ekonomických procesů nesmí společnost odstoupit, mají-li být zachovány základní podmínky pro všelidový charakter přivlastňovacích ekonomických vztahů.

Tento rozpor by musela společnost řešit a k jeho řešení by vedla jen jedna cesta. Existující úroveň mezd ve společenském měřítku, hlavní tendence v jejich vývoji představují v dané době nesporný historický fakt a v tomto smyslu objektivní ekonomický fakt. Není možno z něho nevycházet. Společenské orgány by proto musely vycházet z této exist-

tující společenské mzdové úrovně i z hlavních tendencí jejího vývoje a *odvodit* z tohoto základu empiricky nadprodukt v hrubém důchodu obsažený a tento nadprodukt od mzdových fondů podniků oddělit.⁶ To ale znamená, že pozice koncepce hrubého důchodu musí být společností *opuštěna* a musí být použito koncepce jiné: sledování mzdové úrovně ve společenském měřítku fakticky znamená vycházet z kategorie *nikoliv hrubého důchodu*, ale z kategorie *společenské vlastní náklady*, neboť sledovat úroveň mzdových vztahů a fakticky z nich vycházet znamená opírat se o kategorii tzv. *c+v*, což v distribuční podobě představuje kategorii společenských vlastních nákladů. Koncepce hrubého důchodu je tedy v základních reprodukčních vztazích, mají-li tyto vztahy probíhat na bázi všelidového vlastnictví, *nepoužitelná*. Společnost musí vyjít z faktického stavu mezd, na tomto základě oddělit nadprodukt od nutného produktu, a pak se tvářit, jakoby se touto „objektivní“ cestou teprve ke mzdám jako ke konečnému výsledku došlo! Musel by se tak neustále reprodukovat primitivní ekonomický sebeklam. Přitom by však s plnou silou působily hluboké zájmové rozpory mezi podniky a společností, o kterých jsme hovořili výše.

Avšak nejfatálnější důsledek, který by vyplynul z teorie hrubého důchodu vytvořené soudruhem Šikem, je následující:

Hrubý důchod má představovat čistě kategorii tržních vztahů. Má tu zvláštnost, že převádí ekonomicky prvotnou cestou do rukou podniků společenský nadprodukt, a to v podmínkách, kdy podniky přistupují k tomuto nadproduktu z pozice svých mzdových zájmů, jejichž tlak je ohromný. Společnost proto musí bezpodmínečně oddělit tento nadprodukt od mzdových fondů podniků. Vzhledem k ohromné síle podnikových mzdových zájmů musí i společnost uplatnit v tomto oddělování nadproduktu od nutného produktu odpovídající velkou sílu, a to takovou sílu, která dokáže podniky od tohoto nadproduktu (máme stále na mysli jeho přeměnu ve mzdy) oddělit. Prostředky, které má společnost v tomto vztahu k dispozici, jsou prostředky administrativní povahy. Jediný způsob, jak může společnost poměrně bezpečně odebrat podnikům nadprodukt od mezd, je *přímé určení velikosti částek, které podniky musí odvést do rukou společnosti* anebo které musí použít na speciálně určené účely mimo mzdy (např. rezervy, technický rozvoj atd.). Tím však dojde *k přímému určování velikosti hrubého důchodu* a těch jeho složek, které mají být do rukou společnosti odvedeny anebo použity podniky na jiné účely než na přeměnu ve mzdy. Znamená to přesun určení hrubého

⁶ Dovolíme-li si zde jisté odbočení od knihy soudruha Šika k jiným autorům, spojeným však již bezprostředně s problémy ekonomické praxe, mohli bychom uvést např. s. Boreše: „Východiskem pro stanovení sazeb a výše... odvodů z hrubého důchodu... jsou základní proporce vývoje mezd sladěné s bilancemi národního hospodářství, zejména s úhrnným finančním plánem a bilancí příjmů a výdajů obyvatelstva. Plánované hospodářství (1965), č. 7—8, 12.

důchodu z rámce tržních vztahů přímo na společnost, tedy přeměnu hrubého důchodu z kategorie tržních vztahů v *direktivního objemového ukazatele*. Tento proces přeměny hrubého důchodu v *direktivního objemového ukazatele* je *neúprosný a neodvratitelný*. Jeho základní příčinou je *chybné řešení vztahu společenského nadproduktu k podnikům jako zbožním výrobcům, nikoliv vazba plánovitého řízení ekonomiky na tržní vztahy místo na direktivní objemové ukazatele, jak ji soudruh Šik v zásadě zcela správně v celé své knize sleduje. Řešení je zde tedy specificky v otázce nadproduktu*. O tom se ve stručnosti zmíníme ještě níže. Zde jenom konstatujeme: *Rozpory mezi podniky a společností o rozdělování národního důchodu (ve formě rozporů o rozdělování hrubého důchodu), které by byly vyvolány v život řešením problému zboží výroby ve všelidové ekonomice na základě koncepce hrubého důchodu, vedly by se svou vlastní neúprosnou vnitřní logikou k obnově direktivně ukazatelového systému řízení této všelidové ekonomiky, tedy ke zcela opačnému výsledku, než který soudruh Šik svou teorií sleduje. Místo toho, aby se direktivně ukazatelové metody řízení přeměnily v ekonomické metody řízení, zůstaly by plně zachovány a navíc by působily mnohem silněji než dříve inflační tendence v rámci dalšího extenzivního vývoje naší ekonomiky.*⁷

Ukažme si v závěru této stati v nejstručnější podobě na správný způsob řešení otázky zboží výroby ve státním socialistickém sektoru, který nás nezavede k onomu hlubokému rozporu, který vyvolává řešení soudruha Šika. Vzhledem k nutné stručnosti zůstaneme s řešením této otázky jen v oblasti ekonomických zájmů, ve které se však ekonomické vztahy projevují ve velmi vykrystalizované, ostré formě.

Poněvadž podniková hmotná zainteresovanost je zainteresovaností na mzdách (na nutném produktu *v*) a poněvadž podnik přistupuje k jakékoliv realizované hodnotě právě z této pozice mzdové zainteresovanosti, musí se řešit jeho postavení zbožího výrobce, tedy jeho vztah k hodnotě tak, *aby podnik objektivně neměl možnost z navě vytvořené hodnoty přeměnit ve mzdy tu či onu část hodnoty nadproduktu*. Ale jakmile podnik tuto hodnotu nadproduktu do rukou dostane (a princip hrubého důchodu k tomu s objektivní nutností vede), ihned se začne rozvíjet mechanismus zájmových vztahů podniků k tomuto nadproduktu a ocitneme se tam, kde právě nechceme zásadně být — u podnikové vlastnického principu a u rozporů podniků se společností, o kterých jsme hovořili výše. Nemá-li podnik mít objektivně možnost uplatňovat reálně zájem na přeměnu nadproduktu (obecně, tedy jak celého, tak i eventuálně jeho části) ve mzdy, pak *nesmí nadprodukt jeho rukama*

⁷ V hrubém důchodu jako v direktivním objemovém ukazateli existuje totiž mnohem bezprostřednější souvislost mezi růstem hrubého důchodu a růstem mezd než v předchozích objemových ukazatelích, kde růst mezd byl „hlídán“ pomocí speciálních ukazatelů „produktivity práce“.

v ekonomickém smyslu vůbec procházet. Podnik jako zboží výrobce *nesmí* být vázán se svou hmotnou zainteresovaností na realizaci *veškeré* nově vytvořené hodnoty („hrubý důchod“), nýbrž *jen* na realizaci *té části* nově vytvořené hodnoty, která představuje *hodnotu nutného produktu*. Tím, že podnik prodejem svého zboží nerealizuje *žádnou* hodnotu nadproduktu, *nemůže* k ní vůbec uplatňovat vztah po její přeměně ve mzdy. Dále. Tím, že podnik nerealizuje hodnotu nadproduktu, realizuje ji v tomto smyslu *automaticky* společnost. Společnost tak dostává hodnotu nadproduktu již v prvotných ekonomických vztazích, nikoliv až redistribuční cestou, jako je tomu u hrubého důchodu. Nemusí proto uplatňovat svízelné celospolečenské ekonomické zájmy složitou a těžkopádnou administrativní cestou při ohromném ekonomickém zájmovém odporu podniků. „Odříznutí“ podniků od hodnoty nadproduktu již v přímém aktu tržní realizace produkce vytváří *zvláštní, specifické postavení trhu*, tržních vztahů, které bychom mohli obecně charakterizovat jako *přímé podřízení tržních vztahů centrální plánovitosti* a s ní i *přímým všelidově přivlastňovacím vztahům*. Takovýto trh *zůstává* stále trhem: podniky jsou i v tomto případě *tvrdě vázány* s realizací svých mzdových fondů *na prodej zboží* na trhu, jsou tedy stále *důsledně odtrženy* od vazby mzdových fondů na plnění *direktivních objemových ukazatelů*, a o to zde v podstatě jde.

Tím, že jsou podniky se svými mzdovými zájmy vázány jen na realizaci nutného produktu, dochází s touto realizací automaticky i k současné realizaci nadproduktu společností. Tím, že rukama podniků hodnota nadproduktu vůbec neprochází, *nemohou* vzniknout ani konflikty a rozpory mezi podniky a společnostmi o tento nadprodukt. Vznikne tedy *zcela jiná* zájmová souvislost mezi podniky a společnostmi. Společenské ekonomické zájmy budou plynule realizovány *spolu* s podnikovými ekonomickými zájmy. Podnikové hmotné zájmy budou se realizovat v podmínkách, kdy to bude *současně* znamenat i realizaci celospolečenských zájmů.

Z celého tohoto výkladu je zřejmé, že tu jde především o určité pojetí *kategorie ceny* ve vztazích mezi podniky a že toto pojetí bude *kardinálně odlišné* od pojetí soudruha Šika. V rámci této stati však není možné tuto otázku speciálně rozebrat. Realizuje-li podnik v rámci tržních vztahů vůči jiným podnikům plnou hodnotu (hrubý důchod) nebo jen hodnotu nutného produktu, pak se to odráží především *v kvalitativně odlišné struktuře ceny* v jednom či ve druhém případě.

Vidíme tedy, že v nejobtížnější otázce, v otázce správné souvislosti mezi hodnotovými vztahy a všelidovými přivlastňovacími vztahy, mezi postavením podniku jako zboží výrobce a postavením téhož podniku jako bezprostředně všelidového podniku, mezi podnikovými hmotnými zájmy a celospolečenskými hmotnými zájmy podal soudruh Šik svou koncepcí hrubého důchodu chybné řešení: *přenesl z ekonomiky kapita-*

*lismu obecné rysy zboží výroby, zbavené kapitalistického vlastnického charakteru, „odabstrahoval“ kapitalistické vlastnictví od „ideální“ kapitalistické výroby, tj. kapitalismu volné soutěže, takže to, co zbylo, je družstevní, tedy podnikově skupinové vlastnictví.*⁸ Všelidové vlastnictví se proto muselo do těchto poměrů „naočkovat“ *zvnějška*, mocensko politickou nadstavbou, hlubokými administrativními zásahy do této podnikově vlastnické ekonomiky, zásahy, které se ztělesnily *v nepřirozené soustavě redistribučních vztahů, zcela ignorující* povahu výrobních a distribučních vztahů.

Budiž však řečeno zcela objektivně ve prospěch knihy soudruha Šika (a nejenom této jeho zmíněné knihy, ale i řady jeho dalších publikovaných statí k této ožehavé otázce): soudruh Šik učinil významný progresivní krok k překonání „teoretických“ základů direktivně administrativního systému řízení. První krok plný vážných chyb a nedostatků. Tyto chyby a nedostatky budou zcela objektivně sloužit zastáncům těchto administrativních metod. Avšak *skuteční* zastánci ekonomických metod řízení musejí přistoupit ke kritice nedostatků teoretické koncepce soudruha Šika z *opačné pozice*, zaměřené na odstranění nereálného převrácení vztahů mezi zbožní výrobou a všelidovými vlastnickými vztahy. Kritika uskutečňovaná z této pozice zcela logicky nemůže vést a nepovede k napadání či k odstraňování vztahů zboží výroby ze všelidové ekonomiky a k jejich nahrazení soustavou direktivních objemových ukazatelů, ale naopak k faktickému *upevnění* „pozice“ hodnotových vztahů tím, že se jim dostane správného místa v celkové soustavě všelidových vlastnických vztahů, místa, které jim přísluší objektivně.⁹

⁸ Proto mezi jiným koncepce „hrubého důchodu“ najde plné a pozitivní uplatnění v družstevně socialistickém sektoru našeho zemědělství.

⁹ Nepůjde tu tedy o návrat k direktivně ukazatelovým metodám řízení, ale o jiné řešení vztahu nadproduktu k podniku jako zbožímu výrobcí.

Prehľady

JOZEF DANČO

Model perspektívneho plánovania v Maďarsku

Po roku 1963 sa v maďarskom národohospodárskom plánovaní (Štátny plánovací úrad) začali práce na praktickej aplikácii viacúrovňového optimálneho plánovania. Maďarský príklad, ktorý bol v tom čase ojedinelý medzi socialistickými krajinami, priťahuje pozornosť osobitosťou prístupu jednak ku konštrukcii a realizácii modelu a jednak k algoritmu riešenia.

V súčasnosti v socialistických krajinách jestvuje už niekoľko podobných experimentálnych aplikácií. Napríklad aj v Československu sa v rámci Štátnej plánovacej komisie ukončujú experimentálne práce súvisiace s výpočtom optimálneho variantu lineárneho dynamického modelu päťročného plánu ČSSR (1966—1970). Pravda, československý typ modelu je vybudovaný na odlišných princípoch i predpokladoch.

Rozširovanie počtu experimentov s národohospodárskymi optimalizačnými modelmi vyvoláva snahu hľadať nové nástroje ekonomickej analýzy tak typu *ex post*, ako aj typu *ex ante*, teda plánovania. Pritom popri ostatných nástrojoch ekonomickej analýzy sa významné miesto pripisuje práve modelovej technike, pretože na rozdiel od terajších metód plánovania umožňuje komplexne opísať hlavné a pre plán rozhodujúce väzby národného hospodárstva ako sústavy, ďalej pomocou modelov možno účinne simulovať cieľové dôsledky trhových vzťahov a možných hospodársko politických rozhodnutí pri dodržaní podmienky rovnovážneho vývinu ekonomiky. Tieto hlavné prednosti makroekonomických modelov sú príčinou toho, že sa makroekonomickému optimálnemu plánovaniu venuje rozsiahla teoretická a v poslednom čase aj praktická pozornosť.

Maďarský experiment, ako možno nazvať tento pokus o aplikáciu metód optimálneho programovania na národohospodárskej a sektorovej úrovni, opiera sa o myšlienku simulovania decentralizovaných ekonomických vzťahov medzi ekonomickými komplexmi (sektormi) a centrom národohospodárskeho plánovania, čo nakoniec dostalo podobu iteratívneho optimalizačného postupu, ktorý je založený na algoritme viachladinového plánovania a v súčasnosti na dekompozičnom algoritme G. B. Dantziga a P. Wolfeho. Určité zovšeobecnenie myšlienky dvojhladinového plánovania umožnilo vytvoriť skĺbenú sústavu modelov, pri riešení ktorej sa uplatnili viaceré výpočtové postupy. Obsahom zovšeobecnenia dvojhladinového plánovania je, že sa ním rozumie každý taký

iteratívny postup, v ktorom sa optimalizačné výpočty robia oddelene nielen na národohospodárskej, ale aj na sektorovej úrovni a medzi týmito úrovňami prúdia oceňujúce ekonomické informácie. V tomto zmysle sa môže hovoriť aj o viacúrovňovom plánovaní, pričom predovšetkým nedostatočná kapacita výpočtovej techniky vedie k praktickému realizovaniu trojúrovňového alebo viacúrovňového plánovania.

Z numerického hľadiska takémuto chápaniu zodpovedá viacero algoritmov, napr. G. B. Dantziga a P. Wolfeho dekompozičný postup (DWA), T. Liptáka a I. Kornaiho iteratívny algoritmus dvojhladinového plánovania (LKA). Obidve výpočtové metódy vyhovujú simulovaniu procesu decentralizovaného plánovania, pričom LKA pre svoju pomalosť konvergenzie k optimu sa prakticky opúšťa a nevyužíva a problém sa rieši algoritmom DWA, ktorý uvedenej simulácii a rýchlosti konvergenzie lepšie vyhovuje.

Sústava modelov viachladinového plánovania národohospodárskych vzťahov Maďarska sa skladá z modelov dvoch úrovní: z ústredného národohospodárskeho modelu a zo sektorových modelov. Sektorové modely sa môžu ešte vnútorne rozpadáť na podsektorové modely, t. j. vytvárajú sústavu viachladinového plánovania, pričom sektorová klasifikácia sa tvorila podľa odvetvového princípu, resp. princípu gescie. To znamená, že sektor predstavuje buď jedno samostatné odvetvie (napr. papiernický priemysel, výrobu elektrickej energie), alebo združuje niekoľko odvetví (napr. potravinársky priemysel, ktorý zahrnuje výrobu cukru, cukrovíniiek, liehu a iných odvetví). Vyskytujú sa prípady, keď v rámci jedného odvetvia sa zostavujú modely za viaceré sektory (napr. oznamovacia technika). Väčšina zvolených sektorov v pláne národného hospodárstva, ktorý sa zostavil obvyklou metódou, vystupuje samostatne. Pri klasifikácii sektorov prevládla zásada, aby sektor tvoril uzavretý okruh výrobcov a výrobcov, nesúcich zodpovednosť za zásobovanie národného hospodárstva týmito výrobkami. Celkový počet sektorov, ktoré sa viažu na ústredný národohospodársky model, je 58. Pritom ide o pohyblivé číslo. Závisí od toho, ako priaznivé sú kadrové a štatistické podmienky zostavovania toho-ktorého samostatného sektorového modelu.

Výpočtový postup národohospodárskeho modelu sa skladá zo štyroch základných stupňov riešenia:

a) Stupeň sektorovej optimalizácie — t. j. nájdenie optimálneho variantu sektorového plánu vzhľadom na podmienky modelu úzko súvisí s nasledujúcimi skúškami citlivosti.

b) Skúšky citlivosti sektorového plánu majú preskúmať vplyv zmeny podmienok a obmedzení sektorového modelu na optimálne riešenie.

c) Stupeň národohospodárskej optimalizácie, t. j. hľadanie optimálneho variantu národohospodárskeho plánu zväzuje sektorové modely.

d) Skúšky citlivosti národohospodárskeho plánu účelove sa nelíšia od sektorových skúšok citlivosti.

Charakteristika sektorového modelu

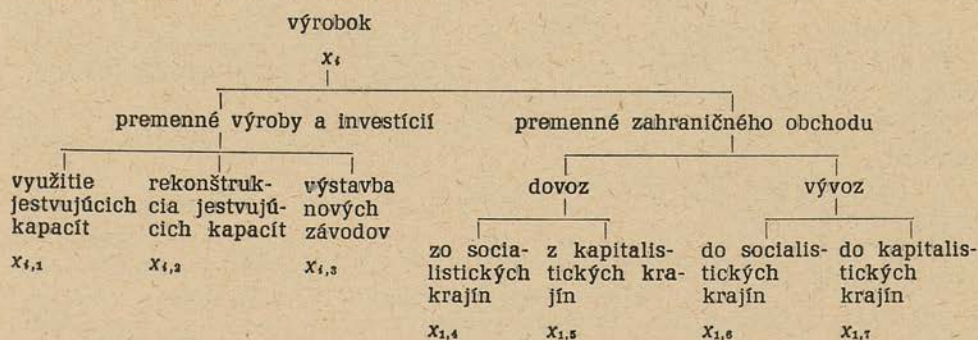
Sektorové modely predstavujú sústavu technologicko-ekonomických vzťahov, ktorou sa opisujú základné väzby medzi výrobou a jej technológiami, investíciami, zahraničným obchodom, potrebou pracovných síl a výrobných nákladov. Okrem týchto základných väzieb sektorové modely obsahujú špecifické technologické požiadavky (sortiment výroby, návaznosť finálneho sektorového výrobku na polovýrobky a suroviny a pod.).

Osobitosťou sektorových modelov na rozdiel od známych typov národohospodárskych modelov, ktorá súvisí aj s cieľom výpočtu, je, že zahraničný obchod sa viaže na sektorovú úroveň a výrobok či skupinu výrobkov. Podľa terajšej agregácie výrobkov sektorový model zahrnuje 6 až 30 výrobkov, resp. skupín výrobkov. Ku každému výrobku alebo skupine výrobkov sa viažu nasledujúce premenné modelu:

1. Výroba výrobku alebo skupiny výrobkov v starých závodoch,
2. výroba výrobku alebo skupiny výrobkov v rekonštruovaných závodoch,
3. výroba výrobku alebo skupiny výrobkov v novopostavených závodoch,
4. vývoz výrobku alebo skupín výrobkov do socialistických krajín,
5. vývoz výrobku alebo skupiny výrobkov do kapitalistických krajín,
6. dovoz výrobku alebo skupiny výrobkov zo socialistických krajín,
7. dovoz výrobku alebo skupiny výrobkov z kapitalistických krajín.

Prvé tri premenné sektorového modelu tvoria investičný sektorový program, pričom technologicky možné varianty výroby sa objavujú iba v prípade nových závodov. Pri rekonštrukciách sa neuvažuje s technologickou zmenou. Voľba druhu a počtu technológií sa podriaďuje hľadisku reálnosti ich realizovania. Celkový počet premenných jedného sektorového modelu sa takto pohybuje okolo 60—80.

Okruh premenných sektorového modelu

Pre výrobok i platí tento vzťah:

$$\sum_{j=1}^2 (a_{ij}x_{i1} + a_{ij}x_{i2} + a_{ij}x_{i3}) + \sum_{j=1}^2 (d_{ij}^i x_{1,4} + d_{ij}^i x_{1,5}) - \sum_{j=1}^2 (v_{ij}^i x_{1,6} + v_{ij}^i x_{1,7}) = X_i,$$

kde d_{ij}^i — devízový náklad v rubloch a dolároch na dovoz jednotky výrobku i ,

v_{ij}^i — devízový výnos v rubloch a dolároch na vývoz jednotky výrobku i .

Sektorový optimálny plán takto dáva odpoveď na niekoľko otázok. Spĺňajú sa plánom určené limity a hľadá sa, či plánom predpokladaná investičná činnosť je v súlade s potrebami rastu výroby, ktorá sa dáva do vzťahu aj s možnosťami dovozu. Výroba v jestvujúcich kapacitách je iba vtedy účelná, keď je lacnejšia ako dovoz $(x_{1,4}, x_{1,5})$. Použitie výroby môže byť dvojaké. Buď sa spotrebúva v krajine, alebo sa vyváža $(x_{1,7}, x_{1,8})$, pričom sa rozlišuje medzi konvertibilnou a nekonvertibilnou oblasťou zahraničného obchodu. K výrobnému programu sa viažu nielen intenzity využitia jestvujúcich kapacít $(x_{1,1})$, ale aj intenzity viacerých možných technologických variantov výstavby nových závodov.

K týmto premenným možno pridať ešte ďalšie, ktorými sa vzťahy sektorového modelu ďalej zjemňujú. Výpočty s takýmito sektorovými modelmi nasledujú spravidla až po základných výpočtoch. (Takto sa riešil napr. model textilného priemyslu.)

Je prirodzené, že výroba príslušného sektora nemôže vzrastať bez hraníc. Predovšetkým jestvuje určitá maximálna potreba krajiny a sú dané určité hranice (obmedzenia) faktorov výroby, ktoré program nemôže prekročiť. Sú definované takýmto typom nerovnosti:

$$\sum_{i=1}^{58} a_{ij} x_{ij} \leq b_j,$$

kde a_{ij} — koeficient, ktorý je vyjadrený mierou spotreby faktora j na výrobu jednotky výroby i ,

x_{ij} — intenzita výrobku v rozličných technologických variantoch,

b_j — celkový zdroj faktora j .

Obmedzenia sektorových modelov sa rozpadajú na dva základné druhy:

1. spoločné obmedzenia všetkých sektorov — zodpovedajú cieľom riešenia národohospodárskeho modelu,
2. špecifické obmedzenia dané technologickými požiadavkami výroby sektora.

V rámci základných druhov obmedzení sektorový model obsahuje niekoľko skupín obmedzení.

Prvou skupinou sú tzv. materiálovo-bilančné nerovnosti, ktorými sa predurčuje sektorový program. Ich ekonomická interpretácia je, aby sa v sektore na príslušný optimálny program nevynakladalo viac mate-

riálových nákladov, ako predpisuje pôvodný plán do roku 1970. Sú to obmedzenia spotreby niektorých vybraných výrobkov (elektrická energia, uhlie a pod.) alebo výkonov (doprava). Výrobové obmedzenia sa rozdeľujú na také výrobky, ktoré sa v danom sektore spotrebúvajú a vyrába ich iný sektor alebo viacero iných sektorov, a tie výrobky, ktoré nevyrába žiaden z 58 sektorov. Sú to obmedzenia zhora.

Druhá skupina obmedzení sa týka pracovných síl. Ide o limitovanie spotreby pracovných síl v sektore. K týmto obmedzeniam sa bezprostredne viaže aj obmedzenie výšky vyplateného mzdového fondu. Ich povaha je rovnaká ako materiálovo-bilančných obmedzení. Výška obmedzení je vzatá z plánu do roku 1970.

Ďalej nasleduje skupina investičných obmedzení. Investičné limity pre sektory sú určené rozdelením investičných prostriedkov v pôvodnom pláne do roku 1970. Problém investičného predstihu sa rieši tak, že sa v limite investičných prostriedkov uvažuje iba s investíciami, ktoré sa realizujú do roku 1970. Investície, ktoré sa realizujú po roku 1970 alebo ktoré sa v päťročnici začali, no k výrobe dôjde až po roku 1970, vylučujú sa z investičného limitu. Vhodnosť či nevhodnosť ich ukončenia po roku 1970 z hľadiska národohospodárskeho optimálneho plánu sa posúdi posunutím plánovacieho horizontu do roku 1975. Vzájomným porovnaním optimálnych variantov dvoch päťročných plánov sa posúdi účelnosť týchto investícií. Investície sú obmedzené zhora, pričom sa vnútorne členia na stavebné náklady, náklady na strojové vybavenie z domácej výroby, z dovozu zo socialistických a z kapitalistických krajín.

Devízové náklady na dovoz strojov zo socialistických krajín sú uvedené v rubľoch a devízové náklady na dovoz strojov z kapitalistických krajín sú určené v dolároch. Obidva limity sú neprekročiteľné. Osobitosťou tohto typu modelu, ktorá súvisí už s účelovou funkciou, je zvýhodnenie sektora, ktorý nevyužije devízový limit na dovoz strojov tak, že 10 % z nevyužitého zvyšku sa „pridelí“ na zlepšenie devízovej bilancie sektora.

K sektorovému limitu stavebných nákladov sa viažu premenné, ktorými sa hľadá najvýhodnejší spôsob realizácie stavby (voľba medzi viacpodlažnou výstavbou, výstavbou do hĺbky, normálna výstavba).

Ďalšia skupina obmedzení sektorového modelu sú kapacitné obmedzenia. Určujú sa ako horné hranice výrobných možností sektora. Pretože sú nedostatky v kapacitnom plánovaní, vyskytujú sa veľké ťažkosti s ich určením. Rozdeľujú sa podľa typu závodu — nové závody nemajú horné hranice kapacitných obmedzení, pre rekonštruované a staré závody sa ako obmedzenie uvádza maximálna výroba do roku 1970. Novým závodom sa rozumie taký závod, ktorý sa do roku 1970 postaví a na začiatku päťročného plánu nejestvoval; rekonštruovaný závod bude do roku 1970 vyrábať už po skončení rekonštrukcie.

V modeli vystupujú 3 druhy obmedzení pre zahraničnoobchodné vzťahy

sektora: vývoz a dovoz zo socialistických krajín a vývoz do kapitalistických krajín. Dovozy z kapitalistických krajín nie je obmedzený.

Poslednú skupinu obmedzení tvoria technologické obmedzenia, ktoré sa viažu na sektor (vzájomná technologická väzba výrobkov, sortimentné požiadavky a pod.).

Podľa premenných a obmedzení sektorového modelu možno vidieť, že základnou myšlienkou maďarského experimentu je, aby sektorový optimálny program nespotreboval viac výrobných faktorov a finančných prostriedkov, ako predpisuje pôvodný plán do roku 1970. *Sektor nemôže mať nižšiu produkciu, ako je domáca spotreba jeho výrobkov a ako je medzinárodnými zmluvami určený export. Sektor musí splňať záväzný rubľový limit* (v prípade kladného salda rubľovej bilancie sektora).

Účelová funkcia sektorového modelu je maximalizácia bilančného rozdielu dolárových devíz. Táto účelová funkcia je všeobecná pre všetky sektorové modely. Skúšajú sa aj iné typy účelových funkcií, napr. minimalizácia nákladov na výrobu vo forintoch a maximalizácia výroby. Tieto pokusy sa obmedzujú na jednotlivé sektory.

Z opísaného sektorového modelu vyplýva, že obmedzeniami sa sektoru určujú výrobné a realizačné úlohy, ktoré treba splniť pri ich zachovaní. Optimalizačný výpočet si nekladie za cieľ dosiahnuť matematicky presné optimum, ale uspokojuje sa s riešením, ktoré nie je horšie ako pôvodný plán, aby matematickým programovaním vypočítaný plán dominoval nad pôvodným plánom.

Z takéhoto formulovania cieľa sektorovej optimalizácie vyplýva, že sektorový program nemusí byť „optimálny“. Postačuje iba zlepšiť pôvodný plán. Dôvody pre takýto postup sú v diskutovateľnosti vhodnosti zvolenej účelovej funkcie.

Skúšky citlivosti, ktoré v rámci sektorových výpočtov predstavujú druhý stupeň riešenia, dotýkajú sa skúmania miery zmeny optimálneho programu pri zmene veľkosti jedného alebo viacerých obmedzení. V možnosti robiť skúšky citlivosti sektorových programov sa vidí veľká prednosť používaného modelu matematického programovania. Obvyklými metódami zostavený päťročný plán takéto výpočty buď neumožňuje, alebo by boli nesmierne namáhavé, hoci je zrejme, že striktné limity určené plánom nemusia byť vhodne stanovené. Bežnými nástrojmi plánovania sa nemôžu postihnúť všetky, najmä sprostredkované a nepriame väzby, čím sa nedostáva správny pohľad na vhodnosť plánovaných limitov. Na objasnenie významu týchto výpočtov vezmime napr. vplyv zmeny limitu spotreby elektrickej energie pri výrobe surového železa a ocele alebo zmenu investičného limitu tohto sektora. Po skúškach citlivosti sa získa odpoveď nielen na otázku, čo sa zmení v investičnej činnosti sektora pri zmene limitu investícií, ale aj aké príslušné zmeny sa objavia v dovoze strojov v pláne zahraničného obchodu, v stavebnej výrobe, v spotrebe pracovných síl, mzdových fondov, elektrickej energie a materiálu a pod.

Je to odpoveď na otázku, ktorú komplexne nedokáže zodpovedať terajšia plánovacia prax.

Jestvuje niekoľko typov skúšok citlivosti sektorových programov. Citlivosť vzhľadom na zmenu bilančných limitov — pracovných síl, mzdových fondov, investícií, devízového limitu a pod., ďalej citlivosť vzhľadom na zmeny koeficientov účelovej funkcie a zmeny koeficientov podmienok modelu a citlivosť programu vzhľadom na zmeny cien (vplyv zmeny cien na maximálny devízový výnos).

Národohospodársky vzájomný model

V predchádzajúcich skúškach citlivosti sa skúmala otázka vplyvu zmeny niektorého limitu na optimálny program sektorového modelu. Na národohospodárskej úrovni je problém oveľa širší. Možno ho formulovať otázkou, ako sa zmení optimálny program sektorov, keď niektorý limit zvýšime alebo znížime v prospech iného sektora, aké je najvhodnejšie rozdelenie tohto limitu či zdroja v celom národnom hospodárstve. Toto je základná myšlienka dvojhladinového plánovania. Jej riešenie sa nachádza iteratívnym postupom riešenia sektorovej a ústrednej úlohy, ktorá tvorí národohospodársky vzájomný model.

Národohospodársky vzájomný model sa vytvára zo sektorových modelov, a to tak, že ako premenné modelu vystupujú pôvodné premenné sektorového modelu a variantu plánu. Obmedzenia ústrednej úlohy, národohospodárske limity sú: pracovníci činní v národnom hospodárstve, mzdový fond, investičný limit, devízové saldo v rubľoch ako rovnosť, bilancie vybraných výrobkov (elektrická energia, oceľ, uhlie, dopravné výkony a pod.), prírodné zdroje (napr. pôda) a ďalšie, ako aj podmienka pre určenie váhy sektora v ústrednej úlohe.

Národohospodárske limity (obmedzenia) ústrednej úlohy sú vzaté z päťročného plánu Štátneho plánovacieho úradu a predstavujú tie hodnoty, ktoré sa podľa plánu dosiahnu roku 1970.

Ústredná úloha má veľký rozmer — zahrnuje približne 600 výrobkov alebo skupín výrobkov. Počet premenných úloh mimo variantov sektorových plánov sa pohybuje okolo 2500. Takýto rozmer úlohy sťažuje výpočty citlivosti programu na zmenu podmienok, ktoré sa vecne neodlišujú od sektorových skúšok. Cieľom týchto skúšok je skúmať, ako sa zmení národohospodársky program pri zmene investičného limitu, respektíve jeho častí, zamestnanosti, rubľového devízového limitu a podobne. Súčasne má poskytnúť podklady pre alternatívy hospodárskej politiky.

Od výsledkov riešenia národohospodárskej úlohy sa neočakáva iba nájdenie „optimálneho“ národohospodárskeho programu, ale aj koordinácia hlavných národohospodárskych väzieb plánu, ktoré sú v doterajšom

plánovaní osamotené, a získanie veľmi dôležitej kalkulatívnej cenovej sústavy.

Praktická realizácia opísaného experimentu s lineárnym typom národohospodárskeho modelu sa v súčasnosti nachádza v prvej etape. Ukončuje sa 19 sektorových výpočtov, 7 ďalších sektorov má pripravené údaje modelu a upravujú sa buď prvé strany, alebo koeficienty účelovej funkcie; v 12 sektoroch sa zbierajú údaje modelu, v ďalších 12 sektoroch sa počítajú prvé varianty optimálneho plánu. Nakoniec, v priebehu prác na modelovaní sektora sa ukázalo, že do zostavenia národohospodárskeho modelu sa 4 sektorové modely vôbec nezostavia. Národohospodársky model sa doteraz nezostavil. Na experimente sa zúčastňuje okolo 500 pracovníkov; väčšinou sú to odborníci z príslušných odvetví výroby a Štátneho plánovacieho úradu.

Výsledky, ktoré dosiahli pri doteraz ukončených sektorových modeloch, dávajú tušiť, že celý experiment prinesie značný efekt. Len ako príklad uvedieme výsledky 12 sektorových modelov: kozmetické výrobky a oleje, mäso a priemysel spracovania mlieka, mlyny, pivo a vinársky priemysel, priemysel výroby cukru a cukroviniek, priemysel liehovín, kožiarsky a obuvnícky priemysel, papiernícky priemysel a nakoniec priemysel chemických vlákien, výroba priadze a striže, priemysel vlnársky, odevnícky, výroba priemyselných hnojív a výroba prepravných prostriedkov železnice. Pôvodný plán za všetky uvedené sektory predpokladal pasívne saldo dolárovej bilancie — 16,34 mil. Po optimalizačnom výpočte bolo saldo dolárovej bilancie aktívne + 28,18 mil.

Pozoruhodné sú výsledky v oblasti investičnej výstavby týchto sektorov. Pôvodný plán predpokladal rekonštruovať 41,3 % kapacít, vystavať 7,6 percenta nových a 51,1 % zostávajú staré kapacity. Matematickým programovaním sa vypočítala takáto štruktúra investícií: 18,5 % kapacít treba rekonštruovať, 16,2 % tvorí nová výstavba a 65,3 % sú staré kapacity.

Pozorovanie výsledkov sektorovej optimalizácie do roku 1970 s pôvodným plánom spomenutých 12 sektorov v jednotlivých obmedzeniach dáva nasledujúci obraz: počet pracovníkov sa v optimálnom programe prekročí o 0,2 % oproti počtu pracovníkov potrebných podľa pôvodného plánu, mzdové fondy sa čerpajú na 93,5 %, spotreba elektrickej energie roku 1970 tvorí 89,4 %, spotreba uhlia 98,4 %, spotreba výkonov železničnej dopravy 94,1 %, brutto investície 94,6 %, dovoz strojov z kapitalistických štátov 89,7 %, zo socialistických štátov 91,3 %, potreba strojov domácej výroby 82,4 %, potreba investícií na stavby 92,0 %.

Výsledky sú iste presvedčivé, hoci z hľadiska vecného riešenia sektorových a národohospodárskych problémov možno očakávať praktické námietky proti realnosti údajov, najmä údajov o možnostiach vývozu na kapitalistické trhy. Jednako však jestvuje určitý základ, orientácia a smerovanie hospodárskej činnosti týchto sektorov. Konečné výsledky budú

odlišné od výsledkov, ktoré sa získajú po ukončení iteratívneho postupu získania spoločného národohospodárskeho a sektorového optimálneho riešenia.

Experimentálne práce s modelom päťročného plánu Maďarska, ktoré úspešne pokračujú a ukončia sa v priebehu 1 až 2 rokov, ukazujú, že sa tvorí jedna z možných ciest zlepšovania metódy národohospodárskeho plánovania, ktorá plánu určuje aktívnu a objektívnu úlohu pri rozhodovaní o hospodárskom raste krajiny v súlade s voľnosťou v rozhodovaní. Zbavuje ekonomické rozhodovanie doteraz rozšírených subjektívnych a voluntaristických prvkov. Prináša však nemálo ťažkostí a práce.

Recenzie

Teórie ekonomického rastu a E. D. Domar

E. D. Domar, *Eseje o teórii ekonomického rastu*, SAV, Bratislava 1966, strán 346

V júli 1966 vyšiel slovenský preklad práce amerického ekonóma E. D. Domara o teórii ekonomického rastu. Anglický originál *Essays in the Theory of Economic Growth* preložili E. Freistadt, J. Erben a M. Šestáková.

1. Trvalý záujem marxistickej politickej ekonómie o problematiku ekonomického rastu v posledných dvadsiatich rokoch aj intenzita, s akou si osvojuje a opätovne sa vyrovnáva s týmito problémami marxistická politická ekonómia, svedčia o mimoriadnej životaschopnosti teórií ekonomického rastu a o závažnosti faktorov, ktoré tieto skutočnosti vyvolávajú.

Uveríme iste Keynesovi, že porušenie sociálnej rovnováhy, podobné porušeniu v krízových tridsiatych rokoch, je nezlučiteľné s ďalším jestvovaním kapitalizmu ako spoločensko-ekonomického systému.

Záujem o ekonomický rast vyplýva aj z nutnosti riešiť akútny problém biedy a hladu v hospodársky menej vyvinutých krajinách Ázie a Afriky, kde žije väčšina svetovej populácie. No a súvislosť medzi problémami ekonomického rastu a socialistickou spoločnosťou určite netreba dokazovať a dnes, po dlhších diskusiách o problémoch rastu takmer v každej zo socialistických krajín, ani ilustrovať.

Toľko o „dopyte“. Je veľký a naliehavý.

Na strane „ponuky“ je potrebné uviesť, že teórie ekonomického rastu hneď od začiatku „čosi“ sľubovali. Aspoň že bližšie ukážu činitele rastu ekonomiky a teoretické podmienky, ktoré sú potrebné pre udržanie stáleho rastu, prípadne pre jeho zrýchlenie, aby sa národné hospodárstvo vyhlo ekonomickej nadprodukcii alebo podprodukcii. Postupne sa stávala ponuka rozsiahlejšou, a čo je dôležitejšie, kvalitnejšou. Dnes sú niektoré agregátne rastové modely (napr. produkčné financie), už použiteľným „tovarom“. Možno s malými rozdielmi, no tak sa môžu použiť pre Európske spoločenstvo, ako aj pre modelovanie dlhodobého vývoja základných ukazovateľov československej ekonomiky.¹

Ekonomický rast vyvoláva pozornosť i neekonómov. Číslice o nezamestnanosti, o tempách rastu, resp. o cenových pohyboch sa stali veľmi pádnymi politickými argumentmi. O tempách rastu národných hospodárstiev sa dnes diskutuje nielen u nás.²

Rýchly rast ekonomického potencionálu Japonska, SSSR, socialistického tábora vôbec a mnohých západoeurópskych krajín na jednej strane a relatívne pomalé tempo rastu Veľkej Británie a Spojených štátov amerických na druhej strane aktuálnosť týchto diskusií podčiarkujú. A práce

¹ Statistisches Amt der Europäischen Gemeinschaften, *Methoden zur Vorausschätzung der Wirtschaftsentwicklung auf lange Sicht. Bericht einer Sachverständigengruppe*. Statistische Informationen [1960], č. 6.

Statistika (1966), č. 6; Plánované hospodárství (1965), č. 9; Politická ekonomie (1966), č. 6.

² Napríklad *Economic Growth, An American Problem*, Edited by Peter M. Guttmann, Prentice-Hall, Inc., Englewood Cliffs, N. J.

o tejto problematike nemusia mať ani podtitulok *Nekomunistický manifest*.³

2. Problém rastu dozrievajú po druhej svetovej vojne. I zodpovedajúce moderné teórie ekonomického rastu sa preto viažu na posledné dve desaťročia. Pravda, Domarov záujem o problémy rastu nevyvolalo zúženie kapitalistickej sféry po druhej svetovej vojne, obavy z opakovania kríz, nutnosť rešpektovania spoločenskosti obrovských výrobných síl vo vyspelých kapitalistických krajinách, prudký vzrast populácie a pri malom výrobnom potenciáli nízky objem národného dôchodku na obyvateľa — teda bieda — v krajinách „tretieho sveta“ a určite ani úsilie socialistických krajín o hospodársky rast. No bez týchto skutočností by sa akademické myšlienky (hoci Domarove) o problémoch rastu určite neboli mohli rozrásť do širokého a mimoriadne vitálneho prúdu politickej ekonómie, nemarxistickej i marxistickej.

Záujem o hospodársky rast nie je nový. Dejiny ekonomického učení pamätajú na Smithove, Ricardove, Marxove príspevky k týmto problémom, na značne naivné uvažovanie neoklasikov (napr. Alfréda Marshalla) o raste ako postupnom a spojitom, harmonickom a kumulatívnom, na protichodné myšlienky J. Schumpetera o raste ako pretržitom a disharmonickom, vyplývajúce z jeho teórie inovácií.⁴

Avšak nikdy do druhej svetovej vojny nestáli problémy rastu tak nástojčivo v popredí ekonomického bádania. Ešte roku 1927 Wesley C. Mitchell vyhlásil, že je málo problémov fascinujúcejších, dôležitejších a zanedbanejších ako miera, ktorou ekonomický rozvoj v rôznych krajinách prebieha po celé generácie. Meier s Baldwinom k tomu dodávajú, že pre ďalšie dve desaťročia toto Mitchellovo zistenie sa dostalo do pozadia, pretože veľká depresia v tridsiatych rokoch a vojnová ekonomika v štyridsiatych rokoch odvedli pozornosť ekonómov k bezprostrednejším krátkodobým ekonomickým problémom.⁵

Začiatok moderných ekonomických teórií

rastu sa datuje od roku 1946, keď v apríli pravdepodobne vtedy nič netušiaci Domar publikoval esej *Expanzia kapitálu, miera rastu a zamestnanosti*.

Dnes sa problematika a literatúra o teóriách ekonomického rastu natoľko rozrástla, že môže priviesť jednotlivca k rezignácii alebo, ak záujemci o problematiku ekonomického rastu nestratia záujem, núti ich ku kolektívnej práci.

3. V takejto situácii prirodzene „topiaci“ sa chytá všetkého, čo mu umožní nejakú orientáciu. Československému záujemcovi poskytol časopis Politická ekonomie niekoľko užitočných konzultácií o teóriách ekonomického rastu. Avšak slovenský preklad Domarovej práce dáva solidne, spoľahlivé základy, umožňuje pochopiť podstatu moderných teórií ekonomického rastu. Bezpochyby podnieti pozorného čitateľa k vlastným úvahám. Domar je mimoriadne vhodné východisko pre štúdium ďalších prác. Diela ďalších klasikov rastu (Harrod, Feldman, Mahalanobis) sú už totiž náročnejšie. Najmä u Feldmana mnoho symbolov a mlčanlivé úpravy rovníc veľmi rušivo pôsobia na ekonóma-nematematika, ktorý sa rozhodne konfrontovať sled autorových matematických operácií so svojimi stredoškolskými vedomosťami matematiky. V tomto smere je Domar voči nám taktnejší, vystačí v podstate so slovnou logikou a jednoduchou matematickou formuláciou. [Poznamenajme popri tom, že sa sympatický spôsob podania nestratil pri slovenskom preklade. Je pravda, že efekt mnohých bystrých a vtipných Domarových úvah sa častým doterajším citovaním otupil. Tu platí prvý Gossenov zákon dvojnásobne.] Jednako Domarova práca umožňuje určitý kontakt s Feldmanom. Deviatá esej — *Sovietsky model rastu*, pre nás snáď najpríťažlivejšia, je venovaná Feldmanovým prácam. Nájdeme tu aj prekvapivo informované poznámky o sovietskych diskusiách v časopise Planovye choziajstvo. V predslove k Domarovým esejám prof. Heretik poznamenáva, že dnes už

³ W. W. Rostow, *The Stages of Economic Growth*, Cambridge University Press, New York 1960.

⁴ Porovnaj Meier—Baldwin, *Economic Development, Theory, History, Policy*, John Wiley and Sons, INC, New York 1957.

⁵ Meier—Baldwin, c. d., 1.

nie je potrebné zoznamovať sa s Feldmanom prostredníctvom Domara. Áno, ale možnosť priameho štúdia Feldmanových prác sú u nás dosiaľ predsa len obmedzené. Dnes, pravda, neháji farby marxistickej politickej ekonómie Feldman sám. Jestvuje vyspelá poľská škola i sovietska škola.

4. V Domarovej knihe nájdeme osem esejí, predtým už publikovaných v rôznych amerických ekonomických časopisoch. Okrem toho je tu úvodná esej, obsahujúca všeobecné poznámky ku problematike ekonomického rastu i poznámky k jednotlivým esejám.

Jednotlivé eseje nie sú si svojím príspevkom k teóriám ekonomického rastu navzájom rovnocenné. Jadro tvorí tretia, štvrtá a piata esej. Ak prvé dve sú k nim úvodné, potom posledné štyri predstavujú k nim viac-menej „extenzívne“ rozšírenie.

Domar chcel ukázať, že za určitých podmienok pri určitej miere rastu dôchodku môže sa národné hospodárstvo vyhnúť chronickej nezamestnanosti, poklesu miery zisku, nedostatku investičnej činnosti a podobným neuhom. Na tomto mieste nechceme podať popis Domarových konštrukcií ekonomického rastu ani jeho analýzu problémov, ktoré súvisia s rastom, ako je napr. nezamestnanosť, štátny dlh, zahraničné investície atď. Po prvé, zaslúžia si väčšiu pozornosť, než akú by sme im mohli venovať, a po druhé, Domar má dnes už veľa zasvätených interpretov. Jestvuje rozsiahla literatúra venovaná otázkam poznávacej hodnoty Domarových modelov, miestu Domara v teóriách ekonomického rastu, súvislostiam medzi Keynesom a Domarom, medzi Domarom a Harrodom a pod.⁶

Napriek tomu sa však zdá, že sa zabúda na kus serióznej práce, urobenej medzi vydaním Keynesovej *Všeobecnej teórie zamestnanosti*, peňazi a úroku roku 1936 a Domarovými *Esejami* v rokoch 1946 a 1956.

Domarovej formulácii súvislostí medzi vyvíjajúcimi sa makroekonomickými veličinami, jeho dynamickému modelu, predchádzal celý rad prác najrozličnejším spôsobom interpretujúcich Keynesa. Popri iných autoroch pozornosť si zaslúži predovšetkým J. R. Hicks.⁷

Hicks poslužil rozšíreniu zložitých Keynesových myšlienok nielen „prekladom“ do jednoduchej matematickej reči, no predovšetkým tým, že Keynesov systém po tomto „preklade“ porovnával so svojimi veľmi prostými verziami klasického a všeobecného modelu.

Aj práce mnohých ďalších ekonómov v tomto období pripravovali prechod od statického prístupu k národnému hospodárstvu ku dynamickým modelom ekonomického rastu.⁸

5. Zaujímavý je pohľad na históriu analýzy faktorov ekonomického rastu. Je známe, že vo svojich začiatkoch sa teória rastu (Domar, Harrod, Feldman) preorientovali v preferencii rastových faktorov. A. Smith a D. Ricardo venovali veľkú pozornosť práci. Svoje predstavy o ekonomickom raste spájali predovšetkým s prácou, i keď rozdielne. Konečne to platí aj o Marxovi. I napriek tomu, že nezanedbal kapitál (fondy) ako faktor rastu a venoval nemalú pozornosť technickému rozvoju.⁹

S teóriami rastu vystupuje do popredia kapitál. Domar i Harrod boli „vychovaní“ buržoáznou politickou ekonómiou, ktorá od Savových čias operuje tromi výrobnými činiteľmi: pôdou, kapitálom a prácou. Feldman, marxista, ktorý stojí na pozíciách pracovnej teórie hodnoty, rovnako si všima predovšetkým kapitálovú stránku problému pri svojej analýze vzájomných vzťahov medzi tempami rastu.

Vysvetlenie je veľmi jednoduché. Práca nepredstavovala limitujúci faktor rastu. Feldman veľmi jednoznačne hovorí, že

⁶ Týmito otázkami sa zaoberá i prof. Heretik v *Predslove*.

⁷ J. R. Hicks, *Mr. Keynes and the „Classics“*; *A. Suggested Interpretation*. *Econometrica* (Apríl 1937).

⁸ Napr. J. E. Meade, *A. Simplified Model of the Keynes' System*. *Review of Economic Studies* (1936), č. 4; O. Lange, *The Rate of Interest and the Optimum Propensity to Consume*. *Economica*, New Series (1938), č. 5.

⁹ Na Marxa sa dnes často odvolávajú v súvislosti s chápaním substitúcie ako podstaty technického rozvoja. Napríklad Z. Kniziak, *Czynniki wzrostu produkcji przemysłowej w Polsce 1950—1960*, PWN, Warszawa 1964.

v podmienkach prebytočnej pracovnej sily rozhodujúcu úlohu pre tempá rastu výroby má rast kapitálu a rast jeho efektívnosti. Práca nie je obmedzujúcim faktorom ani pre Domara (ani Harroda). Pôda zase sama osebe nemôže prispieť k ekonomickému rastu.

Túto „preferenciu“ kapitálu u Domara i Harroda veľmi zásadne odsudzovala marxistická politická ekonómia; o Feldmanovi sa nevedelo. Dnes väčšinou nespravodlivé výčitky adresované teóriám ekonomického rastu ustúpili triezvej analýze a uznaniu oprávnenosti výberu prostriedkov — v tomto prípade zdôrazneniu kapitálovej stránky problému vzhľadom na ciele, ktoré daná analýza ekonomického rastu sleduje.

To boli začiatky. Ďalší vývoj viedol od jednoduchých rastových konštrukcií na základe kapitálu s celým radom predpokladov a obmedzení ku stále zložitejším variantom s väčším množstvom premenných a upúšťajúcim od „nereálnych“ predpokladov, k modelom schopným štatistického naplnenia. V tom je tiež jedno z tajomstiev ich životnosti. Pravda, tu často prekračuje „čistá ekonomická teória“ svoje hranice a vstupuje na pôdu ekonometrie. Touto hranicou nie je ani tak štatistické

naplnenie, ale skutočnosť, že hlavnú rolu v analýze problémov ekonomického rastu začínajú hrať nástroje indukcie.

Spomedzi faktorov, od ktorých Domar i Harrod abstrahujú, najväčšiu „kariéru“ za posledných desať rokov zaznamenal technický pokrok, ako píše prof. Heretik v *Predslove*. Dodajme, že nie menšiu, no menej očakávanú kariéru zaznamenal faktor vzdelania. Možno diskutovať o kvantifikácii tohto faktora ekonomického rastu, a teda i o výsledkoch. Jednako treba konštatovať, že záujem o efekt vzdelania je oprávnený.

6. Vzrastajúci počet prekladov, niekoľko domácich kníh, ale predovšetkým množstvo statí v odborných časopisoch k problematike ekonomického rastu svedčia o tom, že začíname urýchlene splácať svoj dlh teóriám ekonomického rastu. Viedie nás k tomu predovšetkým nutnosť riešiť súčasne páliivé problémy rastu československej ekonomiky. Napokon i po ich vyriešení problémy rastu, i keď v inej podobe, zostanú a budú zamestnávať našu ekonomickú vedu. Príspevkom ku skúmaniu týchto otázok zostane aj preklad Domarovej práce.

Štefan Adamec

Príspevok k rozšíreniu poznatkov o svetovom poľnohospodárstve

Imrich Stanek, *Agrárni modely v soudobém světe*, NPL Praha 1966, strán 378

Imrich Stanek vo svojej najnovšej práci nadväzuje na svoje doterajšie publikované práce o poľnohospodárstve (prevažne vyspelých kapitalistických krajín), ale rozširuje aj priestor svojho záujmu, zvyšuje poznávaciu hodnotu a pokúša sa o uplatnenie iného princípu výkladu. Práca, hoci jednoznačne prezrádza svojho autora, v mnohých ohľadoch je „netradičná“.

Prvú kapitolu venoval autor stále aktuálnejšej otázke vplyvu svetového obyvateľstva, ktorá sa často rozoberá v odborných i politických kruhoch. Traktuje ju vo svetle povojnového vývoja svetového poľnohospodárstva. Poukazuje predovšetkým na prebiehajúci proces revízie predtým veľmi rozšírenej tézy, že poľnohospodárstvo strá-

ca svoj význam. Dokumentuje oprávnenosť tejto revízie údajmi o zamestnanosti v odvetviach tzv. „agrobusiness“ (v USA roku 1960 25 mil. t. j. 37 % z celkového počtu zamestnaných) alebo o podiele poľnohospodárstva na celkovom vývoze niektorých vyspelých kapitalistických krajín (USA, Dánsko, Holandsko: 25–50 %; str. 14 až 15). Údajmi o mechanizácii, o používaní chemických hnojív, raste hektárových úrod, stavov a úžitkovosti hospodárskych zvierat dokumentuje zas povojnovú vedecko-technickú explóziu vo svetovom poľnohospodárstve (str. 17 a ďalšie), ktorá zabezpečila zvýšenie svetovej poľnohospodárskej výroby takmer o tri pätiny (str. 22). I. Stanek ešte podrobnejšie ilustruje roz-

dielny vývoj výrobných síl v poľnohospodárstve vyspelých krajín a tzv. rozvojových krajín. Krajiny druhej skupiny, kde žije prevažná časť svetového obyvateľstva a kde demografický rast je dvakrát vyšší než v prvej skupine, dosahujú relatívne pomalý rozvoj výrobných síl pre mnohé príčiny, a tak sa rýchle vyhocuje problém svetového hladu a s tým spojené nebezpečenstvo sociálnych explózií. Ďalších osem kapitol (druhá až deviata) je venovaných rozboru ekonomicky typických alebo svojráznych agrárnych celkov; prevažne sú to jednotlivé krajiny: ČLR, Japonsko, USA, Juhoslavia, Dánsko, NSR, sčasti však i širšie teritoriálne celky: Latinská Amerika, Ázia a Afrika, z ktorých vyberá zas len niektoré, najtypickejšie: Indiu, Izrael, Brazíliu, Mexiko a pod.

Náplň knihy a jej štruktúra by vyžadovali individuálnu pozornosť voči každej alebo takmer každej kapitole — počínajúc od čínskych komún (kapitola II), izraelského kibucú (prevažná časť kapitoly IV) a japonskej malovýroby (kapitola III) cez mexický „Ejidos“, brazílske latifundiá (kapitola IX) až po západonemecké a americké farmárske poľnohospodárstvo (kapitola V a VIII). Rozsah recenzie vylučuje tento individuálny prístup a obmedzuje nás na zaznamenanie a posúdenie len niekoľkých spoločenských aspektov.

Veľká časť práce je venovaná charakteristike úrovne rozvoja výrobných síl v poľnohospodárstve, často aj vyjadreniu miery sebestačnosti krajiny vo výrobe poľnohospodárskych výrobkov, najmä potravín a — dalo by sa povedať — aspoň sporadickému opisu zapojenia tej-ktorej krajiny do medzinárodnej delby práce v oblasti poľnohospodárstva.

Takýto celosvetový exkurz do oblasti rozdielov v dosiahnutej úrovni rozvoja výrobných síl v poľnohospodárstve (nie bezdôvodne a nie náhodile) vybraných krajín je sám osebe veľmi užitočný. Ale nie v tom spočíva hlavný zámer autora, poslanie a význam práce. Nájdeme ho v druhej časti práce, i keď tu nejde o „prvú“ a „druhú“ časť, ktoré by boli od seba zjavne oddelené.

„Vo svojej práci chcem zoznámiť čitateľa s rôznymi typmi poľnohospodárstva v súčasnom svete. Snáď termín „mode-

ly“... nie je úplne presný. Nejde... o „model“ v tom... zmysle, ktorý sa stal v poslednom čase akýmsi módnym výrazom teoretickej konštrukcie... Ide skôr o formy alebo typy, resp. o varianty sociálne agrárnej štruktúry.“

Nech je to s výrazom „modely“ akokoľvek, v každom prípade ide o vlastnicke pomery, stupeň koncentrácie a centralizácie, o relácie poľnohospodárstva k nepoľnohospodárskym odvetviám, o nástroje a metódy ovplyvňovania tohto odvetvia inými odvetviami, predovšetkým priemyslom, ďalej štátnou mocou, o postavenie samého poľnohospodárskeho výrobcu. Nie všade je analýza týchto stránok rozvoja poľnohospodárstva rovnako úplná a podrobná, ale všade vystupuje z nej na povrch autorova snaha o jej dynamické poňatie a vyjadrenie. Zatlačuje samoučel a snaží sa o posúdenie jej účinnosti z hľadiska rozvoja výrobných síl, a najmä o posúdenie ich kladných a záporných vplyvov na mieru využitia fungujúcich pracovných síl („Rentabilita amerického земдělství“, „Rentabilita zemědělského podnikání v NSR“ a inde).

Autor práce je zanietený a kvalifikovaný odporca zjednodušených názorov, ktoré podceňujú reálne ekonomické postavenie poľnohospodárstva. A predsa sa nám zdá, že nie vždy sa mu podarilo presvedčivo vystihnúť a odlíšiť bežnú skreslenú a reálnu ekonomickú účinnosť vkladov spoločenskej práce aplikovaných práve v týchto odvetviach; napríklad: rozdiely v produktivite živej práce medzi priemyslom a poľnohospodárstvom, analýza vývoja čistých dôchodkov a zadlženosti v poľnohospodárstve bez vzťahu k vývoju nákladov na jednotku produkcie a cenových relácií výrobných prostriedkov dodávaných do poľnohospodárstva a nákupných cien poľnohospodárskych výrobkov.

Zvolená konštrukcia práce síce umožnila autorovi, aby urobil rozbor a zhodnotenie jednotlivého predmetu (modelu), ktorý sa rozhodol do práce zaradiť, ale na druhej strane to nevyhnutne viedlo — pri uplatnení potrebnej a užitočnej porovnávacej metódy — k tomu, že príliš bohatý faktografický materiál sa nezriedka dubluje. Ťažko by bolo možné tvrdiť, že škoda, ktorú spôsobuje táto presýtenosť a

duplicitnosť fakticity, je väčšia než prospech, ktorý prináša v podobe prehľadnosti a snád aj presvedčivosti, najmä tam, kde treba prebývať silné steny aprioristických názorov.

Z menších nedostatkov či nepresností, ktoré sa v práci vyskytujú, treba aspoň niektoré korigovať. Treba sa zastáť aspoň bulharského poľnohospodárstva, ktoré má v povojnových rokoch vyššie prírastky výroby, než uvádza autor. Objem poľnohospodárskej výroby v Bulharsku vzrástol v rokoch 1960—1963 v porovnaní s predvojnovými rokmi (1932—1938) na 173 až 178 % a roku 1964 na 199 %.*

Pre nás má práca I. Staneka mimoriadny význam preto, že podstatne rozširuje obzory o výsledkoch a potencionálnych možnostiach rozvoja tohto odvetvia v rôznych prírodných, ekonomických, sociálnych a politických podmienkach, čo je absolútny predpoklad pre nevyhnutné a dostatočne kritické hodnotenie výsledkov, ktoré sme dosiahli u nás.

Pravdaže, nedá sa tu dokumentovať táto myšlienka na veľkom súbore skutočností. Považujeme však za nevyhnutné venovať trochu pozornosti otázkam prechodu od malovýroby k veľkovýrobe v poľnohospodárstve.

I. Stanek v doslove oprávnene vyzdvihuje dôležitosť a miesto tejto otázky v celkovom komplexe agrárneho problému súčasného sveta. Celá práca je presiaknutá týmto problémom. Utvrdzuje poznanie, aká plytká bola téza a predstavy o tzv. „socialistickej veľkovýrobe“ a jej prednostiach, ktoré ovládali ekonomické myslenie v našej časti sveta ešte v nedávnej minulosti. Nepochybujeme o samej kategórii „socialistická poľnohospodárska veľkovýroba“ ani o reálnych či potencionálnych ekonomických a sociálnych prednostiach takejto veľkovýroby. Ale nemôžeme nevidieť teoretické a praktické národohospodárske a politické, ba i sociálne a morálne negatívne dôsledky domáceho a medzinárodného rázu, ktoré socializmu priniesla a ešte prinesie nekvalifikovaná prax nedávnych desaťročí.

K. Marx svojho času napísal: „Parcelové

vlastníctvo už svojou povahou *vylučuje* (podčiarkol J. L.) rozvoj spoločenskej produktivity práce, spoločenské formy práce, spoločenskú koncentráciu kapitálov, chov dobytká vo veľkom meradle, pokrokové používanie vedy“.** Stanekova práca ukazuje, že táto téza v súčasnom štádiu vývoja výrobných síl neplatí. Sám I. Stanek uvádza tento citát v doslove (str. 366) a zmierňuje Marxov kategorický názor výkladom: „Je zrejme, že Marx vychádzal z toho, že malé rozmery takých hospodárstiev sú *brzdou* (podčiarkol J. L.) rozvoja výrobných síl...“ S „brzdou“ treba zrejme bezpodmienečne súhlasiť, ale Marx hovorí o vtedajšom parcelovom hospodárstve nie ako o brzde, ale ako o faktore, ktorý *vylučuje* rozvoj spoločenských produktívnych síl.

Téza, že malovýroba v poľnohospodárstve už vyčerpala možnosti ďalšieho rastu, stala sa základným „teoretickým“ argumentom, na ktorom bol vybudovaný koncom roku 1929 (a v rozpore s uzneseniami aprílovej konferencie KSSS v tom istom roku) projekt hromadnej kolektivizácie. Už výsledky sovietskeho poľnohospodárstva z rokov 1922 až 1928 neoprávňovali živienie tejto staronovej tézy a v povojnových rokoch ju potvrdila realita niekoľkých tuctov krajín. A zas už výsledky sovietskeho poľnohospodárstva z rokov 1929 až 1933, ale aj ďalších období, najmä 1949—1953 a 1959—1965, ba dokonca z obdobia 1954—1958, ako aj výsledky československého poľnohospodárstva, najmä z obdobia 1961—1965, ukazujú, že socializácia, vytvorenie veľkých výrobných jednotiek, ba ani dodávky traktorov ešte zďaleka nestačia na vybudovanie skutočnej dynamiky a tým menej socialistickej veľkovýroby, čo v sebe zahrnuje aj *úplnú* negáciu ekonomickej diskriminácie pracujúcich v poľnohospodárstve.

Na tomto mieste chceme zvlášť zdôrazniť poznanie — potvrdené mnohonásobne v predloženej práci I. Staneka, že prechod z malovýroby na veľkovýrobu je mnohostranný, zložitý, *desiatky* rokov trvajúci proces, ktorý je ovplyvňovaný mnohokrátmi podmienkami a faktormi. Prvoradou

* Statistický godišník na Narodna republike B'lgarija 1965, Sofija 1965, 174.

** K. Marx, *Kapitál III—2*, Bratislava 1958, 360.

podmienkou je ekonomická úroveň krajiny, čo predstavuje tempo a postupnosť tejto prestavby poľnohospodárstva. Čím nižšia je ekonomická úroveň krajiny, čím menšia je úroveň akumulácie spoločenskej práce (meraná objemom na obyvateľa), čím agrárnejšia je daná krajina, tým ťažší a dlhší je tento prerod.

Pravdaže jednoduchá kooperácia výrobcov je v prípade niektorých krajín reálne možná a ako taká — pokiaľ je „zdravá“, a len o takej môže byť reč — bude iste kladným faktorom rozvoja výrobných síl. Ale aj to je čosi iné než „socialistická poľnohospodárska veľkovýroba“, i keď sa uskutoční, či uskutočnila v krajine budujúcej socializmus.

Závažnosť tejto otázky pre naše krajiny nevyplýva len z toho, že 30 rokov po ohlásení víťazstva hromadnej kolektívizácie zabezpečujú záhumienkári (pred neúrodou z roku 1963) tri štvrtiny vajec a zemiakov a takmer polovicu mäsa a mlieka. Potvrzuje ju aj toto zistenie talianskeho dopisovateľa časopisu *Rinascita* z Moskvy: „... rôzne zmienky... svedčia o šíriacom sa vedomí, že Sovietsky sväz nestojí v otázke roľníctva len pred celým radom technických otázok, ale pred hlbším problémom, ktorý svojimi koreňmi tkvie hlboko v celom vývoji ruskej dediny pred revolúciou a po nej.“*

Nereálne hodnotenie potencionálnych možností malovýroby prispelo k voľbe určitého variantu prechodu na veľkovýrobu, pre ktorú neexistovali nevyhnutné predpoklady. Prejavilo sa to, v mnohých smeroch, predovšetkým v chronickom zaostávaní poľnohospodárstva za... (to, za čím — treba precizovať). Okrem iných príčin aj to prispelo k deformáciám medzi-

vetvových vzťahov, t. j. k predbiehaniu vo vývoji určitých odvetví (ide hlavne o niektoré odvetvia spracovateľského priemyslu), ktoré ešte nedozreli na to, aby svojou produkciou zabezpečovali výživu socialistickej spoločnosti výhodnejšie než vlastné „zaostalé“ poľnohospodárstvo. Povojnové diskusie, ktoré vedú na túto tému medzi sebou anglickí ekonómi, nie sú pre nás bezvýznamné. I Stanek si vytýčil úlohu dať odpoveď na túto otázku, ale čitateľ v nej nájde bohatý kôš údajov a podnetov aj pre realistejšie hodnotenie nášho úsilia a jeho výsledkov.

Vo svetle knihy I. Staneka sa ešte vehementne hlási ku slovu úloha preskúmať niektoré doteraz panujúce postuláty teórie kolektívizácie, prípadne potreba doplniť túto teóriu a aspekty, ktoré neboli v nej zatiaľ dostatočne rozvinuté. Nazdávam sa, že sa to týka otázok, ako je napr. nevyhnutnosť kolektívizácie z hľadiska daného stupňa rozvoja výrobných síl (v poľnohospodárstve a zvlášť v nepoľnohospodárskych odvetviach), časová a odvetvová postupnosť kolektívizácie a náklady na jej uskutočnenie, tempo kolektívizácie a postupnosť premeny malovýroby na veľkovýrobu, tempo kolektívizácie a jeho vplyv na reprodukciu chronickej disproporcionality v národnom hospodárstve socialistickej krajiny, miesto malovýroby [zospoločenšenej, záhumienkovej a súkromnej] v prevažne zosocializovanom poľnohospodárstve, a to v niekoľkých smeroch: z hľadiska akumulácie, technicko-technologických zmien, rastu výroby, reprodukcie pracovnej sily vôbec a zabezpečovania úrovne a štruktúry nákladov na jej reprodukciu zvlášť,

Július Lipták

Problémy výroby, akumulácie a spotreby

V. G. Venžer, J. B. Kvaša, A. I. Notkin, S. P. Pervušin, S. A. Chejman, **Proizvodstvo, nakoplenie, potreblenje**, Izdatelstvo Ekonomika, Moskva 1965, strán 303

Jednou z najdôležitejších otázok skúmania marxistickej politickej ekonómie sa v súčasnosti stala otázka ekonomického

rozvoja hospodárstva socialistických krajín. Tomuto problému je venovaná i zaujímavá kniha skupiny sovietskych ekonó-

* Giuseppe Boffa, *Bilancie XXIII. sjazdu KSSS*. *Rinascita* 16. 4. 1966.

mov *Výroba, akumulácia, spotreba*. Kniha pozostáva z piatich štúdií:

1. S. P. Pervušin, *Výroba a spotreba v novej etape* (str. 3—41),

2. A. I. Notkin, *Tempá rozvoja socialistickej výroby a rast spotreby* (str. 42—111),

3. J. B. Kvaša, *Investičná náročnosť (kapitalojomkosť)* (str. 112—174),

4. S. A. Chejman, *Zdokonaľovanie štruktúry a intenzifikácia priemyselnej výroby* (str. 175—254),

5. V. G. Venžer, *Zvláštnosti kolchoznej ekonomiky a problémy jej rozvoja* (str. 255—303).

Úvodná štúdia knihy od S. P. Pervušina je venovaná problémom vzájomného vzťahu výroby a spotreby. V prvej kapitole sa autor podrobne zaoberá neustálym a zákonitým rastom potrieb. Analyzuje príčiny, ktoré podmieňujú rast potrieb a svoju pozornosť zameriava najmä na jeden z najdôležitejších faktorov pôsobiacich v tomto smere, t. j. na neustály rast obyvateľstva. Skúma konkrétne podmienky v SSSR tak v súčasnosti, ako i pre najbližšie desaťročie a určuje úlohy, ktoré z toho vyplývajú pre sovietske hospodárstvo.

V druhej kapitole sa autor zaoberá otázkami tempa reprodukcie spoločenskej výroby. Sleduje vývoj tohto problému v SSSR, kde pre prvé obdobie budovania socializmu sú charakteristické vysoké tempá reprodukcie, spôsobené nutnosťou vybudovať vlastný hospodársky potenciál krajiny, a tým paralyzovať negatívne vplyvy spôsobené obklúčením SSSR kapitalistickými krajinami. Hoci tieto okolnosti zanikli, autor upozorňuje na nutnosť zachovania vysokého tempa rastu výroby. V podmienkach socializmu — uvádza autor — sú vytvorené objektívne predpoklady pre zachovanie vysokého tempa rastu výroby. Takýto základný objektívny predpoklad autor vidí v neohraničenosti socialistického trhu. Ako ďalšie príčiny, ktoré v súčasnosti podmieňujú zachovanie vysokého tempa rastu výroby, autor uvádza najmä: a) potrebu zvýšiť životnú úroveň obyvateľstva, b) investovanie do odvetví, ktoré sú investične veľmi náročné, ale pre pokrok spoločnosti významné (atómová energia), c) zabezpečenie neustáleho rozvoja vedy a techniky. Ako optimálne priemerné ročné tempo rastu výroby autor uvádza 10—12 %,

čo odôvodňuje na základe dlhodobého pozorovania tohto problému vo vývoji hospodárstva socialistických krajín, vrátane SSSR, nutnosťou rýchlejšieho nahradzovania výrobných zariadení v podnikoch ako i nutnosťou zabezpečiť splnenie už uvedených úloh. Domnievame sa však, že sa autor týmto problémom mal zaoberať ešte podrobnejšie, vecnejšie ho zdôvodniť, lebo uvádzaná argumentácia nezbudzuje u čitateľa plné presvedčenie o správnosti uvedených čísiel v otázke určenia priemerného ročného tempa rastu výroby.

V poslednej kapitole sa autor zaoberá otázkou určenia existujúcich rezerv pre zvýšenie tempa rastu výroby. Nájsť rezervy pre zvyšovanie tempa rastu výroby v podstate znamená odstrániť existujúce chyby a nedostatky v národnom hospodárstve. Podľa autora pôjde o nápravu najmä v tomto smere: a) zvýšiť efektívnosť vkladných investícií; b) hospodárnejšie využívať už doteraz vybudované výrobné kapacity; c) zmeniť doterajšiu štruktúru národného hospodárstva; d) optimálne stanoviť proporcie medzi 1. a 2. skupinou spoločenskej výroby; e) využívať prednosti medzinárodnej socialistickej delby práce a medzinárodnej delby práce vôbec. V tejto súvislosti autor ostro kritizuje administratívny systém riadenia národného hospodárstva, ktorý vytvára brzdy a bariéry pre progresívny ekonomický rozvoj krajiny.

Štúdia A. I. Notkina je venovaná problémom tempa rastu výroby a spotreby. V úvode autor sleduje historický vývoj sovietskeho hospodárstva z hľadiska rozvoja niektorých odvetví. Poukazuje na ťažkosti, ktoré vznikli v hospodárstve SSSR pred druhou svetovou vojnou, a to najmä na konflikt medzi vysokými tempami rozšírenej reprodukcie a rastom spotreby obyvateľstva. Autor odôvodňuje vzniknutý konflikt špecifickými podmienkami sovietskeho hospodárstva v tomto období (nebezpečenstvo vojny, nutnosť industrializácie a iné). I napriek tejto skúsenosti nie je možné robiť závery (tak ako to často nachádzame v buržoáznej literatúre), že v socializme nevyhnutne dochádza ku vzniku konfliktu medzi vysokými tempami rozšírenej reprodukcie a rastom spotreby za ľubovoľných podmienok.

V nasledujúcich častiach svojej práce sa autor podrobnejšie zaoberá tempami ekonomického rozvoja. Určuje faktory, od ktorých závisí tempo ekonomického rozvoja: „1. od zväčšenia počtu zamestnaných a zvýšenia produktivity spoločenskej práce vo sfére materiálnej výroby; 2. od zväčšenia (akumulácie) výrobných fondov a zvýšenia koeficientu ich využitia“.* Medzi týmito faktormi — ako hovorí autor — existuje určitá kvantitatívna závislosť a bilančná rovnováha.

$$\frac{P_1}{P_0} = \frac{Z_1}{Z_0} \cdot \alpha_1 = \frac{F_1}{F_0} \cdot \beta_1,$$

kde P_0, P_1 — objem výroby;

Z_0, Z_1 — počet zamestnaných vo výrobe;

α_0, α_1 — produktivita práce;

F_0, F_1 — výrobné fondy;

B_0, B_1 — koeficient ich využitia v základnom a nasledujúcom období.

Takýmto spôsobom je vyjadrená závislosť tempa rastu spoločenského produktu a národného dôchodku od všetkých zdrojov práce a výrobných prostriedkov (tak existujúcich, ako i dodatočných) a od ich bilancie.**

V ďalšej časti štúdie autor sleduje vývoj dvoch ekonomických ukazovateľov, a to koeficient návratnosti výrobnej akumulácie [koeficient otdači normy proizvodstvennogo nakoplenija], ktorý ukazuje, koľko percent prírastku spoločenského produktu (alebo národného dôchodku) pripadá na 1 % tej časti národného dôchodku, ktorá bola vynaložená na výrobnú akumuláciu, a opačnú veličinu — koeficient výrobnej akumulácie (koeficient proizvodstvennogo nakoplenija), pod ktorým autor rozumie, koľko (vyjadrené v percentách) sa venovalo z národného dôchodku na zís-

kanie 1 % prírastku spoločenského produktu alebo národného dôchodku.*** Čísla, ktoré Notkin uvádza, jasne ukazujú pokles efektívnosti výroby v SSSR za posledné obdobie. Určuje príčiny tohto stavu a navrhuje opatrenia na odstránenie tejto situácie.

V štúdií autor uvádza 4 varianty progresívneho ekonomického rozvoja krajiny. Všetky varianty sa podrobne skúmajú, čo umožňuje autorovi zistiť optimálny variant pre použitie v rozličných krajinách. Pri tom berie do úvahy stupeň ekonomického rozvoja krajiny i časový faktor.

V závere práce sa autor venuje otázkam vzťahu medzi tempami rastu výroby výrobných prostriedkov a tempami rastu spotrebných predmetov. Autor je toho názoru, že i v podmienkach hospodársky vyspelých krajín treba zachovať rýchlejší rast výrobných prostriedkov pred výrobou spotrebných predmetov, a to najmä pre zabezpečenie technického rozvoja, odstránenie nedostatku pracovných síl, ako aj pre vytvorenie podmienok rýchlejšieho rastu výroby spotrebných predmetov.

Tretia časť knihy je venovaná otázkam investičného rozsahu národného dôchodku (kapitalojomkosť nacionalného dochoda). Autor J. B. Kvaša sa v nej zaoberá konkrétnou situáciou v SSSR, ale mnohé problémy sú blízke i našej ekonomike. Súčasné tendencie naznačujú neustály rast tohto ukazovateľa v hospodárstve SSSR, čo bude mať za následok — ako uvádza autor — zvýšenie podielu výrobnej akumulácie v národnom dôchodku. Na porovnanie investičného rozsahu národného dôchodku medzi rozličnými krajinami autor uvádza ako meradlo: „vzťah investícií (K) k národnému dôchodku (N) za akékoľvek [kapitalojomkosť nacionalného dochoda]. chodku (t_n) za toto obdobie:

$$\frac{K_1 + K_2 + K_3 \dots + K_n}{N_1 + N_2 + N_3 \dots + N_n} : t_n^{n \dots}$$

* V. G. Venžer a iní, *Výroba akumulácia, spotreba*, Moskva 1965, 50.

** Tamtiež, 51.

*** V tejto súvislosti autor upozorňuje na analogické ukazovatele, ktoré už roku 1928 prvý raz použil sovietsky ekonóm E. A. Feldman. Je to po prvýkrát, čo sa v sovietskej ekonomickej literatúre nadväzuje na Feldmanove tradície.

**** Tamtiež, 114.

V nasledujúcej kapitole autor uvádza faktory, ktoré ovplyvňujú pohyb skúmanej kategórie. Ide najmä o tieto faktory: a) investičné náklady na rozšírenie a nahradenie základných fondov; b) pohyb cien investičnej výstavby; c) čas výstavby a jej osvojenia; d) fondová náročnosť a využívanie zariadenia; e) nová technika; f) veľkosť podniku; g) odvetvová štruktúra národného hospodárstva. Autor sa všetkými faktormi podrobne zaoberá a kritizuje súčasné nedostatky v príslušnej oblasti hospodárstva SSSR.

Dosiahnutie vyššej efektívnosti výroby je v súčasnosti jednou z najdôležitejších úloh sovietskeho hospodárstva. Tomuto problému je venovaná 4. štúdia tejto knihy *Zdokonalenie odvetvovej štruktúry a intenzifikácia priemyselnej výroby*, ktorej autorom je S. A. Chejman. V úvode autor poukazuje na negatívne faktory, ktoré spôsobujú pokles efektívnosti výroby v SSSR. Na dosiahnutie opačných tendencií je podľa autora potrebná náprava v tomto smere: a) zdokonaľiť odvetvovú štruktúru, b) podstatne zlepšiť využívanie výrobných prostriedkov, c) zdokonaľiť organizáciu práce a výroby. V nasledujúcich častiach práce autor podrobne rozoberá tieto otázky. Upozorňuje na nesprávne chápania problému odvetvovej štruktúry, ktorý sa donedávna redukoval len na vzťah akumulácie a spotreby a vzťah medzi tempom rastu I. skupiny a tempom rastu II. skupiny spoločenskej výroby. Takéto chápanie odvetvovej štruktúry je pre súčasné potreby národného hospodárstva nedostačujúce.

Dôležitým faktorom pre zvýšenie efektívnosti výroby je i zdokonalenie organizácie výroby a práce. Podrobný rozbor tohto problému umožňuje autorovi urobiť nielen kritiku administratívneho systému riadenia národného hospodárstva, ale navrhnúť i určité opatrenia na zlepšenie súčasnej situácie. I pri rešpektovaní všetkých špecifických podmienok ekonomiky SSSR možno v tomto smere nájsť množstvo problémov, ktoré sú vlastné i nášmu národnému hospodárstvu. I z tohto aspektu je práca cenná pre správne chápanie súčasných snáh o dosiahnutie vyššieho stupňa efektívnosti výroby v hospodárstve socialistických krajín.

Posledná štúdia knihy je určená špecifickým otázkam ekonomiky kolchozov a jej ďalšieho rozvoja. V. G. Venžer — autor tejto štúdie — urobil záslužnú prácu svojím podrobným rozborom niektorých hlavných problémov poľnohospodárskej výroby z aspektu zabezpečenia harmonického rozvoja priemyselnej a poľnohospodárskej výroby. Pri skúmaní ekonomických problémov poľnohospodárstva si treba uvedomiť — hovorí autor, — že kolchozná hospodárstvo je svojou podstatou socialistickou formou hospodárstva. Určitá nedôvera v túto formu hospodárstva sa v SSSR trvá dlhší čas a jej zvyšky sa prejavujú i dnes. Autor k tomu uvádza skutočnosť, že 19 000 kolchozov bolo prevedených do sovchozov, čo celkom oprávnene vzbudzuje už uvedenú úvahy. Tým autor nechce znížiť úlohu sovchozov v sovietskom poľnohospodárstve. Uvádza okolnosti, ktoré si vynútili vznik a existenciu sovchozov:

- a) neobrábané celiny,
- b) sociálno-triedna štruktúra v období kolektivizácie,
- c) nízka úroveň výrobných síl v poľnohospodárstve a iné.

Zvláštnosti kolchoznej ekonomiky vyplývajú podľa autora z dvoch hľadísk:

1. z úplnej samostatnosti kolchozov vo výrobnej, hospodárskej a spoločenskej činnosti;
2. z ekvivalentnosti tovarových vzťahov so socialistickým priemyslom.

Uvedené skutočnosti sú dôsledkom existencie skupinového vlastníctva kolchozov. Autor kritizuje všetky opatrenia, ktoré nerešpektujú tieto špecifiká kolchoznej ekonomiky. Ide najmä o problémy nesprávneho stanovenia nákupných cien poľnohospodárskych výrobkov, administratívne formy riadenia kolchozov najmä v oblasti plánovania.

Záver práce je venovaný otázkam medzi kolchoznej spolupráce a otázkam harmonického spojenia poľnohospodárskej výroby s priemyselnou výrobou, čo umožňuje autorovi naznačiť tendencie optimálneho rozvoja poľnohospodárstva a priemyslu v SSSR.

V závere možno konštatovať, že kniha

nastoluje veľmi aktuálne problémy sovietskeho hospodárstva s veľkým teoretickým dosahom. Vzhľadom na tieto skutočnosti ako aj na podobné problémy nášho národ-

ného hospodárstva jej čítba zaujme a pri-
núti na zamyslenie i nášho čitateľa.

Vladimír Strážay

Georges Ed. Potonnier — Brigitte Potonnier, **Wörterbuch der Wirtschaft** — Hospodársky slovník — obchod — priemysel — politická ekonomie — právo — I. svazek = německo-francouzský, vydalo nakladatelství Oscar Brandstetter Verlag KG Wiesbaden, stran 1144

Slovníkové dílo, zpracované podle nejmodernějších lexikografických zásad, zahrnuje bohatou terminologií obchodní, hospodářskou, průmyslovou, právníckou, získanou excerpací ze současné původní odborné německé a francouzské literatury.

Slovník obsahuje termíny z nejrůznějších úseků, jako např. jsou konjunktura, průzkum trhu, odbytová politika, distribuce, obalová technika, celnictví, cenová politika, měny, bankovníctví, finance, účetní evidence, obchodní zvyklosti, známky a vzorky, technika zahraničního obchodu, statistika, podnikové účetnictví, náborová propagace, pracovní studie, veletrhy a trhy, národní hospodářství, problémy zahraničního obchodu, platebního styku a dopravy, pojištění, obchodní politika apod.

Právnícká terminologie se zaměřuje na právo veřejné i soukromé — finanční, mezinárodní, námořní, občanské, obchodní, obligační, patentní, pojišťovací, původcovské, směnečné, správní, společenstevní,

trestní atd., na řízení soudní, rozhodčí, správní apod.

Do slovníku byly pojaty i německé úřední názvy zboží, důležitého pro mezinárodní obchod, s vhodným francouzským překladem podle mezinárodního seznamu zboží.

Pro názvy úřadů, mezinárodních organizací, institucí, pro zákony a nařízení v němčině volili autoři vhodný překlad (ekvivalent) ve francouzštině.

Vedle toho najdeme ve slovníkovém díle značný počet zkratk s vysvětlivkami a překladem, a to z ekonomické, sociální, obchodní a právnícké oblasti a bohatý výběr odborné frazeologie.

Slovník plně uspokojí potřebu překladatelů, mezinárodních organizací a svazů, úřadů, včetně zastupitelských, pracovníků v zahraničním obchodě, v bankách apod., ekonomů, právníků a ostatních zájemců.

Emil Kudrna

Zprávy

Konference o integraci v Horním Smokovci

Ve dnech 5.—10 září 1966 uspořádal Výzkumný ústav národohospodářského plánování Praha ve spolupráci s příslušnými pracovišti VŠE Praha a VŠE Bratislava v Horním Smokovci konferenci k vybraným problémům západoevropské integrace. Konference, která byla již třetí svého druhu (prvé dvě se uskutečnily na témže místě v roce 1964 a 1965), se zúčastnilo 35 československých ekonomů, kteří se na svých pracovištích zabírají vědeckým výzkumem dané problematiky.

Úvodní sdělení, které přednesl R. Goulli (EÚ ČAV), se týkalo *Všeobecných otázek vývoje integrace v posledním období*. Pozornost byla věnována zejména problémům, které se vyostřily v EHS v druhé polovině roku 1965, a vývoji, který následoval po překonání obtíží, v nichž se tehdy hlavní západoevropské integrační sdružení ocitlo. Bylo poukázáno na to, že úsek zemědělství a různé politicko-mocenské zájmy členských zemí EHS v první řadě ovlivňují v poslední době vývoj této organizace. Rozsáhlé státní a nadstátní zásahy na úseku zemědělství jsou podmíněny komplikovanou situací a specifičností vývoje tohoto odvětví, existencí takových skutečností, jako je např. pokles celkové tržby za sklizeň na zemědělských trzích při vzestupu úrody a naopak (Kingův zákon), nebo relativní pokles výdajů na potraviny při celkovém růstu důchodů obyvatelstva (Engelův zákon) apod. V souvislosti s otázkou zemědělských přebytků se dnes v EHS střetávají koncepce otevřenosti s koncepcí uzavřenosti této organizace.

Vědecké sdělení A. Brůžka (VÚNP), nazvané *Měnové problémy v západoevropské integraci*, se dotýkalo hlavních měnových problémů světové kapitalistické soustavy

jako celku a měnových problémů vystupujících v souvislosti s regionální ekonomickou integrací.

V současnosti dochází ke snahám o regulaci měnové problematiky ve světovém měřítku. Až do druhé světové války byla koordinace v měnové oblasti na velmi nízké úrovni, což v této sféře vyvolalo chaotický stav. Dnešní tlak na koordinaci má měnový chaos vyloučit. Přes existenci rozporů bylo dosaženo určitých pozitivních výsledků (např. existence a činnost Mezinárodního měnového fondu apod.).

Jak ukazují některé již podané návrhy, z perspektivního hlediska se dá očekávat, že mezinárodní platební systém nebude závislý na jedné zemi (USA). I v tomto směru se prosadí proces internacionalizace. Avšak přesto, že monopolní postavení dolaru je zřejmě věcí minulosti, nelze očekávat extrémně tvrdý postup zemí EHS proti němu (i když např. Francie v této otázce vystupuje velmi ostře a navrhuje vytvoření umělé „rezervní jednotky“), protože některé negativní důsledky by v této souvislosti postihly i je. Francie a NSR se vyslovují proti nadvládě dolaru a libry, avšak při jejich otřesech vždy poskytují půjčky.

Jako budoucí problémy integrace v měnové oblasti vystupují otázky zrušení všech měnových omezení v rámci integračního seskupení, posílení koncentrace a centralizace úvěrové a měnové politiky, zřízení jedné měny, jednoho měnového kurzu zemí EHS vůči ostatním zemím, v případě ústupu od jednotlivých platebních bilancí zemí EHS centralizace jednotlivých národních měnových rezerv.

Měnová problematika se dnes v EHS prakticky neřeší. Hospodářská unie, která předpokládá i unii měnovou, má být sice

vytvořena do roku 1970 až 1972, avšak vzhledem k zaostávání řešení měnových otázek se proces jejího vytváření pravděpodobně prodlouží. Náhradou má být proklamovaná daňová harmonizace, která je ovšem neméně komplikovaná a jistě ne náhodou je v ní spatřován po zemědělství další kámen úrazu EHS.

Obsahem příspěvku B. Chytilové (VÚZO) byla analýza vztahu mezi *Zahraničním obchodem a vytvářením společného trhu*.

V období existence EHS došlo na jedné straně k urychlenému řešení otázek celní politiky, na druhé straně však k zaostávání společné obchodní politiky.

V hodnotovém vyjádření vzrostl obrat zahraničního obchodu EHS v roce 1965 oproti roku 1958 o 112 % (obrat světového kapitalistického obchodu ve stejném období o 70 %), přičemž vzájemný obchod zemí EHS o 200 % a obchod EHS s nečlenskými kapitalistickými zeměmi o 74 % [z toho s vyspělými o 100 %, s rozvojovými o 55 % při dovoze a o 23 % při vývoze EHS do rozvojových zemí]. Podíl EHS na světovém kapitalistickém vývozu se ve sledovaném období zvýšil ze 24 na 29 %.

Dovoz EHS z ČSSR vzrostl o 90 %, vývoz EHS do ČSSR o 96 %. Rozhodujícím činitelem našeho vývozu na trhy EHS je příznivý stav tamní konjunktury, rozhodujícím činitelem našeho dovozu z EHS jsou naše platební možnosti (resp. stav naší zadluženosti).

S velmi zajímavým příspěvkem na téma *Východisko pojetí západoevropské integrace* vystoupil V. Landa (VÚNP).

Především uvedl, že výzkum problémů integrace se zpočátku po zpracování a utřídění zvláště faktického materiálu zaměřil na zpracování otázek odvětvového a teritoriálního charakteru v rovině konkrétního výzkumu. Rozpracování otázek integrace umožňuje v současné době přejít v teoretické oblasti od objasňování východisek k formulování určitého pojetí integrace, které by na základě střetání s jinými koncepcemi a na základě překonání omylů umožnilo vypracovat ucelené marxistické pojetí — teorii integrace.

V. Landa podal nástin pojetí hospodářské integrace v obecné, abstraktní rovině se snahou postihnout některé zvláštnosti vyplývající ze zvláštních podmínek spole-

čenské formy výrobních sil vyjádřených v kapitalistických výrobních vztazích v mezinárodním měřítku. Zabýval se integrací společenských celků, které v konkrétních formách vystupují jako země, národní nebo národnostní státy, nadstátní celky, nebo jinak hospodářsky, politicky, vojensky či jiným způsobem integrované celky. Charakterizoval vlastnosti společenských celků, jak se projevují zvláště v relativní výrobní uzavřenosti a ekonomické samostatnosti. V jednom z mnoha určení integrace charakterizoval proces integrace jako proces vzniku, vytváření, zesilování a vlastní vytvoření relativně výrobně uzavřených a ekonomicky samostat. společenských celků buď vůbec, nebo na základě již existujících společenských celků. V tomto druhém případě pak proces integrace zahrnuje zároveň proces zesilování, zanikání a zániku relativní výrobní uzavřenosti a ekonomické samostatnosti integrujících společenských celků a vytváření nové výrobní uzavřenosti a ekonomické samostatnosti integrovaného společenského celku ve vztahu k vnějším společenským celkům.

V. Landa dále ukázal na proces vzniku nebo negace funkcí relativní výrobní uzavřenosti a ekonomické samostatnosti, ke kterým dochází v souvislosti s integrací, a na jejich vliv na uskutečňování ze vztahů výrobců a spotřebitelů v rámci a mimo rámec integrovaného, relativně výrobně uzavřeného a ekonomicky samostatného společenského celku.

Komplexem problémů v souvislosti s *Poštavením malých zemí v západoevropské integraci* se zabíral S. Tikal (EÚ ČAV), který navázal na otázky, diskutované v této souvislosti na letošní liblické konferenci [srovnej Ekonomický časopis (1966), č. 8].

Diskuse k této problematice zdůraznila pokrok ve výzkumu, orientaci na objektivní faktory (řešení rozporu mezi možností rozvoje v integrujícím celku a možností rozvoje v rámci miniaturní ekonomiky), překonání tradovaného vysvětlování zapojení malých zemí do integračních procesů následkem tlaku velkých partnerů.

Zajímavou je otázka formy integrace, na níž mají malé země zájem. Těsnější forma [celní, hospodářská unie] vytváří větší možnosti, nižší forma [pásmo volného ob-

chodu) více vychází vstříc nezadatelným národním zájmům. Výhodnost či nevýhodnost zapojení malých zemí do integračního seskupení lze ztěžší posuzovat podle formy integrace, ale podle hospodářských a politických hledisek, tedy výhodnost v těchto dvou rovinách porovnávat v každé z možných forem zapojení (např. Švýcarsko by si vzhledem ke své neobyčejně výhodné specializaci ve světovém měřítku mohlo dovolit přístup k EHS, jeho zapojení do EZVO však ovlivnila politická hlediska). Analýza výhodnosti zapojení malé země do integračního celku je třeba zároveň doplnit i o odpověď na otázku, do jaké míry je zapojení výhodné i pro integrační celek.

V souvislosti s otázkou kritéria malé a velké země bylo zdůrazněno, že je třeba rozlišovat mezi velkou a malou zemí na jedné straně a vyspělou a nevyspělou zemí na straně druhé.

Jak uvedl V. Pavlát (VŠE Praha), pojem malé země je relativní. Velikost nebo malost země lze hodnotit podle různých ukazatelů. Podle toho, které ukazatele vezme do úvahy, může vyjít rozličný výsledek. Z hlediska integrace je možno domluvit se na určitém konvenčním dělení na velké a malé země:

1. ve vztahu ke světovému hospodářství,
2. ve vztahu k nějakému integračnímu seskupení nebo ke světové oblasti.

I takové dělení bude ovšem zase relativní (země, která bude velká např. v africkém měřítku, bude malá v měřítku asijském).

Poslední vědecké sdělení přednesl V. Novotný (VŠE Praha) na námět *Sociální účinky západoevropské integrace*.

Autor nastínil dva hlavní okruhy problémů: 1. Vývoj některých stránek materiálního postavení obyvatelstva EHS (vývoj spotřeby, mezd, podmínek zaměstnání, migrace pracovních sil, sociálního zabezpečení obyvatelstva atd.), 2. některé subjektivní aspekty sociálního působení integrace v EHS (sociální politika EHS,

vztah integrace a dělnického hnutí a pod.).*

Bylo konstatováno, že zkoumání sociálních účinků integrace naráží na řadu vážných problémů. Je často obtížné zjistit, zda na vývin některých ukazatelů působí vnitřní síly integrace nebo některá institucionální opatření; někteří národní ukazatelé nemusí být vždy výsledkem působení národních faktorů (ale např. důsledkem přílivu kapitálu); vysvětlení některých stránek nelze provést bez vysvětlení těžko postižitelných souvislostí (velkou váhu dnes např. má sociální politika, prováděná státem); při rozbořech třeba brát do úvahy nejen mzdu, ale i společenskou spotřebu, jejíž podíl však lze jen velmi obtížně vyjádřit atd.

Konference v závěru zdůraznila, že řešení problémů integrace naráží často na hranice, které jsou dány současným stavem naší politické ekonomie. Při formulování závěrů narážíme na existující závěry politické ekonomie, které jsou mnohdy novými poznatky negovány. Bylo konstatováno, že na jednotlivých úsecích výzkumu je dnes vývoj dále než v politické ekonomii jako celku. Tento rozpor není možno dále prohlubovat. Tradováním některých ne zcela dostatečně podložených tézí (o absolutním zbládnutí, o klesání podílu mezd na národním důchodě, o nemožnosti růstu společenské spotřeby za kapitalismu apod.) patřila československá ekonomická literatura k horší části socialistické ekonomické literatury, i když tento závěr neplatí paušálně. Polští a někteří sovětské ekonomové jsou v tomto směru podstatně dál. Za významný krok k vyrovnání našeho zaostávání byla shledána práce kolektivu autorů *Kapitalismus našeho věku*.

V závěru byla konference označena za úspěšnou a prospěšnou, a to jak z hlediska seznámení účastníků s posledními výsledky vědeckého výzkumu a jejich všestran-

* Podrobně jsou tyto otázky analyzovány v autorově výzkumné práci *K problematice účinků integrace na vývoj některých činitelů sociální situace v EHS*, VŠE, Praha září 1966.

ného posouzení, tak i z hlediska posílení osobních kontaktů účastníků, které podle shodného názoru přítomných i ve vědecké práci mají své důležité místo. Bylo přijato

usnesení dále pokračovat v tradici každoročních hornosmokoveckých konferencí.

Drahoš Šibl

Zprávy o obhajobách kandidátských dizertačních prací na Ekonomickom ústave SAV v Bratislave

Ačkoli konzervativní marxističtí ekonomové se stále ještě dožadují, aby se všemu nemarxistickému důsledně říkalo buržoazní, a toto buržoazní aby potom bylo odhaleno a „vyřízeno“ prostě jako buržoazní, tedy z definice nesprávné, ba nepřátelské, přibývá prací, které si kladou za cíl něco zásadně jiného: Především, zjistit, co skutečně vypovídají teorie, které se z různých důvodů k marxismu nehlasí; za druhé, najít vztah této výpovědi ke skutečnosti (tedy nikoli k jejímu apriornímu obrazu); za třetí, rozebrat analytické nástroje, kterých zkoumané teorie používají — a konečně se s nimi vskutku vyrovnat. A to nikoli za účelem pouhého utvrzování se ve své vlastní pravdě, což může vést jen k úmyslné či bezděčné konzervaci marxismu, nýbrž v duchu jeho tvůrčího rozvíjení a ve prospěch socialistické praxe.

Že takový přístup je možný a plodný i na poli, které se na první pohled zdá naší ekonomice tak vzdálené, jako jsou problémy konkurence a tržových forem, dokazuje kandidátská dizertační práce, kterou v dubnu 1966 obhajovala v Ekonomickém ústavu SAV Monika Šestáková.

Pro současné zaměření studia nemarxistických ekonomických teorií je charakteristické, že diskuse o práci (*Problém konkurence a tržových forem v súčasnej nemarxistickej ekonomickej teórii*) se do značné míry soustředila na otázky metodologické. Jak školitel (prof. dr. Štefan Heretik), tak oponenti (Pavel Turčan, CSc., doc. Eudovít Pezlár, CSc., doc. Lumír Smetana, CSc.) a konečně i ostatní účastníci diskuse (doc. Ladislav Korček, CSc., doc. Miroslav Šmejkal, CSc.) zdůraznili, že autorka se vyhnula lacinému ideologizo-

vání a volila přístup přísně věcný. Sledovala jednak linii autonomního vnitřního logického vývoje zkoumaných teorií, jednak linii zkoumající vliv objektivního ekonomického vývoje (P. Turčan), snažila se odlišit adekvátnost všeobecných předpokladů modelů od logické koherence jejich vlastní konstrukce (L. Smetana), spolu s historickým přístupem uplatnila i metodu strukturální analýzy (L. Pezlár). Přístup tak náročný, použitý nadto na problematiku velice širokou, již se zabývá literatura dnes už stěží přehledná, vyvolal i některé připomínky kritické. Některé tendence ve vývoji nemarxistických ekonomických teorií, vysvětlené v práci především vlivem změn v ekonomické skutečnosti, byly připisány spíš vnitřní logice vývoje vědy (P. Turčan, L. Smetana). Kritika nemarxistických modelů trhu v posuzované práci implikuje, přísně vzato, vlastní, marxistický model — který však autorka zatím nerozpracovala (L. Pezlár). Rovnováha není vždycky závislá na tom, do jaké míry může ovlivnit cenu *určitý* jednotlivec: v některých modelech vyplývá rovnovážná cena ze vzájemného poměru *všech* firem (L. Smetana). K tomu sluší poznamenat, že po některých stránkách — jak ostatně ukázala i diskuse, která se při obhajobě rozvinula — tu jde o metodologické otázky, které daleko přesahují meze diskutované práce.

Neméně příznačný pro současný „stav myslí“ je druhý z tematických okruhů, které vzbudily největší pozornost. Mám na mysli otázku po vztahu mezi kritickou analýzou nemarxistických teorií tržových forem v kapitalismu a řešením praktických úkolů, které dnes stojí před marxistickou politickou ekonomikou, pokud jde

o organizaci socialistického hospodářství. V zásadě se všichni shodovali v tom, že analýza tržního mechanismu za situace, kdy převládají monopoloidní struktury, je stejně potřebná jak pro výklad soudobého kapitalismu, tak pro politickou ekonomii socialismu [L. Smetana]. To platí zejména v souvislosti s uplatněním nové soustavy řízení národního hospodářství: významné změny v postavení socialistických podniků vyžadují, abychom podrobněji studovali i západní mikroekonomické teorie [L. Pezlar]. Zároveň se ovšem zdůrazňuje, že kapitalismus a socialismus představují sociálně ekonomické báze zásadně odlišné, což se v daném případě týká především

vlivu centra na vytváření vnějšího prostoru pro působení socialistického podniku i na určení vnitřních „pravidel hry“ [P. Turčan]. Autorčina práce byla v této souvislosti hodnocena jako vážný podnět k tomu, aby se naše politická ekonomie hlouběji zabývala vztahem mezi rovnováhou mikroekonomickou a makroekonomickou — a konec konců vytvořením optimálního modelu socialistického trhu.

Diskuse v průběhu obhajoby jednoznačně potvrdila, že předložení dizertace je prací samostatnou a tvůrčí, jejíž autorka si plně zaslouží, aby jí byla udělena vědecká hodnota kandidáta ekonomických věd.

Dušan Pokorný

Na Ekonomickom ústave SAV v Bratislave obhajoval dňa 29. apríla 1966 pred komisiou pre obhajobu kandidátskej dizertačnej práce s. Teodor Korbačka, odborný asistent Katedry politickej ekonomie Stavebnej fakulty SVŠT, kandidátsku dizertačnú prácu na tému *Ekonomické aspekty úžitkovej hodnoty*.

Práca je rozdelená na päť kapitol. Prvá kapitola je venovaná charakteristike základných pojmov. Autor tu rozoberá objektívne a subjektívne poňatie pojmu kvalita a rozdiel týchto dvoch prístupov. Vymedzuje svoje poňatie pojmu kvalita výrobkov. V ďalšej časti práce analyzuje úlohu zvyšovania kvality, jej ohraničenie vzťahom medzi nákladmi práce a spoločenskou užitočnosťou. Uvádza problémy súčasného stavu úrovne kvality výrobkov a dokladá ich konkrétnymi materiálmi. V kapitole III sa dizertant venuje úlohe a miestu úžitkovej hodnoty v úsporách času v rámci reprodukčného cyklu, rozoberá súvislosti úžitkovej hodnoty a spoločenskej produktivity práce. Analýza smeruje k zdôvodneniu aktívneho pôsobenia tovarovo-peňažných vzťahov v socialistickom hospodárstve, ktoré môže prispieť k vytvoreniu objektívnych ekonomických podmienok pre kvalitatívny rozvoj úžitkových hodnôt. V kapitole IV sa riešia problémy vplyvu úžitkovej hodnoty na hodnotový pohyb. Osobitne sa rozoberajú dôsledky morálneho opotrebenia, kde sa

zreteľne prejavuje vplyv úžitkovej hodnoty na hodnotu. V poslednej kapitole sa T. Korbačka venuje problému úžitkovej hodnoty a monopolistických vzťahov za socializmu, ktorý považuje za jednu zo základných ekonomických príčin malého záujmu výrobcov o kvalitatívny rozvoj úžitkových hodnôt.

Po úspešnej obhajobe sa komisia rozhodla navrhnúť Vedeckému kolégiu pre ekonomiu, štát a právo SAV, aby s. Teodorovi Korbačkovi bola udelená vedecká hodnosť kandidáta ekonomických vied.

Z. S.

Pred komisiou pre obhajoby kandidátskych dizertačných prác pri Ekonomickom ústave SAV sa 23. júna 1966 konala obhajoba práce *K niektorým problémom účasti pracujúcich na riadení a správe výrobného procesu*, ktorú predložil odborný asistent Ján Vojtko, pracovník na Katedre politickej ekonomie Filozofickej fakulty Univerzity Komenského v Bratislave.

V prvej kapitole práce autor skúma postavenie výrobcu vo výrobnom procese. Vychádza zo štrukturálneho pohľadu na rozvoj výrobných síl. Všíma si predovšetkým zmeny vo vývine pracovnej sily. Z hľadiska pomeru medzi mozgovou a svalovou zložkou vo výrobnom procese sa pokúša o štádiijné poňatie vývoja pracovnej

sily. Autor venuje mimoriadnu pozornosť pracovnému kolektívu ako ekonomickej kategórii.

V druhej kapitole sa dizertant zapodieva účasťou pracujúcich na riadení výrobného procesu. Organizáciu tohto procesu dizertant chápe ako statické riadenie a riadenie ako dynamickú organizáciu.

V záverečnej, tretej kapitole sa autor pokúša o vymedzenie pojmu správy výrobného procesu. Správu chápe ako činnosť zameranú na určovanie podmienok reprodukčného procesu, t. j. tvorby, rozdeľovania, výmeny a spotreby materiálnych stat-

kov. Rozoznáva bezprostrednú a sprostredkovanú formu účasti pracujúcich na správe.

V závere kandidátskej práce si autor všíma aj niektoré zmeny, ktoré z hľadiska účasti pracujúcich na riadení prináša nová sústava riadenia národného hospodárstva v ČSSR.

Komisia sa uzniesla navrhnuť Vedeckému kolégiu pre ekonómiu, štát a právo SAV, aby udelilo odbornému asistentovi Jánovi Vojtkovi vedeckú hodnosť kandidáta ekonomických vied.

L. P.

OBSAH XIV. ROČNÍKA EKONOMICKÉHO ČASOPISU

STATE

	Číslo	Strana
Ambroš Pavel, K niektorým otázkam ekonomickej efektívnosti základných výrobných fondov v poľnohospodárstve	9	797
Bartoš Ernest, Tendencie vývoja výrobnej a nevýrobnej sféry	9	811
Džuban Anton, Kočtúch Hvezdoň, Pračko Eduard, Národný dôchodok Slovenska	8	721
Erben Ján, Teoreticko-ekonomický profil J. K. Galbraitha	4	311
Ferianc Ján, Turčan Pavel, Odvetovo-územné komplexy v perspektíve rozvoja národného hospodárstva	1	1
Ferianc Ján, Turčan Pavel, Prístupy k analýze priestorového usporiadania československej ekonomiky	3	181
Figura Ivan, K názorom na podstatu a na niektoré základné črty neokolonializmu	5	416
France Karol, Vplyv cenového modelu na meranie vlastných nákladov a na zvyšovanie zainteresovanosti vo využívaní výrobných fondov	4	269
Freistadt Ernest, Teoretické problémy štrukturálnych zmien a oblastnej spolupráce medzi rozvojovými krajinami	7	638
Goldman Josef, Postupná konsolidace a rúst národného hospodárství v ČSSR	4	282
Graziani Augusto, Nová politika rozvoja južného Talianska	6	497
Hejl Luboš, pozri Kýn Oldřich, Sekerka Bohumil, ...	6	514
Heretik Štefan, O vzťahu predmetu a metódy v nemarxistickej ekonomickej analýze	7	577
Huska Augustín Marián, K niektorým problémom uplatnenia ekonomickej autonómie v modeli hospodárstva	5	394
Iša Jan, Vliv monopolů na ekonomický cyklus	1	31
Klínko Ladislav, Úroveň odmeny za prácu v družstevnom poľnohospodárstve a problémy jej merania	10	869
Kočtúch Hvezdoň, pozri Džuban Anton, Pračko Eduard	8	721
Krč Rudolf, Technický pokrok v modeloch rastu (Klasifikácia typov technického pokroku)	8	689
Krutka Štefan, Metodické problémy medzinárodného porovnávania produktivity práce	3	212
Kubaš Pavol, Ekonomicko-matematické modelovanie výrobných procesov v poľnohospodárstve	3	196
Kýn Oldřich, Hejl Luboš, Sekerka Bohumil, Vlastnosti dvoukanálového typu ceny	6	514
Mokrý Vladimír, Použitie ukazovateľa fondovej náročnosti produkcie, prípadne účinnosti výrobných fondov v národohospodárskom plánovaní	6	465
Němec Jaroslav, Ešte jeden prístup k tovarovému charakteru socialistickej ekonomiky	4	294
Nosek Jan, Úvahy o intenzívnom rozvoji údržby hutných podniků na Ostravsku	6	482
Outrata Richard, Systémy a modely riadenia tvorby zásob	2	93
Plachtinský Dušan, Úvahy o socialistickej tovarovej výrobe a vlastníctve	9	777
Pokorný Dušan, Na okraj některých přístupů k teoriím růstu	7	598

	Číslo	Strana
Pračko Eduard, pozri Džuban Anton, Kočtúch Hvezdoň	8	721
Sekerka Bohumil, pozri Kýn Oldřich, Hejl Luboš	6	514
Šestáková Monika, K niektorým metodologickým problémom nemarxistickej mikroekonomickej analýzy	7	620
Šimkovic Ján, Niektoré metódy zlepšovania presnosti prognóz štruktúrálnym modelom	5	337
Tomčík Pavol, Vyhovuje daň z obratu ako nástroj odčerpávania produktu pre spoločnosť v novej sústave plánovitého riadenia?	1	51
Turčan Pavel, pozri Ferianc Ján	1	1
Turčan Pavel, pozri Ferianc Ján	3	181
Turčan Pavel, Prístupy k rozvoju zaostávajúcich oblastí v priemyselných štátoch	8	706
Vlachynský Karol, Analýza príčin rozdielnej ekonomickej úrovne JRD rovnakých výrobných oblastí	1	16
Zawadzki Jozef, Všeobecný zákon akumulácie a teórie postavenia robotníckej triedy	10	885

DISKUSIA

Diskusia o učebnej pomôcke V. Pavlendu a kol. „Politická ekonómia socializmu“	5	430
Diskusia o učebnej pomôcke V. Pavlendu a kolektívu „Politická ekonómia socializmu“	6	533
Hoffmann Pavel, Efektívnosť ekonomického rastu, optimalizácia zamestnanosti a jej oblastné problémy	2	111
Kocanda Rudolf, Plná zamestnanosť a efektívnosť	9	826
Mihalík Jozef, K vytváraní súladu medzi zdrojmi a potrebami pracovných síl v ČSSR	2	130
Mihalík Jozef, Postavenie a potreba ekonómov v ekonomike na Slovensku	4	327
Oliva Felix, K základným teoretickým otázkám politickej ekonomie	7	652
Oliva Felix, Ekonomický pojem vlastníctví	7	655
Oliva Felix, Zboží a zákonitosť v ekonomickém dění	10	904
Pavlanda Viktor, Prvý krok k druhému	6	540
Vejvoda Jaroslav, Řešit vztahy zboží výroby na vědeckých základech!	10	919
Výmena názorov na problematiku vzťahu medzi zamestnanosťou a efektívnosťou rozvoja československej ekonomiky	2	143

ZO ZAHRANIČNEJ VEDY

Csikós — Nagy Béla, Dve fázy diskusie o cenách v Maďarsku	9	834
Kowalczyk Zygmund, Národné účty a hospodárska politika kapitalistického štátu	7	664
Pohorille Maksymilian, Úvahy o štruktúrnych premenách v kapitalistickom poľnohospodárstve	8	741
Reuscher Gerhard, O stave modelovania spotreby	1	65
Varga E. S., Otázka absolútneho zbedačovania	3	225

KONZULTÁCIE

Hromek Miroslav, Programovanie v EHS	5	439
Šíbl Drahoš, K chápaní kategorie integrace	4	340
Šíbl Drahoš, EHS a přidružené země	6	551
Tíkal Svatopluk, K vývoji integračního procesu v západní Evropě	2	154
Zátopek Josef, Vývojové problémy integrace zemědělství v EHS	3	236

PREHLADY, GLOSY

Dančo Jozef, Model perspektívneho plánovania v Maďarsku	10	931
Majtán Michal, Vývoj vkladov obyvateľstva v niektorých socialistických štátoch	4	353
Majtán Michal, Tendencie vývoja hlavných zložiek peňažných príjmov a výdavkov obyvateľstva na Slovensku a v českých krajoch	8	753
Prachár Juraj, O reklame v súčasnom kapitalizme	9	848
Turnovec František, O použití matematických metód v učebnici Politickej ekonómie socializmu	4	359

RECENZIE A BIBLIOGRAFIA

Adamec Š., Teórie ekonomického rastu a E. D. Domar	10	940
Bachár V., O Tenzer, Abstrakcia. O modeloch abstrahovania	9	862
Buček M., Rostovovo chápanie plánovania	2	175
Cigánik M., Výskum a vývoj vo svetle operačného výskumu	8	773
Erben J. pozri Freistadt E.	1	84
Faltus J., Kniha o právnej stránke monopolizácie	3	247
Freistadt E., Nové pohľady na niektoré základné problémy súčasného kapitalizmu	1	84
Freistadt E., Senator George Mc Govern, War Against Want: America's Food for Peace Program (Vojna proti biede: americké potraviny pre mierový program	4	371
Gergei M., pozri Palka T., Križan J., ...	4	368
Hoffmann P., Významný prínos do teórie rastu socialistickej ekonomiky	7	675
Krč R., Ďalšia práca o problémoch rastu socialistickeho hospodárstva	6	565
Krč R., Z. Tlustý, Principy měření produktivity práce	7	679
Križan J., pozri Palka T., Gergei M., ...	4	368
Kudrna E., G. E. Potonnier, B. Potonnier, Wörterbuch der Wirtschaft	10	950
Lacko R., Moderná príručka nemarxistickej priestorovej teórie	3	250
Lacko R., Jean Viet, Input-output. Essai de présentation documentaire du système de W. Leontief (Input output. Pokus o dokumentaristický úvod do systému W. Leontiefa)	6	570
Landa V., Pozoruhodná teoretická práce o svetových ekonomických sústavách	7	680
Lipták J., Príspevok k rozšíreniu poznatkov o svetovom poľnohospodárstve	10	943
Melišek F., Organizácia riadenia národného hospodárstva	2	172
Palášthy E., Čo je základným motívom hospodárskej činnosti družstiev	8	766
Palka T., Gergei M., Križan J., Po novom o ekonomike poľnohospodárstva	4	368
Pezlár E., Nová práca známeho švédskeho ekonóma	4	364
Pezlár E., O probléme monopolu v súčasnom kapitalizme	8	763
Roth O., Keynes a súčasný kapitalizmus	2	168
Senčák M., Pekník K., Filípek J., Balogh A., Rozvoj Slovenska v socialistickej Československu	2	177
Senčák M., On Political Economy and Econometrics — Essays in Honour of Oskar Lange	5	456
Senčák M., Statistické pramene z Ďalekého východu	6	568
Snohová G., Podnetná práca z oblasti reprodukcie pracovných síl v poľnohospodárstve	9	861
Stanko J., L. Rendoš — M. Kulčáková, Životná úroveň a osobná spotreba	8	772
Strážay V., Problémy výroby, akumulácie a spotreby	10	946
Svätojánsky J., I. I. Lukinov, Cenoobrazovanie i rentabilitnosť proizvodstva seľskochozajstvennych produktov	8	772
Šalák J., Sovietski autori o efektívnosti investícií	5	454
Šarmír E., Komplexne o reprodukcii základných fondov	1	81

Šimkovic J., Francúzske skúsenosti s plánovaním	3	252
Vít J., Úvahy západonemeckého ekonoma o vývoji svetového hospodárství	5	451
Zeman F., Pôvodná práca o politickej ekonómii socializmu	5	447
Zeman F., Hlbší pohľad na otázky kvalifikácie	8	769
Zeman F., Oprávnený záujem ekonomickej teórie o problémy vzdelania a kvalifikácie	9	858
Greiner L., Bibliografia ekonomických kníh vydaných v ČSSR roku 1965	4	372
Greiner L., Bibliografia ekonomických kníh vydaných v ČSSR roku 1965	5	457

ZPRÁVY

Čechová O., Prvé obdobie činnosti Československého výskumného ústavu práce	7	686
Docent dr. Chorváth šesťdesiatročný	6	576
Fibingerová V., Kolokvium o technickom pokroku	3	260
Filkus R., Prvý rok činnosti Slovenskej ekonomickej spoločnosti	5	459
Freistadt E., Štrukturálne zmeny a nové smery vývinu politickej ekonómie v kapitalizme	6	571
Glos J., Za ďalší rozvoj ekonomickej teórie v socializme	3	255
Hodáková, Oznam	9	868
Kosorin F., Zpráva zo seminára o teóriách rastu socialistickej ekonomiky	6	573
Lacko R., Návšteva prof. Davina v Bratislave	5	461
Novotný V., Plávková S., Zpráva ze semináře k otázkám západoevropské integrace	1	88
Plávková S., Pozri Novotný V.	1	88
Prof. dr. inž. Adam prednášal v Bratislave	1	90
Senčák M., Za profesorom dr. Jánom Svetoňom	5	463
Šestáková M., Teoretická diskusia československých ekonómov o aktuálnych problémoch analýzy nemarxistických ekonomických teórií	7	687
Šíbl D., Zpráva o mezinárodní vědecké konferenci o západoevropské integraci	2	179
Šíbl D., Zpráva o konání symposia „Regionální aspekty západoevropské integrace	8	775
Šíbl D., Konference o integraci v Horním Smokovci	10	951
Unčovský, L., Konferencia o riziku a nelstote	7	683
V. B., Diskusia o knihe M. Rumlera o Keynesovej teórii	4	374
Husárová M. Zpráva o habilitáciách a obhajobách kandidátskych dizertačných prác na Vysokej škole ekonomickej v Bratislave	3	265
Zpráva o obhajobách kandidátskych dizertačných prác a o habilitáciách na Vysokej škole ekonomickej v Bratislave	9	864
Zprávy o obhajobách kandidátskych dizertačných prác na Ekonomickom ústave SAV v Bratislave	10	954

СОДЕРЖАНИЕ

Статьи

Клинко Ладислав, Уровень вознаграждения за труд в кооперативном сельском хозяйстве и проблемы его измерения	869
Завадзки Йозеф, Всеобщий закон аккумуляции и теории о положении рабочего класса	885

Дискуссия

Олива Феликс, Товары и закономерности в экономическом деянии	904
Вейвода Ярослав, Решить отношения товарного производства на научных основах!	919

Обзор

Данчо Йозеф, Модель перспективного планирования в Венгрии	931
---	-----

Рецензии

Теории экономического роста и Е. Д. Домар — Ш. Адамец	940
Дополнение к расширению познаний о мировом сельском хозяйстве — Я. Липтак	943
Проблемы производства, аккумуляции и потребления — В. Стражаи	946

Сообщения

Конференция о интеграции в Горном Смоковце (Д. Шибл)	951
Сообщение о защите кандидатских работ на Высокой школе экономической в Братиславе (Д. Покорни, З. С.; Л. П.)	954
Содержание XIV выпуска экономического журнала	957

CONTENTS

Articles

Klinko Ladislav, Level of Remuneration for Work in Cooperative Agriculture and Problems of its Measurement	869
Zawadzki Jozef, The General Law of Capital Accumulation and the Position of the Working Class	885

Discussion

Oliva Felix, Commodity and the Laws of Economic Processes	904
VeJVoda Jaroslav, Relations in Goods Production Should be Solved on a Scientific Basic!	919

Survey Articles

Dančo Jozef, A Model of Perspective Planning in Hungary	931
---	-----

Book Reviews

Theories of Economic Growth and E. D. Domar — Š. Adamec	940
A Contribution to our Knowledge of World Agriculture — J. Lipták	943
Problems of Production, Accumulation and Consumption — V. Strážay	946

News

Conference on Integration at Horný Smokovec (D. Šíbl)	951
Report on the Defence of Dissertation Theses at the High School of Economics in Bratislava (D. Pokorný; Z. S.; L. P.)	954
Ekonomický časopis Volume XIV Content	957

Autori článkov tohto čísla: Ladislav Klínko, Ing., CSc., docent Katedry politickej ekonómie Vysokej školy ekonomickej v Bratislave — Jozef Zavadzki, prof., vedúci Katedry politickej ekonómie Vysokej školy spoločenských vied pri ÚV PZRS — Felix Oliva, člen korešpondent ČSAV., prof., vedúci Katedry politickej ekonómie Vysokej školy ekonomickej v Prahe — Jaroslav Vejvoda, dr., CSc., docent Katedry politickej ekonómie Vysokej školy ekonomickej v Prahe — Jozef Dančo, Ing., CSc., pracovník Slovenskej plánovacej komisie v Bratislave

---

EKONOMICKÝ ČASOPIS

ČSAV — Ekonomického ústavu Slovenskej akadémie vied, ročník XIV, 1966, číslo 10. — Vydáva Vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied. — Vedúci redaktor Ivan Okáli, tajomníčka redakčnej rady Katarína Rybanská. — Vytlačila Pravda, vydavateľstvo ÚV KSS, závod Bratislava. — Výmer PIO č. 9263/50-III/2. — Rozširuje poštová novinová služba. — Objednávky a predplatné prijíma PNS — ústredná expedícia tlače, administrácia odbornej tlače Gottwaldovo nám. 48, Bratislava. — Časopis možno objednať aj na každom poštovom úrade alebo u doručovateľa — Objednávky do zahraničia vybavuje PNS — ústredná expedícia tlače Gottwaldovo nám. 48, Bratislava. — Celoročné predplatné Kčs 45,—, jednotlivé číslo Kčs 4,50. — © by Vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied 1966 — K-09*61390